

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

DOVILĖ ŠUKYTĖ

II kurso studentė

**GINČAS DĖL ARKTIES TERITORIJŲ: TEISINIAI, POLITINIAI IR
GEOPOLITINIAI VALSTYBIŲ INTERESAI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. E. Motieka

Vilnius, 2010

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad magistro rašto darbas „Ginčas dėl Arkties teritorijų: teisiniai, politiniai ir geopolitiniai valstybių interesai“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Dovilė Šukytė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Šukytė D. Ginčas dėl Arkties teritorijų: teisiniai, politiniai ir geopolitiniai valstybių interesai.

Tarptautinių santykių ir diplomatinės specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas doc. dr. Egidijus Motieka – V., 2010. – 75 p.

Reikšminiai žodžiai: ginčas dėl Arkties teritorijų, arktinės valstybės, arktinis penketas, didžioji galia, vidutinė galia, Šiaurės jūrų keliai, naudingieji išteklių, energetiniai resursai, heartlandas, rimlandas, strateginių interesų zona.

Šiame darbe nagrinėjamas XXI a. pradžioje vykstantis ginčas dėl Arkties teritorijų, kuriame lygiateisiškai dalyvauja Danija, JAV, Kanada, Norvegija ir Rusija. Ginčas dėl Arkties teritorijų analizuojamas tiriant Arkties regiono geopolitinę kaitą, potencialius teisinius ginčo sureguliuavimo būdus; nagrinėjant ginče dėl Arkties teritorijų dalyvaujančių valstybių tarpusavio nesutarimus bei turimas bendradarbiavimo formas; pateikiant išvagas dėl galimos ginčo sprendimo perspektyvos.

Darbe daroma išvada, kad nesutarimai dėl Arkties teritorijų skatina didesnę bendradarbiavimą tarp ginče dalyvaujančių valstybių, o tai paneigia galimybę kilti kariniam konfliktui ar naujam šaltajam karui Arkties regione. Tyrimas atskleidžia, kad ginče dėl Arkties teritorijų dalyvaujančios valstybės tarpusavio nesutarimus linkusios spręsti taikiais sprendimo būdais, o karinės galios panaudojimą laiko paskutine įmanoma ginčo sprendimo galimybe.

Turinys

Terminų sutrumpinimų sąrašas	5
Įvadas	6
1. ARKTIES REGIONO GEOPOLITINĖ KAITA	10
1.1. Arkties geopolitika Šaltojo karo metu	11
1.2. Šaltojo karo geopolitinės schemos	13
1.3. Geopolitiniai valstybių interesai XXI a. pradžioje	17
2. GINČO REGULIAVIMAS PAGAL TARPTAUTINĘ JŪRŲ TEISĘ	21
2.1. 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija.....	22
2.2. Konvencijos ratifikavimas ir taikymas	23
2.3. Nesutarimų priežastys ir šalių pretenzijos	25
3. TARPVALSTYBINIAI NESUTARIMAI ARKTIES REGIONE	27
3.1. Rusijos interesai.....	27
3.2. JAV interesai	31
3.3. Kanados interesai.....	33
3.4. Danijos ir Norvegijos interesai	35
4. VALSTYBIŲ BENDRADARBIAVIMAS SPRENDŽIANT NESUTARIMUS	37
4.1. Bendradarbiavimo galimybių paieška pagal žaidimų teorijas	39
4.2. Institucinis bendradarbiavimas	41
4.2.1. Arkties Taryba	42
4.2.2. Barenco Euro - Arkties Taryba.....	43
4.3. Mokslinis bendradarbiavimas.....	46
4.4. Europos Sąjungos vaidmuo ginče dėl Arkties teritorijų.....	48
4.5. NATO vaidmuo	51
5. PROGNOZĖS BEI GALIMI ATEITIES SCENARIJAI	54
5.1. Ginčo dėl Arkties teritorijų ateities projekcijos.....	54
5.2. Šiaurės jūrų kelių ateities projekcijos	57
Išvados	59
Priedai	62
Literatūros sąrašas	68
Summary.....	78

Terminų sutrumpinimų sąrašas

ES – Europos Sąjunga

BEAT – Barents Euro-Arctic Council

JT Komisija – Jungtinių Tautų Kontinentinio šelfo ribų komisija

JT Konvencija – 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija

NATO – Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija

ŠD – Europos Sąjungos Šiaurės Dimensija

Ivadas

Arktis - šiauriausia Žemės dalis, kuri dėl atšiaurių klimato sąlygų ilgą laiką buvo sunkiai pasiekama ir mažai pažįstama. Tačiau tai nemenkina jos vaidmens pasaulio istorijoje bei politikoje.

Šaltojo karo metu ji garsėjo kaip viena labiausiai militarizuotų zonų pasaulyje. Karinėse Arkties regiono bazėse buvo dislokuojami branduoliniai povandeniniai laivai bei strateginiai bombonešiai. Joje taip pat buvo įkurtos oro erdvės gynybinės sistemos, išbandoma nauja ginkluotė ar organizuojamos karinės pratybos. Pasibaigus vykusiai konfrontacijai, gali atrodyti, kad Arkties svarba turėjo sumažėti, tačiau, priešingai, ji susilaukia vis didesnio dėmesio. To puikus įrodymas 2007 m. įvykusi Rusijos mokslinė ekspedicija į Arktį, kai jūros dugne ties Šiaurės ašigaliu buvo įsmeigta Rusijos vėliava. Šis poelgis vertinamas labai kontraversiškai, kadangi, kaip teigė tuometinis Kanados užsienio reikalų ministras Peter MacKay, „tai ne penkioliktas amžius, negali keliauti po pasaulį ir kelti vėliavų“¹, turi būti laikomasi tarptautinės teisės bei tarpusavio susitarimų normų.

Priežastys, kodėl atgyja susidomėjimas Arktimi ir pretenduojama į anksčiau vengtą pasidalinti teritoriją, labai įvairios. Tai sietina su strategine regiono kontrole ir saugumo užsitikrinimu, kadangi per Arkties teritorijas eina pagrindinis branduolinių raketų kelias. Tačiau šiuo metu didžiausias dėmesys skiriamas Arkties naudingiesiems ištekliams. Pagal Jungtinių Amerikos Valstijų Geologinės tarnybos atliktus tyrimus manoma, kad Arktijoje yra apie 13% pasaulio naftos ir apie 30% dujų atsargų. Iš viso tai sudaro apie 22% pasaulio naftos ir dujų atsargų. Taip pat randama tokių naudingųjų iškasenų kaip deimantai bei brangieji metalai.² Kita valstybes dominanti priežastis – šiauriniai jūrų keliai, kurie įgalintų ekonomiškai naudingesnį susisiekimą. Staigus klimato atšilimas ir Arkties ledynų tirpimas atveria Šiaurės vakarų jūrų kelią ties Kanados krantais, kuris gali tapti nauju keliu tarp Ramiojo ir Atlanto vandenynų.

Pretenzijas į daug žadančias teritorijas reiškia penkios valstybės: Rusijos Federacija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada, Norvegija ir Danija (per Grenlandiją). Kadangi kiekviena šių šalių turi savų interesų regione, neišvengiama nesutarimų ir tarpusavio varžymosi. Žiniasklaida netruko pasigauti šios istorijos ir pareiškė, kad kyla naujasis Šaltasis karas, remdamasi vien tuo, jog ginče dalyvauja JAV su Rusija. Toks paralelių taikymas visiškai neatitinka esamos situacijos, kadangi ignoruojama Kanada, kuri pretenduoja į didžiausius Arkties plotus, vadinasi, gali tapti lygiaverte žaidėja, įsiterpiančia tarp didžiųjų valstybių.

¹ Doug Struck, „Russia's Deep-Sea Flag-Planting at North Pole Strikes a Chill in Canada.“ Washington Post Foreign Service, 2007 08 07.

<<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/06/AR2007080601369.html>> [Žiūrėta 2008 10 12].

² U.S. Geological Survey, „90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic,“ 2008 07 23. <<http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980>> [Žiūrėta 2009 03 19].

Kita priežastis sudaranti palankią aplinką galimai konflikto eskalacijai – saugumo stiprinimas ties šiaurinėmis valstybių sienomis. Pasigirsta nuogastavimų dėl Arkties remilitarizacijos, o tai dar labiau komplikuoja situaciją ir mažina šalių tarpusavio pasitikėjimą. Taigi apstu informacijos apie šalių konfrontaciją, tačiau labai retai kalbama apie bendrus šalių sutarimus ir bendradarbiavimo formas.

Ginčo dalyvės sutaria dėl esminio dalyko, kad teritorijų ribos turi būti nubrėžtos pagal tarptautinės jūrų teisės principus, o tiksliau, laikantis kontinentinio šelfo tęstinumo principo, kurį apibrėžia 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija. Tai tarsi kertinis akmuo, ant kurio laikosi visa ginčo sprendimo eiga. Tačiau teisinis ginčo suregulavimas nėra tobulas, JAV vis dar neratifikavo šios JT Konvencijos, vadinasi nėra pavaldi jos normoms. Tai vilkina teritorijų dalybų procesą ir verčia šalis imtis savavališkų iniciatyvų savo interesams užtikrinti. Taip sukuriamą papildoma įtampa regione, kuri apsunkina galimybes kurti naujas ar vystyti jau esamas bendradarbiavimo formas.

Remiantis aptarta problematika ir siekiu plačiau susipažinti su situacija Arkties regione, apibrėžiamas magistrinio darbo **objektas** – ginčas dėl Arkties teritorijų. Pagrindinis darbo **tikslas** – išsiaiškinti ar įmanomas greitas konflikto išsprendimas. Darbo tikslas įgyvendinamas atliekant išsikeltus **uždavinius**:

1. Remiantis geopolitinėmis teorijomis ištirti Arkties geopolitikos kaitą ir jos įtaką susiklosčiusiai valstybių galios pusiausvyrai.
2. Išanalizuoti potencialius teisinius ginčo suregulavimo būdus, pagrindinį dėmesį teikiant 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijai.
3. Išnagrinėti valstybių, pretenduojančių į Arktį, teritorines pretenzijas ir jų vykdomą veiklą regione, nustatyti ginčą sąlygojančius nesutarimus.
4. Ištirti ginčo dalyves vienijančias bendradarbiavimo formas bei remiantis žaidimų teorijomis nustatyti labiausiai tikėtinus bendro konsensuso taškus.
5. Vadovaujantis atliktu tyrimu, pateikti išvagas dėl galimos ginčo sprendimo perspektyvos.

Darbo hipotezė/ginamas teiginys – nesutarimai dėl Arkties teritorijų skatina didesnę bendradarbiavimą tarp ginče dalyvaujančių šalių, o tai paneigia galimybę kilti kariniam konfliktui ar naujam šaltajam karui Arkties regione.

Siekiant kuo efektyvesnio ir kokybiškesnio darbo, jo atlikimui pasirinkta kelių tyrimo metodų samplaika. Taikomi šie tyrimo metodai:

- istorinis, kurio pagalba apžvelgiama ginčo dėl Arkties teritorijų dalyvių tarpusavio santykių raida;
- analitinis – aprašomasis, juo vadovaujamosi atliekant šalių, pretenduojančių į Arkties teritorijas, teisinių, politinių ir geopolitinių interesų analizę, nustatant jų tarpusavio nesutarimus bei egzistuojančias bendradarbiavimo formas;
- lyginamasis, padedantis apžvelgti Arkties regiono geopolitinę kaitą, o taip pat įgalinantis gautų tyrimo rezultatų apibendrinimą;
- prognostinis, naudojamas ginčo dėl Arkties teritorijų ateities apžvalgai ir galimų ateities scenarijų konstravimui.

Taip pat ginčo dėl Arkties tyrimui pasitelkiamos tradicinės geopolitikos teorijos bei atskiri žaidimų teorijų elementai.

Ginčas dėl Arkties teritorijų – naujas tarptautinių santykių reiškinys, todėl dar nėra plačiai ištyrinėtas. Tai lemia ribotą literatūros prieinamumą, kadangi dauguma, net ir mokslinių straipsnių, pasižymi labiau apžvalgine, o ne analitine ginčo analize. Todėl darbe pagrindinis dėmesys skiriamas pirminių šaltinių, tokių kaip 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija, į Arkties teritorijas pretenduojančių šalių strateginių dokumentų bei tarpusavio bendradarbiavimą įtvirtinančių sutarčių analizei.

Tarp antrinių, darbe naudojamų šaltinių, svarbu paminėti Č. Laurinavičiaus, E. Motiekos ir N. Statkaus bendras monografijas *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*³ ir *Geopolitiniai kodai*⁴, kurie padėjo pagrindus geopolitinei darbo daliai.

Teisinius ginčo sprendimo aspektus iširti padėjo S. Katuokos monografija *Tarptautinė jūrų teisė*⁵, bei jo straipsnis „Naujos Arkties tarptautinio teisinio sureguliojimo tendencijos.“⁶

Pagrindiniai autoriai, kurių darbais grįsta ginčo atvejo analizė yra: S. G. Borgerson, ypatingai jo raportas „Nacionaliniai interesai ir jūrų teisė“,⁷ D. P. Fata⁸, M. A. Smith ir K. Giles⁹ bei R. Huebert.¹⁰

³ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005.

⁴ Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003.

⁵ Saulius Katuoka, *Tarptautinė jūrų teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

⁶ Saulius Katuoka, „Naujos Arkties tarptautinio teisinio sureguliojimo tendencijos.“ *Jurisprudencija*, 3(117), 2009.

⁷ Scott G. Borgerson, „The National Interest and the Law of the sea.“ *Council on Foreign Relations*, Council Special Report No. 46, 2009 05.

⁸ Daniel P. Fata, „Arctic Security: The New Great Game?“ Halifax International Security Forum, November 2009.

⁹ Mark A. Smith, Keir Giles, „Russia and the Arctic: The „Last Dash North.“ Defence academy of the United Kingdom, September 2007.

¹⁰ Rob Huebert, „Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World.“ *Foreign Policy For Canada's Tomorrow*, No. 4, 2009 07.

Tyrinėjant arktinių šalių tarpusavio bendradarbiavimą svarbiausiais šaltiniais laikytini T. Palosaari ir F. Moller,¹¹ S. G. Holtsmark¹² ir K. Åtland.¹³

Žaidimų teorijų analizės pagrindą sudaro M. D. Davis monografija *Žaidimų teorija: neformalus supažindinimas*¹⁴ bei A. Reichenvater ir K. Vondolia straipsnis „Arkties lobio medžioklė: žaidimo – teorinis požiūris į varžybas dėl Šiaurės Poliaus turtų.“¹⁵

Šalia išvardintų literatūros šaltinių svarbu paminėti ir internetinius šaltinius, kurie pasitelkiami žiniasklaidos monitoringui, susipažinimui su mokslinių tyrimų centrų duomenimis bei oficialių ginčo šalių institucijų bei jas vienijančių bendradarbiavimo formatų pateikiama informacija.

¹¹ Teemu Palosaari, Frank Moller, „Security and Marginality. Arctic Europe after the Double Enlargement.“ *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39 (3).

¹² Sven G. Holtsmark, „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009 09.

¹³ Kristian Åtland, „Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.“ *Cooperation and Conflict*, Vol. 43, No. 3, 2008.

¹⁴ Morton D. Davis, *Game Theory: A Nontechnical Introduction*, New York: Dover Publications, 1997.

¹⁵ Arno Reichenvater, Kofi Vondolia, „The Arctic Treasure Hunt: A Game – Theoretic Approach to the Race for the North Pole Riches“, University of Joensuu, Finland, and Gothengurg University, Sweden, 2007.

1. ARKTIES REGIONO GEOPOLITINĖ KAITA

Arktimi vadinamas Žemės regionas išsidėstęs aplink Šiaurės ašigali. Paprastai Arkties zona laikomos teritorijos, kurių vidutinė šilčiausio metų mėnesio temperatūra nesiekia 10 °C. Į šias teritorijas įeina Arkties vandenynas su jam priklausančiomis jūromis, jose esančios salos ir trijų žemynų: Azijos, Europos ir Šiaurės Amerikos šiauriniai pakraščiai (Žiūrėti 1 priedą, p. 60).

Arktinėmis valstybėmis laikomos aštuonios šalys: Islandija, Danija (per Grenlandiją), Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau - JAV), Kanada, Norvegija, Rusija, Suomija ir Švedija. Tačiau analizuojant šiuo metu vykstantį ginčą dėl Arkties teritorijų, pagrindinis dėmesys teikiamas penkioms arktinėms valstybėms: Danijai, JAV, Kanadai, Norvegijai ir Rusijai. Jos darbe įvardijamos kaip arktinis penketas arba ir toliau vadinamos arktinėmis valstybėmis, neįskaitant likusių trijų. Tokį valstybių atskyrimą lemia ginčo pobūdis, kadangi Arkties regione pretenduojama ne į sausumos teritorijas, kurios beveik pasidalintos tarp minėtų aštuonių valstybių¹⁶, o į jūrų teritorijas bei Arkties vandenyną. Remiantis tarptautine jūrų teise, į pastarąsias gali pretenduoti tik penkios arktinės valstybės, kadangi tik jos atitinka visus 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos, kuria remiantis dalijamos Arkties teritorijos, reikalavimus. Teisinė ginčo pusė plačiau analizuojama antrojoje darbo dalyje, tuo tarpu šioje dalyje siekiama iširti Arkties geopolitikos kaitą ir jos įtaką valstybių tarpusavio santykiams.

Ginčo dėl Arkties tyrimui pasirinkta geopolitikos disciplina, kuri nagrinėja, kaip valstybė, tauta ar atskira politinė institucija, vykdydama savo politiką, naudoja konkrečias geografines sąlygas arba teritorinę erdvę apskritai.¹⁷ Geopolitika atskleidžia valstybių užimamų teritorijų svarbą ir įtaką jų nacionalinių interesų formavimui. Ji parodo teritorijų reikšmę saugiai valstybių egzistencijai, jų išlikimui, turimiems pajėgumams bei padeda suprasti teritorijų svarbą nuolatinėje valstybių kovoje dėl galios. Tačiau būtina pastebėti, kad dėmesys, teikiamas konkrečioms teritorijoms, gali kisti. Priklausomai nuo situacijos, valstybės formuodamos savo politiką vienoms teritorijoms gali skirti didesnę dėmesį, kitas nustumdamos į antrąjį planą. Galimas ir atvirkštinis variantas, kai po kiek laiko didesnis dėmesys būtų skiriamas antrojo plano teritorijoms. Šis teritorijų svarbos valstybiniam interesams kaitos procesas laikomas teritorijų geopolitine kaita.

Geopolitinę teritorijų kaitą padeda iširti geoistorija, kuri būdama geopolitikos subdisciplina, suteikia istorinę refleksiją geopolitikos mokslui. Ji, apimdama ilgus laiko tarpsnius, globalias erdves, platų kultūrinių, socialinių, politinių problemų spektrą, visada gali pakoreguoti geopolitikos ir geostrategijos specialistų esamos, jau susiklosčiusios politinės ir geopolitinės situacijos vertinimus ir brėžiamas ateities projekcijas.¹⁸ Tiriant ginčą dėl Arkties teritorijų, puikiai

¹⁶ Tebeegzistuoja nesutarimai dėl Hanso salos tarp Danijos ir Kanados.

¹⁷ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005, 11.

¹⁸ Ten pat, 12.

suprantama, kad esamos situacijos analizė ir galimų ateities projekcijų sudarymas neįmanomas be regiono istorinės apžvalgos, todėl neišsiverčiama be abiejų, geopolitikos ir geoistorijos, taikymo.

Arktis, dėl atšiaurių klimato sąlygų ir pažangių technologijų, palengvinančių regiono prieinamumą, stokos, ilgus šimtmečius buvo *terra nullius* t.y. niekieno žeme. Pažintis su ja apsiribodavo naujų jūrų kelių paieška, prasidėjusia XVI a., kuomet buvo ieškoma šiaurinio jūrų kelio į Indiją ir Kiniją, arba mokslinėmis ekspedicijomis, kaip 1733 – 1743 m. Rusijos vykdyta Didžioji Šiaurės ekspedicija, kurios metu sukartografuoti Sibiro ir Aliaskos krantai.¹⁹ Regiono svarba tarptautinių santykių kontekste pradėta suvokti XIX a., kai 1867 m. JAV, valstybės sekretoriaus Williams Seward iniciatyva, iš Rusijos nupirko Aliaską. Tačiau ilginiui susidomėjimas atslūgo ir tik XX a. antroji pusė laikoma laikotarpiu, kai Arktis tapo strategine gyvybiškai svarbių interesų susikirtimo zona. Šiuos pokyčius nulėmė technologinė žmonijos pažanga ir pasikeitusi tarptautinė sistema. Po Antrojo Pasaulinio karo prasidėjusi Šaltuoju karu vadinama konfrontacija tarp Rytų ir Vakarų, su sovietine Rusija ir JAV priešakyje, nepaliko nė mažiausio teritorijos lopinėlio, kur nebūtų varžytasi dėl galios. Varžytasi dėl abiejų Žemės polių: Pietuose esančios Antarktidos ir šiaurinės Arkties. Tačiau Antarktidoje pavyko pasiekti taikų susitarimą ir ją paversti pirmąja pasaulyje nebranduoline zona. Tuo tarpu Arktis, priešingai, tapo masinio naikinimo ginklų dislokavimo zona.

1.1. Arkties geopolitika Šaltojo karo metu

Šaltojo karo metais Arkties svarba nepalyginamai išaugo. Tai nulėmė patobulėjusios technologijos, ypač aviacijos srityje, kurios tolimą ir sunkiai prieinamą regioną, pavertė trumpiausią tiesioginio susisiekiimo zona tarp Šiaurės Amerikos ir Eurazijos kontinentų. Tuo metu JAV ir sovietinė Rusija buvo branduolinės valstybės, taigi Arkties teritorijos tapo pagrindiniu branduolinių raketų taku, o turint omenyje, kad didžiausia pasaulio resursų ir gyventojų dalis telkiasi šiauriniame pasaulio pusrutulyje, tai galėjo pasibaigti didžiule katastrofa - abipusiu susinaikinimu ar branduoline žiema. Valstybės, puikiai suprasdamos grėsmės mastą, ėmėsi stiprinti savo pajėgumus tolimojoje Šiaurėje ir pamažu sukūrė pakankamai stabilią situaciją, kurios pagrindinis tikslas buvo prieš atgrasymas arba sulaikymas.

Stiprindamos savo pajėgumus, šalys orientavosi į karinės ginkluotės technologinį vystymą bei stebėjimo sistemų ir karinių bazių steigimą regione. Jos stengėsi užimti strategiškai palankias pozicijas. JAV savo veiklą išplėtė į kitas arktines valstybes. Kanada tapo pagrindine JAV partnere stebint judėjimą Arkties regione. Jos teritorijose įkuriamos Arkties meteorologinės stotys, leidžiančios stebėti prieš veiksmus regione ir esant būtinybei imtis atsakomųjų veiksmų. Kitos svarbios JAV arktinės partnerės: Grenlandija ir Islandija, kurių teritorijose įkuriami karinės oro

¹⁹ Visuotinė lietuvių enciklopedija. II tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2002, 565.

pajėgų bazės.²⁰ Šios bazės naudotos kaip atraminės, papildančios savų bazių pajėgumus ir išplečiančios JAV veiklą regione.

Rusija, nors ir neįgijo arktinių sąjungininkų, tačiau nenusileido JAV ir lygiaverčiai dalyvavo vykstančioje kovoje dėl galios. Turėdama ilgas šiaurės pakrantes, jas puikiai išnaudojo išėjimui ne tik į Arkties vandenį, bet ir į Atlanto bei Ramųjį vandenynus. Jos pagrindiniai kariniai resursai dislokuoti Kolos pusiasalyje esančiame Murmansko kariniame jūrų uoste, taip pat netoliese įkurtuose Severomorsko ir Archangelsko uostuose. Šie uostai, dėka šiltosios Golfo srovės, neužšąla visus metus, todėl laisvai prieinami laivybai. Taip pat naudojamas ir Petropavlovsko jūrų uostas, esantis šiaurinėje Ramiojo vandenyno pakrantėje.

Pagrindinis ginklas Arkties regione – tarpkontinentinės balistinės raketos, nutaikytos į priešų teritorijas. Šalia jų pasitelkiami branduolinėmis raketomis ginkluoti povandeniniai laivai ir strateginiai bombonešiai, užtikrinantys kontrataką galimybę t.y. įgyjama antrojo smūgio galimybė, jei pirmuoju priešui pavyktų sunaikinti turimą karinį arsenalą.²¹

Apginklavus regioną teko rūpintis ir stebėjimo sistemų, išpėjančių apie priešų puolimą, sukūrimu. Stebėjimas, pagrįstas, orientuotas į oro erdvę, kadangi atšiaurios klimato sąlygos ir storas ledo sluoksnis ne tik riboja jūrinę veiklą Arkties vandenyse, bet ir apsunkino jų žvalgybą.

JAV savo stebėjimo sistemas kūrė bendradarbiaudama su Islandija, Danija ir Kanada. Pirmoji išankstinio išpėjimo sistema baigta kurti 1957 m., ji apėmė šiaurinę Atlanto vandenyno dalį, driekėsi per Islandiją ir Grenlandiją, arktinius Šiaurės Amerikos krantus, Kanadą, Aliaską ir Aleutų salas. Ši radarų sistema sukurta tik lėktuvų ir žemai skrendančių sparnuotųjų raketų aptikimui. Iškilus tarpkontinentinių balistinių raketų grėsmei, teko tobulinti turimas sistemas ir kartu praplėsti jų veiklos lauką, nuspręsta įtraukti ir Didžiąją Britaniją. Tokios didelių Arkties plotus apimančios sistemos tarnavo kaip atgrasymo priemonė, o kartu suteikė kontrataką galimybę, atsakant į patirtą agresiją.²²

Rusija, neatsilikdama nuo JAV, taip pat vykdė analogiškus veiksmus, nors karo reikalų ekspertai skeptiškai vertino jos oro gynybos pajėgumus. Paprastai Rusija pasižymėdavo didesniais pajėgumais vandenyje, JAV palikdama dominavimą ore. Tačiau jos oro erdvės gynyba buvo pakankamai išpėdinga, ją sudarė „apie 1200 lėktuvų, skirtų numušti priešų bombonešius, 9400

²⁰ Josep S. Roucek, „The Geopolitics of the Arctic“, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 42, No. 4, 1983, 465.

²¹ Giedrius Kviklys, „Arkties ir Antarktijos vaidmuo tarptautinių santykių kontekste.“ Politikos mokslų bakalauro darbas, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, 24-27, cituota iš Gail Osherenko ir Oran R. Young, *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*. Cambridge University Press, 2005, 17-26.

²² Josep S. Roucek, „The Geopolitics of the Arctic“, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 42, No. 4, 1983, 466.

sparnuotųjų raketų ir 10 - ies tūkstančių radarų sistema. Teigiama, kad Šaltojo karo laikotarpiu rusų valdoma Arkties teritorija buvo labiausiai militarizuota vieta visame regione.²³

Tarpusavio varžybos, brangus ginkluotės vystymas, nuolatinė įtampos būseną ir totalaus susinaikinimo baimė galiausiai sąlygojo situacijos Arktyje peržiūrėjimą ir bendradarbiavimą. Šiuo tikslu 1972 m. pasirašyta Priešraketinės gynybos apribojimo sutartis. Sutartis rodo abiejų pusių susirūpinimą esama situacija, tačiau jos nuostatos, kuriomis sutarta apriboti balistinių raketų paleidimo aikštelių skaičių, veikiau tebuvo gražus gestas. Tai nesumažino esamos grėsmės, kadangi buvo patobulintos pačios raketos, jas įgalinus nešti didesnę branduolinių užtaisų skaičių, o taip pat balistinės raketos galėjo būti sėkmingai paleidžiamos iš povandeninių laivų ir strateginių bombonešių. Visgi ekonomine prasme tai atsipirko, kadangi nebebuvo poreikio tiek daug investuoti į aikštelių eksploataciją.

Apibendrinant Arkties vaidmenį Šaltojo karo metu, galima teigti, kad regionas tapo gyvybiškai svarbių saugumo interesų sankirta. Vykusi konfrontacija bet kada galėjo virsti ginkluotu susidūrimu ir pasibaigti abipusiu susinaikinimu. Siekdamas išvengti skaudžių pasekmių, šalys vadovavosi atgrasymo strategija ir stiprino savo antrojo smūgio galimybes. Visgi Arktis buvo laikoma trumpiausio tarpkontinentinio susisiekiimo zona, nereiškiant pretenzijų į jos teritorijas, į kurias šiuo metu pretenduoja ginčo dalyvės. Dabartinis ginčas dėl Arkties taip pat išsiskiria didesniu dalyvių skaičiumi, kadangi, šalia Šaltojo karo metu konfrontavusių JAV ir Rusijos, savo interesus regione reiškia Kanada, Danija bei Norvegija. Kitas ginčo išskirtinumo požymis – po Šaltojo karo pakitęs galių balansas. Šiuo metu Rusija yra praradusi Šaltojo karo metu turėtus pajėgumus ir nebėra pajėgi varžytis su Vakarais o tai mažina ginčo dėl Arkties įtampą ir verčia ieškoti taikių nesutarimų sprendimo būdų. Taigi, remiantis Šaltojo karo ir dabar turimos situacijos skirtumais, galima teigti, jog dabartinis ginčas žymiai skiriasi nuo Šaltojo karo, o tai leidžia paneigti bet kokias prielaidas dėl galimo naujojo šaltojo karo Arktyje kilmės. Tolesnė ginčo analizė tik dar labiau patvirtins šių prielaidų klaidingumą.

1.2. Šaltojo karo geopolitinės schemas

Šaltojo karo metu Arktyje vyko intensyvi geopolitinė kaita, kuriai ištirti į pagalbą pasitelkiama geopolitikos disciplina. Arkties regionui nėra sukurta konkrečių geopolitinių schemų ir norint išsiaiškinti jos įtaką tarptautinei sistemai, tenka tai atlikti per valstybių, pretenduojančių į jos teritorijas, geopolitinių interesų analizę

Geopolitinių schemų sudaryme JAV ir Rusija visada užima svarbų vaidmenį, tai lemia ne tik jų geografinė padėtis, turima galia, bet ir ryšys su jų vykdoma užsienio politika. Tarptautinių

²³ Giedrius Kviklys, 26, cituota iš Gail Osherenko ir Oran R. Young, *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*. Cambridge University Press, 2005, 26.

santykių praktika rodo, jog geopolitinės schemos dažnai tampa didžiųjų valstybių užsienio politikos pagrindu. JAV ir Rusija, naudodamos sukurtas schemas, siekia plėsti turimą galią. Jos tai daro ne tik stiprindamos savo karinius pajėgumus, tačiau ir užsitikrindamos kuo didesnę įtaką strategiškai svarbiausiuose pasaulio regionuose. Šiuo metu vienu svarbiausių regionų yra Arktis. Su ja siejami ne tik saugumo, bet ir ekonominiai interesai, kurie, priklausomai nuo ginčo baigties, sudarytų sąlygas pertvarkyti arba padėtų išlaikyti susiklosčiusį tarptautinės sistemos galios balansą.

Kanada, Danija ir Norvegija geopolitinėse schemose yra antraeilės veikėjos. Jų padėtis geopolitinėse schemose priklauso nuo didžiųjų galių, JAV ir Rusijos, interesų. Todėl analizuojant šio trejeto geopolitinę gravitaciją ir interesus neišvengiamai tenka atsižvelgti į jų santykius su JAV ir Rusija. Taip pat būtina atsižvelgti ir į tai, kad jos yra NATO šalys, o tai jas stato į priešpriešą su Rusija.

Šaltojo karo laikotarpiui svarbiausiomis laikomos Halfordo Mackinderio *heartlando* ir Nicholas John Spykmano *rimlando* geopolitinės schemos. Jos apibrėžė svarbiausius pasaulio geografinius regionus ir smarkiai įtakojo JAV ir sovietinės Rusijos geopolitinius interesus. N. Spykmano schema tapo JAV vykdytos „sulaikymo“ doktrinos pagrindu, kurios pagrindinis tikslas buvo: sulaikyti komunizmo plėtrą ir neleisti sovietinei Rusijai įsigalėti pasaulyje.²⁴

H. Mackinderio geopolitinė teorija, kuri buvo vystoma XX a. pirmojoje pusėje, svarbi tuo, jog joje apibrėžiamos svarbiausios sausumos teritorijos - *heartlandas*. Šios teritorijos yra Eurazijos kontinento žemyninėje dalyje ir driekiasi nuo Rytų Sibiro vakarinių pakraščių rytuose iki europinės Rusijos dalies vakaruose ir nuo Arkties vandenyno šiaurėje iki Indijos bei Kinijos pietinių ribų pietuose (Žiūrėti 2 priedą, p. 61).²⁵

Pasak H. Mackinderio, valstybė, valdanti *heartlandą*, kontroliuoja centrinę geopolitinę pasaulio padėtį ir vadinamąją pasaulio salą, apimančią Europos, Azijos ir Afrikos žemynus.²⁶ Ji rytuose, pietuose ir vakaruose juosia vidinis žiedas, kurį sudaro likusios Eurazijos žemyno teritorijos, o šiaurėje *heartlandas* ribojasi su užšalusiu Arkties vandenynu.²⁷

Plėtodamas savo teoriją ir ją grįsdamas nuolatine sausumos ir jūrinių valstybių kova dėl galios,²⁸ H. Mackinderis išvelgė galimą Rusijos sustiprėjimą. Jis atkreipė dėmesį, kad spartėjantis geležinkelio linijų tiesimas *heartlande*, palengvins Rusijos priėjimą prie turimų resursų, o taip pat sudarys galimybes plėstis į vidinį žiedą. Kaip galimą išeitį į Rusijos keliamą grėsmę H. Mackinderis pasiūlė *heartlando* ekspansijos sustabdymą Vakarų Europoje, tuo užsiimti jis ragino Vakarų

²⁴ Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003, 21.

²⁵ Ten pat, 22, cituota iš Mackinder H. J., „The Geographic Pivot of History.“ *The Geographical Journal*, No. 4, Vol. XXIII, 1904 04, p. 25-38.

²⁶ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005, 33, cituota iš H. J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Middlesex, 1943, 150.

²⁷ Ten pat, cituota iš H. J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Middlesex, 1943, 58-70.

²⁸ Teorijos atsiradimo metu pagrindine sausumos valstybe, įsikūrusia *heartlande*, laikyta Rusijos imperija, vėliau Sovietų Sąjunga, o dabar Rusija. Atitinkamai jūrine galia laikyta Jungtinė Karalystė, o dabar ją pakeitė JAV.

valstybės, o visų pirmiausia Jungtinę Karalystę. Savo scheme jis nenumatė konkrečios *heartlando* užvaldymo ar apribojimo strategijos, tik aptarė Rusijos stabdymą kiršinant ją su pagrindine vidinio žiedo valstybe – Vokietija.²⁹ Strategijoms orientuotoms į valstybių sulaikymą ar sustabdymą pagrindus suteikė N. Spykmano geopolitinė teorija.

N. Spykmano geopolitinėje teorijoje jaučiama H. Mackinderio įtaka. Iš jo N. Spykmanas perėmė jūrinių ir sausumos valstybių opoziciją, taip pat *heartlando* sampratą,³⁰ tačiau svarbiausia teritorija jis laiko ne pasaulio ašį, *heartlandą*, o jį supantį vidinį žiedą, kurį pavadino *rimlandu*. Jo teigimu, kas viešpatauja *rimlande*, viešpatauja Eurazijoje. Kas valdo Euraziją, laiko pasaulio likimą savo rankose.³¹

Rimlandas apibrėžiamas kaip teritorijos pusmėnuliu besidriekiančios nuo Skandinavijos Šiaurės Europoje iki rytinių Ramiojo vandenyno krantų, apjuosiančios *heartlande* dominuojančią sovietinę Rusiją (Žiūrėti 3 priedą, p. 61). JAV Šaltojo karo metais šias teritorijas traktavo kaip sritį, kurioje galima sustabdyti Rusijos galios plėtrą. N. Spykmano schema tapo JAV geopolitinio kodo pamatu, vadinamąja „sulaikymo“ doktrina.³² Pagal šią doktriną *rimlandas* yra svarbiausių interesų susikirtimo zona, kurioje abi šalys siekė įgyti kuo didesnę įtaką ir taip sumažinti priešininkės galimybes dominuoti regione.

Apibendrinant H. Mackinderio ir N. Spykmano geopolitines teorijas, galima teigti, kad didžiųjų galių dominavimui pasaulyje svarbiausios teritorijos yra Eurazijos kontinente plytintys *heartlandas* ir *rimlandas*. Tačiau analizuojant pasirinktą ginčą dėl Arkties teritorijų, svarbu iškelti klausimą dėl šių teritorijų vaidmens minėtose teorijose.

H. Mackinderis ir N. Spykmanas savo geopolitinėse schemose Arkties nelaiko svarbia pasaulio zona ir jos beveik nemini. Tačiau būtina daryti atskirtį tarp žemyninių ir jūrinių Arkties teritorijų. Žemyninės teritorijos laikomos suvereniomis arktinių valstybių dalimis, o Arkties jūros ir vandenynai neapibrėžiami. H. Mackinderis Arkties vandenį vadina ledu aptraukta jūra, o tai puikiai atspindi to meto klimato sąlygas, kai dar nebuvo fiksuojamas visuotinis klimato atšilimas ir turimos technologijos ribojo veiklą regione. Visgi žvelgiant per klasikinių geopolitikos teorijų prizmę, galima drąsiai teigti, kad pasikeitusi Arkties geopolitika, jos teritorijas paverčia naujuoju *rimlandu* arba naujuoju *heartlandu*. Naujasis *rimlandas* driektųsi Arkties vandenyne palei šiaurinius Rusijos krantus ir susijungdamas su N. Spykmano *rimlandu* apjungtų *heartlandą* jau nebe pusmėnuliu, o pilnu žiedu. Tokia schema taptų labai pavojinga Rusijai, kadangi ji būtų apsupta iš

²⁹ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005, 35, cituota iš H. J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Middlesex, 1943, 171-175.

³⁰ Ten pat, 36, cituota iš N. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, New York, 1942; N. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York, 1944.

³¹ Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003, 28.

³² Ten pat, 28, cituota iš Nijman J., *The Geopolitics of Power and Conflict. Superpowers in the International system, 1945-1992*, London: Belhaven Press, 1993, 106; Wilkinson D., Spykman and geopolitics, in Zoppo C. E., Zörgbibe Ch. Eds., *On Geopolitics. Classical and Nuclear*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1985, 94-95.

visų pusių. Tačiau be teritorinės *rimlando* plėtros daugiau niekas nesikeis. Naujasis *rimlandas* išlaikytų zonos, kurioje susikerta didžiųjų galių interesai ir kur jos siekia apriboti viena kito pajėgumus, statusą. Naujasis *heartlandas* pakeistų H. Mackinderio teiginį, kad šios teritorijos neprieinamos jūrinėms valstybėms, kadangi pilnai atsivėrus Šiaurės Rytų jūrų keliui, geopolitinė pasaulio šerdis apimtų ir vandens teritorijas. Visgi kalbant apie naująjį *heartlandą* reikia nepamiršti Arkties vandenyno dugne plytinčių naudingųjų iškasenų. Jos ypač svarbios *heartlando* valstybei, Rusijai, nes iš jų gaunama nauda padėtų sustiprinti turimą galią ir leistų plėstis į vidinį žiedą. Pristatyti naujieji *rimlandas* ir *heartlandas* - tik pastebėjimai, kuriems pagrįsti būtina ištirti Arkties vaidmenį dabartinėse geopolitikos teorijose.

Po Šaltojo karo sekęs laikotarpis laikomas kriziniu geopolitikos disciplinoje: žlugo senoji geopolitinė tvarka, pasižymėjusi „stabilia“ priešišku aljansų egzistencija, o naujoji dar nebuvo suformuota. Geopolitikos disciplinos pokyčiai tiesiogiai atsispindi ir Arkties geopolitikoje. Reikia suformuoti naują geopolitinį požiūrį atitinkantį dabartinę regiono geopolitinę svarbą.³³ Kyla abejonių ar klasikinės geopolitikos schemas su *heartlando*, *rimlando*, gyvybiškai svarbių zonų ir kitomis konfigūracijomis vis dar tinkamai paaiškina vykstančius procesus?

Labiausiai klasikinės geopolitikos schemų tinkamumu abejoja kritinės geopolitikos atstovai. Ši nauja geopolitikos atšaka iškilo devintojo dešimtmečio pabaigoje. Ji laikosi pozicijos, kad Šaltojo karo metu taikytos schemas buvo panaudotos perdėtam Europos bei kitų regionų militarizavimui. Vienas pagrindinių kritinės geopolitikos uždavinių – paneigti tradicinės geopolitikos (tai yra klasikinės ir modernios geopolitikos) pretenzijas į objektyvių dėsnių bei globalių schemų (*heartlandas*, *rimlandas*, išorinis žiedas, Rytai – Vakarai ir pan.) formulavimą, pademonstruoti užslėptą jos subjektyvumą, tarnavimą valstybių valdančiajam elitui, ideologiškumą, sąsajas su imperializmu.³⁴ Besąlygišku klasikinės geopolitikos schemų taikymu taip pat suabejoja „naująją geopolitiką“ propaguojantis Osmo Tuomi, kuris konstatuoja, jog pasaulis pasikeitė taip smarkiai, kad svarbiausi klasikinės geopolitikos teiginiai, grindžiami geografiniu determinizmu, bei bylojantys apie nekintamas geografines esybes, kurios varžosi tarpusavyje (jūrinės ir sausumos valstybės), paprasčiausiai nebetinka šiandienos pasauliui paaiškinti. Jis tvirtina, kad varžybas tarp valstybių ima keisti varžybos tarp ekonominių blokų.³⁵

Mokslinės diskusijos dėl to, kuria linkme turi pasukti geopolitikos disciplina nenutyla. Diskurse tebevyrauja klasikinė ir modernios geopolitikos, o tuo pačiu tebevyksta perėjimas iš modernios į postmodernią geopolitiką. Taigi turima situacija, kai neįtvirtinamas nei vienos iš diskurse dalyvaujančių geopolitikos srovių pranašumas, o tai leidžia toliau taikyti klasikinės

³³ Sanjay Chaturvedi, „Arctic Geopolitics Then and Now.“ Kn. Mark Nuttall ir Terry V. Callaghan (sud.), *The Arctic: Environment, People, Policy*. Harwood Academic, 2000, 441.

³⁴ Andrius Grikielis, „Kritinės geopolitikos ir tarptautinės politikos praktikos santykis.“ *Geopolitikos akiračiai*. Vilnius: Eugrimas, 2004, 69-71.

³⁵ Ten pat, 74, cituota iš O. Tuomi, *The New Geopolitics*. Helsinki: National Defence College, 1998.

geopolitikos schemas bei konstruktus. Tačiau jų naudojimą tenka derinti prie pasikeitusios pasaulio tvarkos.

Postmoderni geopolitika kol kas nepasiūlė savų požiūrių Arkties regionui, kurie atitiktų jo dabartinę situaciją. Todėl XXI a. Arkties geopolitinę kaitą tenka aiškintis apžvelgiant į jos teritorijas pretenduojančių valstybių geopolitinius interesus, kurie iš esmės konstruojami remiantis tradicinės geopolitikos schemomis.

1.3. Geopolitiniai valstybių interesai XXI a. pradžioje

Geopolitiniai šalių interesai atsispindi jų geopolitiniame kode, kuris apima nacionalinių interesų apibrėžimą, užsienio grėsmių nustatymą, jų prevenciją ir neutralizavimą.³⁶ Šioje darbo dalyje siekiama išsiaiškinti į Arktį pretenduojančių valstybių geopolitinius interesus. Taip pat remiantis tuo, kad valstybių interesai formuoja jų veiksmus tarptautinėje sistemoje, daroma prielaida, jog jų išaiškinimas atskleis arktinio penketuko siekius dėl Arkties teritorijų.

Pasibaigus Šaltajam karui susiklostė vienpolė pasaulio tvarka, kurioje dominuoja JAV, o Sovietų Sąjungos įpėdinė Rusija priversta tenkintis hegemono šešėliu. Šių šalių tarpusavio santykiai nebeveikiami tarpusavio konfrontacijos, tačiau varžymasis dėl galios ir įtakos strateginiuose regionuose išlieka.

XX a. pabaigoje įvykę tarptautinės sistemos pokyčiai įtakoję ir Kanados, Danijos bei Norvegijos geopolitinių kodų kaitą. Šalys nebėra įtakojamos Šaltojo karo metu vykusios konfrontacijos, kuri riboję jų veiklą ir vertė savo politiką derinti prie didžiųjų šalių pasirinktos politikos. Šiuo metu jos laisvos elgtis savarankiškai, žinoma negali ignoruoti tarptautinės sistemos santvarkos, tačiau yra pajėgios lygiateisiškai dalyvauti įvairių, su jomis susijusių, klausimų sprendime ir nebėra didžiųjų valstybių kovos dėl galios įkaitėmis, nors ir išlieka priklausomos nuo JAV garantuojamo saugumo.

JAV geopolitinėse teorijose apibrėžiamos kaip supervalstybė, kuriai priskiriamas jūrinės galybės statusas, o taip pat dominavimas kosmose ir kibernetinėje erdvėje.³⁷ Remiantis tuo, kad ji siekia išlaikyti turimą įtaką, išskiriami esminiai JAV geopolitiniai interesai: karinis viešpatavimas okeanuose ir karinis pranašumas ore bei kosmose; politinis Eurazijos susiskaldymas; mokslinis bei technologinis pirmavimas; globalios informacinės erdvės kontrolė.³⁸ Žvelgiant pro Arkties ginčo prizmę, svarbiausiais tampa pirmieji du interesai.

³⁶ Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003, 13, cituota iš Nijman J., *The Geopolitics of Power and Conflict. Superpowers in the International system, 1945-1992*, London: Belhaven Press, 1993; Taylor P.J., *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*, 3rd ed., London: Longman, 1993, 91-92.

³⁷ Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, Jonas Daniliauskas, „Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005, 41.

³⁸ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, 204.

Pasak vieno žymiausių JAV geostrategų Zbigniew Brzezinski, grėsmė ilgalaikiams geostrateginiams JAV interesams kils, jei:

- Centrinės Eurazijos valstybės susivienytų, o dar blogiau, jei išplėstų įtaką į Pietų Euraziją ar sudarytų sąjungą su viena iš didžiųjų Rytų Eurazijos valstybių;
- susijungtų dvi Rytų Eurazijos valstybės;
- Vakarų Europos sąjungininkai sudarytų aljansą su Centrinės Eurazijos valstybėmis.³⁹

Z. Brzezinski svarbiausia pasaulio dalimi laiko Euraziją. Pasak jo, JAV, siekdama išlaikyti savo galią, į ją turi nukreipti visus savo veiksmus. Tačiau ginčo dėl Arkties tyrime svarbiausiomis dominavimo sferomis tampa Eurazijos pakrantės (Žiūrėti 4 priedą, p. 62). Tik kontroliuodama šias teritorijas JAV galės išlaikyti savo dominavimą vandenynuose, kuriam, neturėdamos išėjimo prie vandens, negalės mesti iššūkio žemyninės valstybės.⁴⁰ Eurazijos pakrantės didele dalimi sutampa su N. Spykmano *rimlandu*, taigi jos apjuosia tas žemynines Eurazijos teritorijas, kuriose įsikūrusi Rusija ir jos sąjungininkai. Pastarajai, be jokios abejonės, nepriimtini JAV interesai ir siekis apriboti jos išėjimą prie vandens. Visgi JAV strategijos nemini šiaurinių Eurazijos pakrančių, kurios ribojasi su Arktimi. Tai galima pateisinti tuo, kad jos yra suvereni Rusijos dalis ir kitos valstybės įsikišimas būtų traktuojamas kaip priešiška veikla. Tačiau negalima tikėti, kad JAV atsisako bet kokių pretenzijų didinti savo įtaką vandenyse, skalaujančiuose šias teritorijas. Žvelgiant į potencialią ekonominę naudą ir nepamirštant anksčiau aptartos strateginės Arkties svarbos saugumo prasme, galima daryti prielaidą, kad JAV būtų paranku siekiamas dominavimo sferas praplėsti į Arkties vandenį ir apriboti Rusijos galimybes Arkties regioną išnaudoti savo galios stiprinimui. Toks veiksmas būtų tikslingas, turint omenyje, kad Rusija vis dar išlaiko savo įtaką Nepriklausomų valstybių sandraugos erdvėje ir kontroliuoja Eurazijos žemyninę teritoriją - *heartlandą*.

Rusija, formuodama savuosius geopolitinius interesus, negali ignoruoti JAV ir jos geopolitinės veiklos. Būdama žemyninė valstybė, Rusija orientuojasi į sausumos teritorijų teikiamą naudą. Ji siekia kontroliuoti visus Eurazijos žemyno išteklius ir pakrantes, bando sukurti jūrinių valstybių galią atitinkančias jūrų, oro bei kosmines pajėgas bei išlaikyti konvencinį sausumos pajėgų efektyvumą.⁴¹ Kaip matyti, JAV ir Rusijos interesai susikerta dėl Eurazijos pakrančių kontrolės. Rusija tiki, kad tik kontroliuodama arba įgijusi šių pakrančių valstybių paramą galės užsitikrinti savo saugumą. Tačiau siekiant tai padaryti jai būtini ekonominiai resursai, kurių tikimasi gauti eksploatuojant Arkties gamtinius išteklius.

³⁹ Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*, 34.

⁴⁰ Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, Jonas Daniliauskas, „Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės“, 41.

⁴¹ Ten pat, 42.

Arktis Rusijai taip pat svarbi dėl galimybės prieiti prie pasaulinių vandenynų. Pažymima, kad Rusijos laivynas, pradėdant nuo XVIII a. pabaigos, dar niekada nebuvo taip suvaržytas.⁴² Tai sietina su NATO, kuriame dominuoja JAV, plėtra į Baltijos valstybes. Taigi Arkties vandenys tampa Rusijos placdarmu į didžiuosius pasaulio vandenis. Tai verčia tikėti, kad ji gins savo geopolitinius interesus regione ir nesileis ties atsiveriančiu Šiaurės Rytų jūrų keliu apjuosiamą JAV suformuotu naujojo *rimlando* įtakos „žiedu“.

Kitų į Arktį pretenduojančių valstybių geopolitiniai interesai žymiai skiriasi nuo jau aptartų JAV ir Rusijos. Pagrindinis šiuos skirtumus įtakojantis faktorius – valstybių galia. Danija ir Norvegija santykinės ir struktūrinės galios požiūriu laikomos vidutinėmis valstybėmis, o Kanada *de facto* priskiriama tarp vidutinių ir didžiųjų galių. Kitas jų skirtumus įtakojantis faktorius - jos visada dominuojamos didžiųjų galių - Rusijos ir JAV. Tai nulemia jų geopolitinės sąlygos. Kanada tiesiogiai ribojasi su dabartine hegemonu JAV, Norvegija turi sieną su Rusija, tik vienintelė Danija neturi kontinentinės sienos su analizuojamomis arktinėmis valstybėmis. Tiesa, ji ribojasi su Vokietija, kuri, ypatingai XX a. pirmojoje pusėje, žymiai įtakuoja Danijos geopolitinę raidą.

Danija ir Norvegija pasirenkamos vertinti kartu, remiantis Šiaurės šalių⁴³ samprata, pažymint jų istorinį bendrumą. Tuo labiau, kad jos abi geopolitiškai priskiriamos diskontinentinei geostrateginei zonai,⁴⁴ arba kitaip tariant *rimlando* teritorijoms, kuriose siekia užsitikrinti paramą jūrinės ir sausumos galybės.

Ola Tunander, Tarptautinio taikos tyrimų instituto Osle profesorius, Šiaurės šalių geopolitiką įvardija „silpnųjų geopolitika“. Jis stebi istorinę galių kaitą, tiesiogiai veikiančią Šiaurės šalių regioną ir parodo, kad šios šalys nuolat įtakojamos didžiųjų galių. Jis pastebi, kad laikotarpyje prieš Šaltąjį karą, Šiaurės šalys buvo dominuojamos galių trikampio, kurį sudarė Didžioji Britanija, Vokietija ir Rusija. Šaltojo karo metu jų dominaciją pakeitė dvipolė JAV ir Rusijos konfrontacija. O galiausiai žlugus dvipolei galių tvarkai, vėl grįžo tripolė tvarka. Jis teigia, kad šiuo metu Šiaurės šalys įtakojamos JAV/Didžiosios Britanijos, ES (dominuojama Vokietijos ir Prancūzijos) ir Rusijos. Šioje naujoje galių geometrijoje Šiaurės šalys įgijo tam tikrą veiksmų laisvę, tačiau dar kartą tapo priklausomos nuo galių trikampio. Anot O. Tunander, tokia situacija nėra „stipriųjų geopolitika.“ Šiaurės šalių geopolitika yra „silpnųjų geopolitika,“ kuri leido arba privertė Šiaurės šalis adaptuotis prie naujosios „didžiųjų galių geometrijos“.⁴⁵ Jų adaptacija

⁴² Teemu Palosaari, Frank Moller, „Security and Marginality. Arctic Europe after the Double Enlargement.“ *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39 (3), 265.

⁴³ Šiaurės šalimis tradiciškai laikomos: Danija, Islandija, Norvegija, Suomija, Švedija, taip pat priskiriama Grenlandija, Farerų, Alandų ir Svalbardo salos.

⁴⁴ Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, 280.

⁴⁵ Ola Tunander, „Geopolitics of the North: *Geopolitik* of the Week. A Post-Cold War Return to Rudolf Kjellen.“ *Cooperation and Conflict*, Vol. 43(2). 172-173.

pasireiškia išplėtotu bendradarbiavimu Šiaurės šalių regione. Jos veikia per bendrus formatus: Šiaurės Tarybą, Šiaurės ministrų tarybą, ir taip sugeba atlaikyti didžiųjų šalių įtakos spaudimą.

Danija ir Norvegija pasižymi tvirta geopolitine orientacija į Vakarus. Saugumą joms suteikia JAV branduolinis skėtis. Ekonominis stabilumas išvystytas orientuojantis į ES: Danija nuo 1973 m. yra visateisė ES narė, o Norvegija yra pasirašiusi Europos Ekonominės Erdvės sutartį. Tačiau besiorientuodamos į Vakarus, abi šalys, kaip ir visas Šiaurės šalių regionas, neleidžia sau pamiršti, kad Rytuose plyti Rusija. Gerų santykių išlaikymas su didžiąja kaimyne ypač svarbus Norvegijai, todėl siekiama vystyti kuo draugiškesnius tarpusavio santykius, tam pasitelkiant įvairias regioninio bendradarbiavimo galimybes ir susitarimus. Pagrindinis bendradarbiavimas vyksta per ES Šiaurės Dimensiją ir Norvegijos iniciatyva įkurtą Barento Euro-Arkties Tarybą, šių veikla plačiau aptariama ketvirtojoje darbo dalyje.

Kaip matyti, geopolitinis didžiųjų šalių dominavimas Danijos ir Norvegijos atžvilgiu ginče dėl Arkties neišvengiamas. Tačiau esant nusistovėjusiems tarpusavio santykiams, šios Šiaurės šalys yra pajėgios išreikšti savo geopolitinius interesus ir juos ginti. Jos neturi globalaus dominavimo interesų regione, nesiekia susigražinti prarastos galios, kaip tai daro Rusija, kadangi jos niekada neturėjo. Jos siekia užsitikrinti savo teritorinį integralumą ir apibrėžti joms priklausančias vandenu teritorijas.

Kanados situacija šiek tiek panaši į Danijos ir Norvegijos, kadangi jai taip pat nepavyksta išvengti didžiųjų galių dominavimo. Tačiau jos geopolitinė padėtis kur kas palankesnė. Ji nepriklauso sausumos ir jūrinių valstybių varžymosi dėl įtakos laukui. Geopolitine prasme ji yra JAV įtakos zonoje.

JAV ir Kanada sieja ilgiausia pasaulyje demilitarizuota pasienio riba. Jos glaudžiai bendradarbiauja gynybos srityje: Kanada leidžia JAV naudoti savo teritorijas strateginės gynybos reikmėms, už tai mainais gaudama jos teikiamą branduolinio skėčio apsaugą. Šalys taip pat susietos tvirtais ekonominiais ryšiais, Kanada yra stambiausias JAV prekybos partneris.⁴⁶ Ji taip pat yra NATO narė.

Draugiški tarpusavio santykiai skatina ieškoti sutarimo ir Arktyje, tačiau šalių interesai čia pakankamai skiriasi. Kanada, kaip ir Danija su Norvegija, suinteresuota savo teritorinio integralumo užsitikrinimu ir vandens sienų apibrėžimu. Ji nesiekia įgyti didesnės galios ir taip pertvarkyti nusistovėjusią pasaulio tvarką. Visgi remiantis vien interesų Arktyje panašumais būtų klaidinga Kanadą sulyginti su Danija ir Norvegija. Kanada santykinės ir struktūrinės galios požiūriu neretai priskiriama didžiosioms valstybėms. Taigi ginče dėl Arkties teritorijų ji užima tarpinę vietą tarp

⁴⁶ Ian F. Fergusson, „United States-Canada Trade and Economic Relationship: Prospects and Challenges.“ CRS Report for Congress, 2008 01 29. <<http://www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RL33087.pdf>> [Žiūrėta 2010 05 06].

Danijos su Norvegija ir JAV su Rusija, o tai leidžia daryti išvadą, kad gindama savo interesus, ji yra pajėgi konkuruoti su didžiosiomis galiomis.

2. GINČO REGULIAVIMAS PAGAL TARPTAUTINĘ JŪRŲ TEISĘ

Teritorijų dalybos ir valstybinių sienų nustatymas, dėl savo svarbos valstybės išlikimui, be jokios abejonės gali būti laikomi vienais sudėtingiausių ir daugiausiai pastangų reikalaujančiais politiniais procesais. Ir nors valstybių sienos prilyginamos skustuvo ašmenims ant kurių balansuoja karo ir taikos klausimai⁴⁷, jų apibrėžimui visada galima panaudoti ilgainiui nusistovėjusias bendrąsias normas. Jas pateikia tarptautinė teisė, kuri kuriama bendru įpareigojančiu sutarimu, o tai įgalina jos laikymąsi arba apsunkina norą pažeisti jos principus.

Be tarptautinės teisės neįsivaizduojamas ir ginčo dėl Arkties teritorijų išsprendimas, juo labiau, kad ji tampa bene vieninteliu dalyku, dėl kurio sutaria visos penkios ginčo dalyvės. 2008 m. gegužę Grenlandijoje susirinę Danijos, JAV, Rusijos, Norvegijos ir Kanados užsienio reikalų ministrai sutarė esamus nesutarimus spręsti vadovaujantis 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (toliau - Konvencija).

Ši Konvencija laikytina pagrindiniu tarptautiniu susitarimu aiškiai apibrėžiančiu bendras vandenynų, jūrų ir jų resursų naudojimo taisykles ir nustatančiu teritorines ribas, į kurias atskiros valstybės gali reikšti išskirtines teises. Toks teritorijų apibrėžtumas, kai nurodomas konkretus jūrinių mylių plotas, kuriame pakrantės valstybė gali įsteigti savo jurisdikciją ir užsiimti eksploatacine veikla, jūrinės teisės praktikoje yra naujas reiškinys. Jis atsirado tik XX a. antrojoje pusėje, kai vadovaujant Jungtinių Tautų Organizacijai buvo surengtos trys tarptautinės jūrų teisės konferencijos (1958m, 1960 m. ir 1973 m.), kurių metu kodifikuota iki tol paprotine buvusi jūrų teisė.

Ilgus šimtmečius galiojo „jūrų laisvės“ terminas, kurio pagrindinė mintis – vandenynai yra neišsemiami resursai ir laisvai prieinami kiekvienam, tiek jų eksploatavimui, tiek transportavimui. Šį mąstymą įtakojo olandų mokslininko Hugo Grotius 1609 m. veikalas „Mare libertum“ apie jūrų teisę. Jis teigė, jog jūra, kaip ir oras, negalėdama būti išmatuojama, negali priklausyti jokiai konkrečiai tautai ir, kad kiekviena tauta yra laisva keliauti pas kitą tautą ir su ja prekiauti.⁴⁸ Tačiau ilgainiui augantys žmonijos poreikiai ir išsivystymo lygis paskatino iš naujo persvarstyti jūrų naudojimo papročius, kitaip tariant, „technologijos greitai pralenkė nuostabų Grotius

⁴⁷ Ewan W. Anderson, „Geopolitics: International Boundaries as Fighting Places.“ *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, June 1999, 128. (125 – 136)

⁴⁸ Te ara: the encyclopedia of New Zealand, Control of the oceans.

<<http://www.teara.govt.nz/EarthSeaAndSky/OceanStudyAndConservation/LawOfTheSea/1/en>> [Žiūrėta 2008 12 04].

darbą. ⁴⁹ Ir šiuo metu, siekiant konkretnes vandenynų ir jiems daromos įtakos kontrolės, vadovaujamosi apibrėžtais tarptautinės jūrų teisės šaltiniais.

2. 1. 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija

JT Konvencija valstybių turimas pakrantes skirsto į atskiras zonas (žiūrėti 1 priedą), apibrėždama maksimalias jų ribas ir nurodydama konkrečias galimas veiklas jų teritorijoje.

Pagal Konvenciją „kiekviena valstybė turi teisę nustatyti savo teritorinės jūros plotį iki ribos, neviršijančios 12 jūrmylių, matuojant šį plotį nuo bazinių linijų⁵⁰.⁵¹ Teritoriniams vandenims taikomas valstybės suverenitetas. Už jų esanti teritorija laikytina išskirtine ekonomine zona. Jos plotis negali viršyti 200 jūrmylių, nuo tų bazinių linijų, nuo kurių yra matuojamas teritorinės jūros plotis.⁵² Šioje zonoje valstybė turi „suverenias teises, kuriomis remdamasi ji gali tyrinėti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvosios gamtos turtus, kurie yra vandenyse, dengiančiuose jūros dugną, jūros dugne ir po juo esančiose žemės gelmėse, bei tyrinėti ir eksploatuoti išskirtinę ekonominę zoną, pavyzdžiui, gaminti energiją pasitelkus vandenį, sroves ir vėją.“⁵³

Jei valstybė nori įgyti teritorijos valdymo teises už 200 jūrmylių ribos, ji gali remtis kontinentinio šelfo tęstinumu. Kontinentinis šelfas laikomas natūralia pakrantės valstybės žemyninės dalies tąsa, kuri apima jūros dugną ir po juo esančias žemės gelmes. Teisiškai jis gali užimti iki 350 jūrmylių t.y. valstybė gali savo teritoriją nuo išskirtinės ekonominės zonos prasižesti dar 150 jūrmylių.⁵⁴ Būtent šiuo Konvencijoje įtvirtintu teiginiu vadovaujasi visos į Arkties teritoriją pretenduojančios valstybės.

Šių ribų pratęsimą kontroliuoja Jungtinių Tautų Kontinentinio šelfo ribų komisija (toliau – JT Komisija), kuriai valstybė, pretenduojanti į kontinentinį šelfą už 200 jūrmylių ribos, privalo pateikti konkrečius ribų duomenis kartu su moksline ir technine informacija, įrodančia keliamų pretenzijų pagrįstumą. Tai valstybė turi padaryti kuo greičiau, kadangi įvestas laiko limitas pretenzijų pateikimui – 10 metų nuo Konvencijos įsigaliojimo toje valstybėje datos.⁵⁵

JT Komisija išnagrinėjusi gautą informaciją pateikia savo rekomendacijas į ją besikreipusiai valstybei bei JT Generaliniam Sekretariatui. Valstybei nesutikus su rekomendacijomis, ji gali

⁴⁹ Richard Hudson, „The international struggle for a law of the sea.“ *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1977, 15.

⁵⁰ Pagal JT Konvencijos II dalies, 2 skyriaus, 5 straipsnį, bazinė linija, naudojama matuoti teritorinės jūros plotį, laikoma didžiausio atoslūgio išilgai kranto linija.

⁵¹ 1982 m. JT Jūrų teisės konvencija, II dalis, 2 skyrius, 3 straipsnis.

⁵² Ten pat, V dalis, 57 straipsnis.

⁵³ Ten pat, V dalis, 56 straipsnis.

⁵⁴ Ten pat, VI dalis, 76 straipsnis.

⁵⁵ Ten pat, II priedas, 4 straipsnis.

pateikti Komisijai dar kartą svarstyti pataisytą ar naują kreipimosi variantą.⁵⁶ Tačiau bet kokių atveju „išorinę kontinentinio šelfo ribą nustato pakrantės valstybė.“⁵⁷

Kai visi privalomi teisiniai veiksmai atliekami ir sulaukiama palankių JT Komisijos rekomendacijų, valstybė įgyja teisę laisvai eksploatuoti ir tirti savo kontinentinį šelfą.⁵⁸ Taigi ji turi pilnas teises į šelfo turtus esančius jūros dugne ir po juo, taip pat gyvuosius organizmus. Tačiau „pakrantės valstybės teisės į kontinentinį šelfą neturi įtakos kontinentinį šelfą dengiančių vandenų ir oro erdvės virš tų vandenų teisiniui statusui.“⁵⁹

Lyginant valstybių teises kontinentiniame šelfe su teisėmis išskirtinėje ekonominėje zonoje, reikia pastebėti, jog abejuose zonose leidžiama eksploatuoti gamtinius išteklius. Vadinasi, arktinės valstybės praplėtusios savo teritorijas įgytų absoliučias teises į ten esančius naudinguosius išteklius. Tai sužlugdytų bet kokias viltis Arktį paskelbti bendru žmonijos palikimu, kuriuo galėtų naudotis visos šalys bendrai, kadangi beveik visa Arkties teritorija būtų padalinta tarp ginčo dalyvių.

Tačiau potenciali arktinių valstybių ekonominė nauda taip pat turi savo kainą. Ta pati JT Konvencija nurodo, kad eksploatuojant išteklius už 200 jūrmylių ribos teks mokėti mokesčius arba įnašus natūra, už kuriuos gautos lėšos bus paskirstytos Konvencijos narėms atsižvelgiant į besivystančių šalių poreikius.⁶⁰ Mokesčiai bus mokami kasmet po pirmųjų penkerių gamybos metų. Šeštaisiais vykdomos veiklos metais reikės sumokėti 1% gavybos eksploatacijos vietoje vertės, laikotarpyje tarp septintų ir vienuoliktų metų – plius 1% kasmet, o po dvyliktų metų lieka nuolatinis 7% mokestis.⁶¹

2. 2. Konvencijos ratifikavimas ir taikymas

Arktinių valstybių vieningumas, sutinkant teritorinius ginčus spręsti vadovaujantis JT Konvencija atspindi jų suinteresuotumą nesutarimus sureguliuoti taikiomis priemonėmis, o taip pat ir pagarbą tarptautinės teisės normoms. Tačiau situaciją apsunkina tai, kad tik keturios iš penkių ginčo dalyvių yra ratifikavusios Konvenciją. JAV jau senokai yra įstrigusios ratifikacijos procese. Tai smarkiai atitolina numatomą datą, kai JT Komisija galėtų pateikti savo paskutines rekomendacijas, kurios teisine prasme apspręstų ginčo dėl Arkties baigtį.

Konvencijos ratifikavimą tarp ginčo šalių galima suskirstyti į du etapus: a) 1996 m. Norvegijos ir 1997 m. Rusijos ratifikacijos; b) 2003 m. Kanados ir 2004 m. Danijos prisijungimas prie konvencijos. Kadangi pretenzijas dėl kontinentinio šelfo tašos JT Komisijai reikia pateikti per dešimt metų nuo ratifikavimo datos, etapai parodo kiek skiriasi pretenzijų pateikimui skirtas laikas.

⁵⁶ Ten pat, II priedas, 6 ir 8 straipsniai.

⁵⁷ Saulius Katuoka, *Tarptautinė jūrų teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1997, 103.

⁵⁸ 1982 m. JT Jūrų teisės konvencija, VI dalis, 77 straipsnis.

⁵⁹ Ten pat, 78 straipsnis.

⁶⁰ Ten pat, 82 straipsnis.

⁶¹ Saulius Katuoka, 106-107.

Kanada su Danija turi ženklia laiko persvarą. Jos dar turi laiko, atitinkamai iki 2013m. ir 2014m., kuri gali išnaudoti mokslinių įrodymų, pagrįsiančių jų pretenzijas, surinkimui.

Rusijos ir Norvegijos pretenzijų pateikimo laikas baigėsi 2009 m. gegužės 13 d. Joms buvo suteiktas kiek ilgesnis nei dešimties metų laiko tarpas, kadangi tik 1999 m. gegužę buvo priimti bendrieji nurodymai dėl mokslinių duomenų pateikimo JT Komisijai. Tai įgalino pratęsti terminus anksčiau prisijungusioms šalims.⁶²

Norvegija iš visų keturių valstybių mažiausiai veikiama JT Komisijos nustatytų terminų. Ji vienu žingsniu pirmauja Arkties resursų pasidalijime, kadangi tapo pirmąja, kuriai JT Komisija pateikė rekomendacijas ir apibrėžė 235 000 km² dydžio kontinentinį šelfą lygų trims ketvirtadaliams žemyninei valstybės teritorijai.⁶³ Belineka nutarimą įgyvendinti savo vidaus teisėje. Tačiau ji vis dar reiškia pretenzijas dėl išskirtinės ekonominės zonos aplink Svalbardo salyną. 1920 m. pasirašyta Svalbardo sutartimi, Norvegija įgijo suverenias teises salyno teritorijų valdyme, tačiau jos teisė į vandens plotų eksploataciją tebelieka neapspręsta. Kyla nesutarimas su Rusija, kuri ginčija Norvegijos pretenzijas, kadangi turi savų interesų dėl salyno žvejybinių plotų eksploataavimo. Tikimasi, kad JT komisija padės išsiaiškinti susiklosčiusią situaciją.

Rusija buvo pirmoji valstybė, pateikusi savo pretenzijas JT Komisijai. Ji tai padarė 2001 m., tačiau pretenzijos nebuvo svarstomos, nes dėl per didelių ir nepagrįstų teritorinių reikalavimų jas užginčijo JAV, Kanada, Danija ir Norvegija. Komisija pareikalavo tikslesnių, pretenzijas įrodančių duomenų, kurių surinkimui Rusija organizavo įvairius mokslinius tyrimus. Vienas geriausiai žinomų tokių tyrimų - tai 2007 m. surengta mokslinė ekspedicija į Arktį, kurios metu buvo panerta į jūros gelmes ties Šiaurės ašigaliu ir išmeigta Rusijos vėliava. Šiuo metu Rusija laukia JT Komisijos nutarimo dėl pateiktų pretenzijų.

JAV situacija dviprasmiškiausia, nes ji nėra ratifikavusi Konvencijos, vadinasi, nėra pavaldi jokiems su ja susijusiems sprendimams. Tačiau neprisijungusi prie Konvencijos ji negali dalyvauti JT Komisijos veikloje nei svarstant kitų šalių pretenzijas, nei pati gali pateikti savąias; jos įtaka sprendžiant Arkties vandenyno problemas daug mažesnė, nei galėtų būti prisijungus prie Konvencijos; esama situacija taip pat mažina galimybes drotis su iškylančiais tarptautiniais iššūkiais, kur veikiama pagal tarptautinės jūrų teisės normas, pavyzdžiui, šiuo metu aktualus kovos su piratavimu klausimas.⁶⁴ JAV prisijungusi prie Konvencijos galėtų lygiateisiškai su kitomis šalimis pretenduoti į Arkties teritorijų resursus bei Šiaurės Vakarų jūrų kelio naudojimą. Taip pat ji įgytų kitų šalių pasitikėjimą ir būtų matoma kaip šalis besilaikanti tarptautinės teisės, tai kartu

⁶² Hariharan Pakshi Rajan, „Press conference by Secretary of Commission on Limits of Continental Shelf“, 2009 05 13, [Žiūrėta 2010 04 11].

⁶³ „Limits of Norway's Arctic seabed agreed“, 2009 04 16. <<http://www.barentsobserver.com/limits-of-norways-arctic-seabed-agreed.4580729-99350.html>> [Žiūrėta 2009 05 12].

⁶⁴ Scott G. Borgerson, „The National Interest and the Law of the sea.“ *Council on Foreign Relations*, Council Special Report No. 46, 2009 05, 20.

suteiktų galimybę imtis lyderio rolės net 157 Konvenciją ratifikavusias šalis apimančioje globalioje jūrinėje partnerystėje.⁶⁵

Pagrindiniai argumentai sulaikantys JAV nuo Konvencijos ratifikavimo yra paremti galima jos žala šalies suverenumui, kadangi teks įgyvendinti kitų šalių priimtus sprendimus. Anot jų, nėra pagrindo prisijungti prie Konvencijos, kadangi ir taip galima laikytis jos nuostatų kaip paprotinės tarptautinės teisės, kai ši atitinka šalies interesus ir vykdyti vienašalius veiksmus, kai neatitinka.⁶⁶ Nusiteikimas prieš Konvenciją taip pat paremtas mokesčiais už veiklą kontinentinio šelfo teritorijoje, kurie gali siekti net 7% gavybos eksploatacijos vietoje vertės, bei bijomasi teisinių pasekmių, ypač dėl Konvencijos straipsnių, susijusių su tarša.⁶⁷

Debatai šalies viduje dėl Konvencijos reikalingumo vyksta nuo pat jos sudarymo 1982 m. Ratifikavimui būtinas Senato pritarimas, kurio nesulaukia jau kelios JAV prezidento administracijos.⁶⁸ Tačiau prasidėjus Arkties teritorijų dalyboms, šalies pozicijos pamažu kinta. Norėdama lygiateisiškai dalyvauti ginčo sprendime, ji turi būti pajėgi žaisti pagal nustatytas taisykles, tuo labiau, kad sutiko teritorijas dalintis pagal Konvencijoje įtvirtintas teisės normas. Paskirtoji valstybės sekretorė Hillary Clinton pabrėžia, kad viena iš svarbiausių Valstybės departamento užduočių yra gauti Senato pritarimą prisijungti prie Konvencijos. Tačiau kol kas situacija išlieka nepakitusi. Tai riboja JAV įtaką ir neleidžia priimti lyderio vaidmens sureguliuojant esamą ginčą dėl Arkties.

2. 3. Nesutarimų priežastys ir šalių pretenzijos

Priežastys skatinančios varžymąsi dėl Arkties teritorijų labai įvairios. Visų pirma ginčas sietinas su ekonomine nauda, kurią šalys įgyti eksploatuodamos ten slypinčius gamtinius išteklius. Pagal 2008 m. liepą JAV Geologinės tarnybos pateiktus duomenis, manoma, kad Arktyje yra apie 13% pasaulio naftos ir apie 30% dujų atsargų. Iš viso tai sudaro apie 22% pasaulio naftos ir dujų atsargų.⁶⁹ Šalia energetinių išteklių minimos geležies bei brangiųjų metalų atsargos, o taip pat ir deimantų klodai. Taigi neveltui esama situacija prilyginama XIX amžiuje Aliaskoje siautusiai Aukso karštinei, tik šį kartą tai vyksta dėl naftos ir dujų.

Kita priežastis - atsiveriantys nauji Šiaurės laivybos keliai. Pagrindiniai nesutarimai kyla dėl Šiaurės Vakarų jūrų kelio ties Kanados krantais. Remiantis mokslinių tyrimų duomenimis, jau 2013 m. Arktis sezoniškai gali nebeužšalti. Tai taptų perversmu laivybos istorijoje, kuris perskirstytų tarptautinių jūrų uostų naudojamumą. Atlanto ir Ramiojo vandenynus sujungiantis

⁶⁵ Ten pat, 26.

⁶⁶ Ten pat, 17.

⁶⁷ Ten pat, 18.

⁶⁸ Ratifikavimą siūlė buvę prezidentai Billas Clintonas ir George W. Bushas.

⁶⁹ U.S. Geological Survey, „90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic,“ 2008 07 23. <<http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980>> [Žiūrėta 2009 03 19].

kelias gali būti prilygintas tokiems istoriniams įvykiams kaip Sueco ar Panamos kanalų atidarymui, kuris be jokios abejonės leis sutaupyti krovinių gabenimo išlaidas bei sutrumpins kelionės laiką.⁷⁰ Kanada siekia įrodyti, kad tai jos vidaus, o ne tarptautiniai vandenys. Šias pretenzijas ji reiškia iš esmės skatinama naujų iškilusių saugumo grėsmių. Ji šiuo metu susiduria su iššūkiu užtikrinti šiaurinių pasienio zonų apsaugą, kurios anksčiau buvo neprieinamos dėl natūralių gamtinių sąlygų.

Mažiau eskaluojama šalių įsitraukimo į ginčą priežastis yra valstybių siekis padidinti savo galią. Tai, žinoma, nutiktų eksploatuojant Arkties išteklius, tačiau remtis vien jais negalima. Eksploatacija atšiauraus klimato zonose sudėtingas ir aukštų technologijų reikalaujantis procesas. Taigi visi veiksmai turi būti pasverti ir apgalvoti, o gavybos kaštai gali būti didesni už gaunamą naudą. Kadangi tai į ateitį projektuojami veiksmai, neatmetamas ir alternatyvių energijos gavybos būdų naudojimas, o tai gali sumažinti naftos bei dujų poreikį.

Tačiau galios didinimas neturėtų būti suprantamas vien ekonomine prasme. Šalys pretenduoja pasidalinti paskutines įmanomas teritorijas, kadangi likęs pasaulis daugmaž padalintas. Šie veiksmai dažnai vadinami pasaulio perdalijimu, tai suteikia galimybę iškilti naujoms arba buvusioms galioms. Vykstančios varžybos prikausto viso pasaulio dėmesį, kartu suteikia progą pademonstruoti savo pajėgumus, tačiau taip pat ir įpareigoja tapti ginčo nugalėtojais, įgyjant teises į kiek įmanoma didesnes teritorijas. Valstybės žvelgia į ateitį, ją projektuoja ir puikiai supranta, kad šios teritorijos teikia dideles galimybes, net jei jų tikroji vertė paaiškės tolimesnėje ateityje. Tai investicija į ateitį, kuri be jokios abejonės atsipirks.

Besivaržydamos dėl plotų valstybės gali pretenduoti tik į tam tikras ribotas teritorijas. Šios teritorijos nurodomos Anglijos Durhamo universiteto mokslininkų sudarytame žemėlapyje (Žiūrėti 6 priedą). Jis atvaizduoja jau pateiktas bei potencialias šalių pretenzijas, taip pat nustatytas tarpvalstybines sienas.⁷¹

Norvegija jau turi pilnas teises į savo 235 000 km² kontinentinį šelfą, kadangi sulaukė JT Komisijos rekomendacijų. Rusija 2001 m. pateikė pretenzijas 460 000 km² dydžio teritorijai. Kanada savo kontinentinį šelfą už 200 jūrmylių ribos Atlanto ir Arkties vandenynuose apytiksliai vertina 1, 75 mln. km², iš jų apie 750 000 km² yra Arktuje.⁷² Likusių dviejų valstybių kontinentinių šelfų dydžiai kol kas nėra tiksliai apibrėžti. Remiantis turimais duomenimis, matoma, kad į didžiausią teritorijų dalį pretenduoja Kanada, po to seka Rusija, o toliau JAV su Danija. Taigi nors Rusija garsiausiai skelbia apie savo planus dėl Arkties, o JAV laikoma pasaulio hegemonė, Kanada įsitvirtina šalia jų kaip labai stipri varžovė, pasiryžusi apginti savo interesus.

⁷⁰ Scott Borgerson, „The transformation of the Arctic,” 2008 11. <<http://www.theatlantic.com/doc/200811/map-arctic>> [Žiūrėta 2009 01 12].

⁷¹ „Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region.“ International Boundaries Research Unit, Durham university. <<http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>> [Žiūrėta 2010 04 12].

⁷² „Using Science to Delineate the Limits of Canada’s Continental Shelf.“ Natural Resources Canada. <http://gsc.nrcan.gc.ca/org/atlastic/pdf/unclos_e.pdf> [Žiūrėta 2010 04 12].

3. TARPVALSTYBINIAI NESUTARIMAI ARKTIES REGIONE

Valstybių sutarimas ginčą spręsti teisiniais būdais sveikintinas dalykas, tačiau tikėtis, kad to pakaks būtų pakankamai naivu. JT Komisija gali tik pateikti rekomendacijas dėl šalių pretenzijų į sau priskiriamas teritorijas, ji neturi kompetencijos spręsti šalių tarpusavio ginčus. Tokie nesutarimai turi būti sprendžiami Tarptautiniame Jūrų Teisės Tribunole, Tarptautiniame Teisingumo Teisme arba arbitražo būdu. Taigi svarbu sukurti stabilią aplinką, kuri užtikrintų, kad Komisijos rekomendacijos būtų gerbiamos visų ginčo dalyvių ir nesudarytų tolesnei ginčo eskalacijai palankių sąlygų. Tai galima pasiekti tik didinant tarpusavio pasitikėjimą, kitaip tariant, būtinas racionalus ir leidžiantis prognozuoti šalių elgesys. Sukūrus tokią aplinką, kiekviena veikėja žinotų ko tikėtis iš savo oponentų ir tai mažintų galimybes naujų nesutarimų atsiradimui. Šiuo metu esama situacija pakankamai komplikuoja, šalys išsiskiria savo vykdoma politika Arkties atžvilgiu ir jų veiksmai regione dažnai neatitinka deklaruojamų oficialių interesų. Todėl, norint išsiaiškinti tikrąją situaciją, būtina atlikti šalių veiksmų analizę.

3. 1. Rusijos interesai

Rusijos veiksmai Arkties regione, lyginant su kitomis ginčo dalyvėmis, yra patys agresyviausi ir aršiausi. Ji visomis savo išgalėmis stengiasi prisijungti kuo didesnes teritorijas, tikėdamasi, kad jų turtais padės susigrąžinti Šaltojo karo metu turėtą galią ir įtaką pasaulyje.

Šalies pretenzijos į Arkties energetinius resursus, žinant jos užsienio politikos ir energetikos neatsiejamumą, nieko nestebina. Ne paslaptis, kad ji siekia susigrąžinti didžiosios galybės vardą, naudodama savo energetinius resursus kaip užsienio politiko priemonę. Savo siekių neslepia ir pati Rusija, dabartinis ministras pirmininkas Vladimiras Putinas yra išreiškęs, kad Arkties resursai suteikia Rusijai galimybę tapti „energijos supergalybe“.⁷³

Nors Rusija ir sutinka vadovautis teisiniais JT Konvencijos principais, tačiau nevengia pademonstruoti savo galios regione. Šiuo metu pasigirsta kalbos apie planuojamą specialiai apmokytų parašiutininkų nusileidimą Šiaurės ašigalyje. Oficiali šios iniciatyvos priežastis – 60 metų sukakties, kai pirmą kartą ašigalis buvo pasiektas nusileidus parašutu, paminėjimas.⁷⁴ Tačiau vargu ar tai pranoks patį garsiausią Rusijos akibrokštą pasauliui - 2007 m. ekspediciją, kai mokslininkų komanda, vadovaujama mokslininko ir dūmos nario profesoriaus Artūro Čilingarovo, Arkties dugne ties Šiaurės ašigaliu nuleido specialią kapsulę su Rusijos vėliava. Nors tai buvo mokslinė ekspedicija, skirta įrodymų, kad Arkties vandenyne esantis Lomonosovo kalnagūbris yra

⁷³ Ariel Cohen, „Russia’s Race for the Arctic.“ *The Heritage foundation*, 2007 08 06. <<http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/wm1582.cfm>> [Žiūrėta 2008 10 13].

⁷⁴ „Russia and the Arctic: Parachuting In,“ 2010 03 24. <<http://realpolitiktv.com/ocean-arctique/russia-and-the-arctic-parachuting-in-avril-2010>> [Žiūrėta 2010 04 12]. 1949 m. gegužę du tuometinės Sovietų Sąjungos mokslininkai, Vitalij Volovič ir Andrej Medvedev, tapo pirmaisiais žmonėmis Arkties ašigali pasiekę iš oro t.y. nusileidę parašutu.

Sibiro kontinentinės platformos tęsinys, rinkimui, tačiau nepraleista proga savo didybei pademonstruoti. A. Čilingarovas tarsi tapo naujuoju Rusijos Gagarinu, kurio žygdarbis šalies piliečiams suteikė dar vieną priežastį didžiulius savo tėvyne. Tačiau pasaulio nuomonė buvo gana kritiška, pompastiškame poelgyje išvelgta nauja Rusijos grėsmė. „JAV valstybės departamento atstovas Thomas Casey pareiškė, kad dugne rusai galėjo įsmeigti guminę, metalinę arba iš paklodės pasiūtą vėliavą, tačiau vis tiek ji jokios juridinės reikšmės neturi. Tuometinis Kanados užsienio reikalų ministras Peteris McKay ironiškai pastebėjo, kad dabar ne XV a., kai įbedęs vėliavėlę galėjai pasiskelbti tų žemių valdovu.“⁷⁵

Rusija atsikirdama į šią kritiką sulygina savo vėliavos nuleidimą su JAV astronautų vėliavos iškėlimu Mėnulyje, tačiau pamirštama, kad JAV niekada nereiškė savo pretenzijų į Mėnulį.⁷⁶ Pasak A. Čilingarovo „Arktis yra mūsų ir mes turime tai parodyti.“⁷⁷ Jis taip pat, kaip ir V. Putinas, pabrėžia, kad „ten glūdi Rusijos nacionaliniai interesai,“⁷⁸ be jokios abejonės omenyje turėdamas ekonominę krizę ir tai, kad šalis yra priklausoma nuo savo energetinių resursų. Šie ir kiti teiginiai apie Arkties svarbą Rusijai buvo įtvirtinti 2008 m. gegužės mėn. prezidento D. Medvedevo patvirtintoje naujojoje Rusijos nacionalinio saugumo strategijoje iki 2020 m.⁷⁹ Įdomu pastebėti, kad strategijos patvirtinimas sutapo su laikotarpiu, skirtu Rusijai pateikti savo pretenzijas dėl kontinentinio šelfo JT Komisijai termino, pabaiga. Iš strategijoje minimų teiginių būtina išskirti Arkties zonos apibrėžimą, su ja susijusias grėsmes ir priemones, kuriomis Rusija sieks apginti savo teises šioje zonoje.

Strategijoje Arkties zona apibrėžiama kaip „nacionalinė strateginių resursų bazė, galinti patenkinti socioekonominius poreikius, susijusius su nacionaliniu augimu,“⁸⁰ nors konkrečiai strategijoje nenusakoma ką būtent ta zona apima, tačiau leidžiama suprasti, kad jos resursai yra gyvybiškai svarbūs šalies ekonominei gerovei.

Arkties teritorijų dalybų problematiką galima išvelgti kitame strategijos teiginyje, nurodančiame, kad „ginkluotų konfliktų eskalacija ir jų buvimas Rusijos pasienyje bei sprendžiami sienų susitarimai tarp Rusijos ir atskirų kaimyninių šalių - pagrindinės grėsmės Rusijos interesams

⁷⁵ Česlovas Iškauskas, „Rusija militarizuoja Arktį.“ 2009-03-27. <<http://www.iskauskas.lt/2009/03/27/rusija-militarizuoja-arkti/>> [Žiūrėta 2009 04 26].

⁷⁶ Ariel Cohen, „Russia’s Race for the Arctic.“ *The Heritage foundation*, 2007 08 06. <<http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/wml582.cfm>> [Žiūrėta 2008 10 13].

⁷⁷ Borgerson, Scott G., „An Ice-Cold War.“ *New York times*, 2007 08 08. <http://www.cfr.org/publication/14007/icecold_war.html> [Žiūrėta 2008 10 15].

⁷⁸ Damien McElroy, „Russia sets up military force in Arctic claim.“ *Foreign Affairs*, 2009 03 27. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/5063727/Russia-sets-up-military-force-in-Arctic-claim.html>> [Žiūrėta 2009 04 26].

⁷⁹ Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategija iki 2020 m. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, 2009 05 12, <<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> [Žiūrėta 2009 05 16].

⁸⁰ Patrick Goodenough, „As UN Deadline Passes for Seabed Claims, Russia Gives Arctic Warning.“ *CNSnews*, 2009 05 14. <<http://www.cnsnews.com/public/content/article.aspx?RsrcID=48130>> [Žiūrėta 2009 05 16].

ir sienų apsaugai.⁸¹ Taip pat teigiama, kad „vykstant konkurencijai dėl resursų negalima atmesti galimybes, jog gali tekti panaudoti karinę jėgą idant išspręsti kylančias problemas, galinčias sunaikinti jėgų balansą šalia Rusijos ir jos sąjungininkių pasienio.“⁸²

Nors Rusija neigia, kad „militarizuoja Arktį“,⁸³ tačiau iš strategijos aiškus tvirtas pasiryžimas ginti savo interesus. Kritikai, vertindami strategiją, pažymi, kad Rusija vykdo per daug agresyvią Arkties kampaniją, o taip pat šalis dažnai prieštarauja sau pačiai. Tai pastebima jos pasirenkamuose nesutarimų sprendimo būduose, kai vieną akimirką ši skelbia visapusišką bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis ieškant taikių sprendimo būdų, o kitą akimirką patvirtina strategiją, kurioje mini pasiruošimą karui.⁸⁴ Rob Huebert, Kalgario universiteto mokslininkas pažymi, kad rusai sudaro norinčiųjų bendradarbiauti įspūdį, tačiau bendradarbiavimą nutolina savo karinės galios demonstravimu regione.⁸⁵ R. Hubert manymu, tokį Rusijos veiksmų nenuoseklumą nulemia tai, kad ginče dėl neapibrėžtų sienų susikerta didžiųjų galių interesai, o nesutarimus dar labiau aštrina konkurencija dėl galimų didžiulių dujų bei naftos išteklių.⁸⁶

Rusija nevengia pabloginti situacijos pademonstruodama galią, kuri nors ir nėra didžiausia pasaulyje, tačiau pakankama, kad tarptautinė bendruomenė į tai žiūrėtų rimtai. Po išpūdingos vėliavos išmeigimo ekspedicijos Arktuje metu, sekė kiti, kiek mažiau išgarsinti, tačiau labiau kitų šalių saugumui pavojingi Rusijos veiksmai. Ji atnaujino strateginių bombonešių iki Šiaurės Amerikos kontinento oro erdvės skrydžius. Taip pat išsiuntė karinius laivus link Svalbardo salų, kurių vandenys yra ginčijami tarp Norvegijos ir Rusijos.⁸⁷ Negana to Rusijos laivynas pradėjo patruliuoti Arkties vandenyse, tai įvyko pirmą kartą po Šaltojo karo pabaigos. Galiausiai savo galią pademonstravo 2009 m. vasario mėnesį, kai JAV prezidento B. Obamos vizito Kanadoje išvakarėse Rusijos ilgojo nuotolio bombonešiai praskriejo prie pat Kanados oro erdvės.⁸⁸

Šalis taip pat stiprina savo tiek karines, tiek ekonomines pajėgas. Visų pirma ji didelį dėmesį skiria resursų, būtinų sėkmingoms operacijoms Arktuje įgyvendinti, vystymui. Ji planuoja investuoti daugiau nei milijardą dolerių šiaurės pakrantėje esančio Murmansko jūrų uosto renovacijai, planuodama dvigubai padidinti jo pajėgumus iki 2015 metų.⁸⁹ Taip pat didinama

⁸¹ Tony Halpin, „Russia raises prospect of war over Arctic energy reserves.“ *The Australian*, 2009 05 19. <<http://www.theaustralian.news.com.au/story/0,25197,25482047-26397,00.html>> [Žiūrėta 2009 05 22].

⁸² Ten pat.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ „New Russian security strategy released“, 2009 05 15. <<http://arcticfocus.com/2009/05/15/new-russian-security-strategy-released/>> [Žiūrėta 2009 05 20].

⁸⁵ Randy Boswell, „Russian report suggests conflict over Arctic possible.“ 2009 05 13. <<http://www.canada.com/news/Russian+report+suggests+conflict+over+Arctic+possible/1593393/story.html>> [Žiūrėta 2009 05 20].

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Scott G. Borgerson, „Russia's Other Front.“ *The Huffington Post*, 2008 08 19. <http://www.huffingtonpost.com/scott-g-borgerson/russias-other-front_b_119946.html> [Žiūrėta 2008 11 17].

⁸⁸ Scott G. Borgerson, „The Great Game Moves North.“ *Foreign affairs*, 2009 03 25.

<<http://www.foreignaffairs.com/articles/64905/scott-g-borgerson/the-great-game-moves-north>> [Žiūrėta 2009 04 15].

⁸⁹ Ten pat.

branduolinių ledlaužių flotilė bei užsibrėžtas tikslas į Arkties vandenyną paleisti plaukiojančią povandeninę atominę jėgainę, kuri būtų pirmoji iš planuojamos tokio pobūdžio jėgainių flotilės, skirtos aptarnauti dujų ir naftos gręžinius Arktyje.⁹⁰ Kitos investicijos keliauja į Štokmano dujų telkinio eksploatavimo darbus, kuriuos atlieka valstybinė Gazproma įmonė, tikimasi, kad pradėjus eksploataciją, ši įmonė taps didžiausia kompanija pasaulyje.⁹¹

Taigi Rusija neabejotinai daug pajėgų telkia į Arkties teritorijų prisijungimo kampaniją, tačiau ji neapsiriboja vien karinėmis ar ekonominėmis operacijomis. Jos politikai bei diplomatai veikia savais kanalais ir Arkties teritorijų klausimą kelia į tarptautinę areną, deja dažnai gana nevykusiai. Pavyzdžiui, 2009 m. kovo mėnesį Rusijos ambasadorius prie NATO D. Rogozinas perspėjo Aljansą nesikišti į Arkties reikalus, mat jam nėra ką ten veikti.⁹² Regis taip bandoma įbauginti likusias valstybes, ypatingai Daniją su Norvegija, tačiau tokios priemonės mažai veiksmingos. Kaip teigė buvęs NATO generalinis sekretorius J. de Hoop Scheffer „išaugęs Rusijos bombonešių patruliavimas virš Šiaurės Atlanto ir vėliavos išmeigimas jūros dugne nėra net „nepatogumas.“⁹³ Kalbėdamas apie galimus ginkluotus susirėmimus dėl Arkties de Hoop Scheffer laikėsi nuomonės, kad „žodis - grėsmė – nepateisinamas ir netinkamas šiame kontekste. Aš būčiau paskutinis, kuris tikėtųsi karinio konflikto.“⁹⁴ Jis taip pat ragino visas šiaurines valstybes Arkties regione išlaikyti „neperdėtą karinę laikyseną“⁹⁵ t.y. racionaliai plėtoti savo karinius pajėgumus.

Tačiau vargu ar Rusija atsižvelgs į buvusio NATO generalinio sekretoriaus pastabas. Priešingai, ji toliau vysto savo pajėgumus Šiaurėje, o tai rodo, kad neketina silpninti savo pozicijų regione. Visgi negalima griežtai laikytis nuomonės, kad Rusija nori būtent karinio konflikto, akivaizdu, jog ji ruošiasi blogiausiam, tačiau tai daro tik norėdama parodyti savo ketinimų rimtumą ir leidžia suprasti, kad lengvai neatsisakys gyvybiškai svarbių teritorijų.

⁹⁰ „Rusija į Arktį išplukdys atominės elektrines.“ 2009 05 06. < <http://www.balsas.lt/naujiena/251071/rusija-i-arkti-isplukdys-atominės-elektrines/rubrika:naujienos-mokslasirit-technologijos> > [Žiūrėta 2009 05 10].

⁹¹ Scott G. Borgerson, „The Great Game Moves North.“ *Foreign affairs*, 2009 03 25.

<<http://www.foreignaffairs.com/articles/64905/scott-g-borgerson/the-great-game-moves-north>> [Žiūrėta 2009 04 15].

⁹² „Rusija yra pasirengusi kariauti dėl Arktyje slypinčių išteklių.“ 2009 05 16.

<http://www.technologijos.lt/n/technologijos/energija_ir_energetika/straipsnis-7550/straipsnis?name=straipsnis-7550&l=2&p=1> [Žiūrėta 2009 05 17].

⁹³ James G. Neuger, „NATO Sees Little Risk of Arctic Confrontation as Ice Caps Melt.“ *Bloomberg*, 2009 01 29. < http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601082&sid=agWnAbB2Xc_c&refer=canada > [Žiūrėta 2009 04 11].

⁹⁴ Kris Molle, „Little Risk of Arctic Confrontation.“ 2009 01 30. < <http://www.polarconservation.org/news/pco-news-articles/little-risk-of-arctic-confrontation/> > [Žiūrėta 2009 04 11].

⁹⁵ James G. Neuger, „NATO Sees Little Risk of Arctic Confrontation as Ice Caps Melt.“ *Bloomberg*, 2009 01 29. < http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601082&sid=agWnAbB2Xc_c&refer=canada > [Žiūrėta 2009 04 11].

3. 2. JAV interesai

Dabartinėje pasaulio tvarkoje JAV laikoma dominuojančia valstybe, tai įpareigoja pagrįstai naudoti turimą galią ir pateisinti tarptautinės bendruomenės lūkesčius. Paprastai tikimasi jos įsikišimo ir pagalbos iškilusių tarptautinių ginčų ar konfliktų sprendime, tačiau nesutarimuose dėl Arkties jos veiklą, kaip minėta, apriboja neratifikuota JT Konvencija. Konvencijos ratifikacija šaliai svarbi keliais aspektais. Visų pirma, tik prisijungusi prie Konvenciją ratifikavusių šalių, JAV galėtų savo teritorines pretenzijas pateikti JT Komisijai, o tai lemtų lygiateisišką dalyvavimą ginčo sprendime. Antra, ji parodytų, kad paklūsta ir laikosi tarptautinės teisės normų. Galiausiai, lygiateisiškai dalyvaudama ginčo sprendime, JAV galėtų apginti savo kaip pasaulio hegemono statusą, sutrukdydama Rusijos ketinimams pasitelkus Arkties turtus mesti iššūki JAV dominavimui.

Šiuo metu JAV prezidento administracija kelia uždavinį galiausiai prisijungti prie Konvencijos, kuri neratifikuojama nuo pat jos sukūrimo 1982 m. Kas įstabiausia, Konvencijos tekstas buvo redaguojamas atsižvelgiant į JAV interesus, tačiau tuometinio prezidento R. Reagano administracija visgi atsisakė ją ratifikuoti, savo sprendimą pagrįsdama kasybos giliame jūros dugne sąlygų neatitikimu šalies nacionaliniams interesams.⁹⁶ Po to dar ne kartą bandyta inicijuoti ratifikacijos procesą, tačiau nesulaukta būtino Senato pritarimo.

Taigi ar realu tikėtis, kad šį sykį Senato sprendimas bus palankesnis? Regis, iškilusi nauja aplinkybė verčia į viską pažvelgti kitaip. Prasidėjusios varžybos dėl Arkties palieka JAV bejėgę dalyvauti kaip lygiavertei žaidėjai, tai stiprina jos varžoves, o ieškant kaltų, belieka kaltinti tik save. Ratifikacija gali tapti lemiama galimybe išokti į nuvažiuojantį teritorijų dalybų traukinį. Regis JAV neturi kitos išeities kaip tik galiausiai prisijungti ir naudojantis įgytomis galimybėmis užsitikrinti tvirtą poziciją prie dalybų stalo.

Prisijungimo nauda įvardijama teigiant, kad ji galėtų pateikti pretenzijas JT Komisijai dėl 600 mylių Aliaskos pakrantės jūros dugno.⁹⁷ Taip pat ji įgytų visas laivybos teises, suteikiamas Konvencijos, įskaitant naudojimąsi Šiaurės Vakarų jūrų keliu. Šis naujas laivybos kelias tampa intensyvių ginčų su Kanada priežastimi. Neprisijungusi prie Konvencijos, JAV veikiausiai galėtų juo naudotis remdamasi paprotine jūrų teise, tačiau prisijungimas suteikia galimybę dalyvauti nesutarimų sprendime.

Šiaurės Vakarų jūrų kelias anot JAV ir Europos Sąjungos yra tarptautiniai vandenys, nes jis jungia du vandenynus, tačiau Kanada teigia, kad tai jos vidaus vandenys. Šie nesutarimai tarp dviejų kaimynių, turinčių ilgiausią demilitarizuotą pasienį, neturėtų peraugti į gilius nesutarimus, kurie sugriautų gerus santykius. Mokslininkų tarpe keliama idėja, kad šios valstybės turėtų sukurti

⁹⁶ JT Konvencija nustato taisykles ir dėl resursų, esančių už nacionalinės jurisdikcijos ribų, gavybos. Vadinasi, nebegali bet kas panorėjęs jų eksploatuoti. Tai kertasi su JAV interesais, paremtais „atėjau, pamačiau, pasiėmiau“ principu.

⁹⁷ Barbara Slavin, „Coast Guard's tasks grow with Arctic traffic.“ *USA Today*, 2007 07 30.

http://www.usatoday.com/news/world/2007-07-30-arcticinside_N.htm?csp=34 [2009 04 18].

naują bendradarbiavimo struktūrą, skirtą Šiaurės Amerikos Arkties vandenims, ir taip imtis lyderio rolės. Vėliau būtų galima sudaryti dvišalius susitarimus su Rusija bei kitomis valstybėmis.⁹⁸

Nors kol kas JAV dar neprisijungė prie Konvencijos, tačiau tai netampa kliūtimi savo interesų Arkties regione vystymui. Čia svarbu paminėti 2009 m prieš pat kadencijos pabaigą prezidento George W. Busho išleista direktyva dėl Arkties regiono politikos.⁹⁹ Toks vienas paskutinių prezidento veiksmų gana netikėtas, žinant, kad jis labiau orientavosi į kitus, nacionaliniam saugumui svarbesnius, regionus. Ši direktyva įgalino B. Obamos administraciją tęsti pradėtus darbus Arkties regione.

Direktyvoje išdėstomi pagrindiniai šalies interesai Arkties regione, atkreipiant dėmesį į JT Konvencijos ratifikavimo reikalingumą. Užsibrėžiamas tikslas imtis visų reikalingų veiksmų, kad apsibrėžti kiek įmanoma didesnes kontinentinio šelfo ribas ne tik Arktijoje, bet ir kituose regionuose. Siekiant surinkti teritorines pretenzijas pagrįsiančius mokslinius duomenis, parežiami šioje srityje jau nuveikti darbai. JAV jau spėjo investuoti lėšų į infrastruktūros, reikalingos informacijos Arkties regione rinkimui, sukūrimą. Taip pat įsteigtas Arkties stebėjimo tinklas, apjungiantis šalies agentūras, įtraukiantis jos akademinę bendruomenę ir JAV arktinio regiono gyventojus.¹⁰⁰ Nors JAV dar negali reikšti pretenzijų į savo kontinentinį šelfą, kuris manoma didžiausiais pasaulyje, ji kaip atsaką į Rusijos ekspediciją ir vėliavos iškėlimą, pasiuntė savo ledlaužį *Healy* rinkti duomenų¹⁰¹, reikalingų JT Komisijai. Tai rodo, šalies valdžios rimtą požiūrį į Arkties resursus bei siekį prisijungti prie Konvencijos.

Direktyvoje taip pat didelis dėmesys skiriamas saugumui. Teigiama, kad JAV šiame regione turi plačių ir fundamentalių nacionaliniam saugumui interesų ir vardan jų užtikrinimo yra pasiryžusi veikti nepriklausomai viena ar drauge su kitomis šalimis. Tarp svarbiausių interesų įvardijamos ir gynybinės sistemos, kaip antai priešraketinė gynyba, jūrų ir oro sistemų dislokavimas strateginiam atgrasymui bei saugumo operacijų organizavimui.¹⁰² JAV tuo pačiu yra skatinama atnaujinti Arkties regionui skirtą laivyną, kurio padėtis iš ties apgailėtina. Teigiama, kad šalies pakrantės sargyba operuoja tik trimis ledlaužiais, o tai rodo, jog norėdama vykdyti operacijas Arktijoje, šalis turėtų

⁹⁸ Scott G. Borgerson, „No time for chest thumping“, *International Herald Tribune*, 2007 09 09.

<http://www.cfr.org/publication/14169/no_time_for_chest_thumping.html> [2008 10 17].

⁹⁹ Nacionalinio saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security/Homeland Security Presidential Directive on Arctic Region Policy, 2009 01 09. <<http://www.fas.org/irp/offdocs/nspd/nspd-66.htm>> [Žiūrėta 2009 05 29].

¹⁰⁰ Nacionalinio saugumo/tėvynės saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security/Homeland Security Presidential Directive on Arctic Region Policy, 2009 01 09.

<http://www.cfr.org/publication/18215/national_security_homeland_security_presidential_directive_on_arctic_region_policy.html> [Žiūrėta 2009 03 25].

¹⁰¹ Hans Linhardt, „Arctic Energy Confrontation: Russia vs. NATO for Arctic Hydrospace and Hidden Oil & Gas Reserves on the Ocean Floor.“ 2007 08 16. <<https://www.glgroupp.com/News/Arctic-Energy-Confrontation--Russia-vs.-NATO-for-Arctic-Hydrospace-and-Hidden-Oil--Gas-Reserves-on-the-Ocean-Floor-15183.html>> [Žiūrėta 2009 03 08].

¹⁰² Nacionalinio saugumo/tėvynės saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security / Homeland Security Presidential Directive on Arctic Region Policy.

pasikliauti užsienio pajėgomis.¹⁰³ Taigi JAV siekia didinti savo saugumą, deja, tuo pačiu mažinamas kitų ginčo dalyvių pasitikėjimas, o jos veiksmai gali būti traktuojama kaip grėsmė, ypatingai iš Rusijos pusės.

Visgi nevertėtų šalies veiksmų laikyti priešiškais kitoms ginčo dalyvėms. Jos politika regiono atžvilgiu pakankamai nuolanki. Savo užsienio politikoje JAV pasinėrusi į karą su terorizmu, o vidaus lygmeniu susikoncentravusi į socialinių reformų sveikatos apsaugos srityje įgyvendinimą. Arkčiai dėmesio skiriama nedaug. Konvencijos ratifikavimas šią situaciją be jokios abejonės pakeistų, JAV pareikštų savo pretenzijas ir pilnu pajėgumu įsitrauktų į ginčo sprendimą. Kol kas belieka laukti suprantant, kaip teigia JAV senatorius Richard G. Lugar, kad „nėra vienašalės politikos galimybių, susijusių su vandenynais. Jūros nėra valdomos JAV ar kitos šalies nacionalinio suvereniteto. Jei norima įvesti tvarką – tai itin svarbu JAV – reikia bendradarbiauti su kitomis šalimis.“¹⁰⁴

3. 3. Kanados interesai

Kanada, pretenduodama į didžiausius Arkties plotus, laikoma viena svarbiausių ginčo dalyvių. Ją galima prilyginti JAV ir Rusijai, taip paneigiant bet kokius teiginius, kad ginčas dėl Arkties yra naujasis Šaltasis karas. Jei esamoje situacijoje reikėtų ieškoti dvipolės konfrontacijos, tai ji veikia būtų tarp Kanados ir Rusijos. Abi valstybės Arktį identifikuoja kaip gyvybiškai svarbių interesų sritį, tačiau jų siekiai regione pakankamai skirtingi. Kanada labiau suinteresuota saugumo užtikrinimu regione, o ne galima ekonomine nauda, nes kol kas ekonominės naudos srityje patiria tik nuostolius.

Pagrindiniai Kanados interesai ginče dėl Arkties teritorijų susiję su Šiaurės vakarų jūrų keliu, kuris šiltuoju metų laiku tampa prieinamas laivininkystei. Laivininkystės galimybė šiuo keliu tampa patrauklesnė už įprastą kelią per Panamos kanalą, kadangi jis net iki 7000 km trumpesnis už pastarąjį. Tačiau laivininkystės kompanijų ekonominė nauda tampa Kanados valdžios galvos skausmu, kai tenka rūpintis pakrantės, kuri ilgus metus buvo saugi dėl savo neprieinamumo, saugumo užtikrinimu. Šalis nėra pajėgi pilnai kontroliuoti judėjimo šiuo jūrų keliu, todėl būna atveju, kad pastebi kitos šalies laivus tik tada, kai šie jau rengiasi išlaipinti savo keleivius jos krantuose.¹⁰⁵ Taip nutinka dėl kontrolės mechanizmų, įpareigojančių laivus registruoti savo plaukimo maršrutą, nebuvimo.

¹⁰³ Scott G. Borgerson, „Russia's Other Front.“ *The Huffington Post*, 2008 08 19.

<http://www.huffingtonpost.com/scott-g-borgerson/russias-other-front_b_119946.html> [Žiūrėta 2008 11 17].

¹⁰⁴ Richard G. Lugar, „Should the United States Ratify the Law of the Sea Treaty?“ Renginio Brookings institute santrauka, 2004 05 04. <<http://www.brookings.edu/opinions/2004/0504energy.aspx>> [Žiūrėta 2009 02 17].

¹⁰⁵ „Battle for the Arctic,“ dokumentinis filmas, 2009.

<<http://www.cbc.ca/documentaries/docplayer2.html?playlistId=f21067aaabfdece3076458e7e035e69febe7cfe7&id=1014774710>> [Žiūrėta 2009 04 16].

Dėl susiklosčiusios situacijos Kanada gali būti laikoma valstybe nepajėgiančia apginti savo sienų. Tai nepadarys esamiems klimato pokyčiams padariniai. Kad sureguliuoti jūrų kelio naudojimą ir kartu užtikrinti pakrančių apsaugą, Kanada siekia įrodyti, kad tai jos vidaus, o ne tarptautiniai vandenys. Todėl šiuo metu deda visas pastangas, kad surinktų pakankamai duomenų JT Komisijai, kurie pagrįstų tiek jos pretenzijas į naują jūrų kelią, tiek į tolimesnes Arkties teritorijas. Tačiau teisinio sureguliuavimo nepakanka. Būtina imtis konkretesnių veiksmų, padėsiančių susidoroti su iškilusiomis grėsmėmis.

Kanados Šiaurės strategija vienu iš prioritetų įvardija Arkties suverenumo užtikrinimą.¹⁰⁶ Tuo užsiima vyriausybė ir labai svarbu, kad savo pasiryžimą tai įgyvendinti, ji patvirtina ne tik žodžiais, bet ir veiksmais. Kaip pavyzdžiui, ministro pirmininko Stepheno Harperio pastebėjimas, kad „Kanada turi pasirinkimą, kai kalbama apie suverenumo gynimą ties Arktimi. Mes arba jį išnaudojame arba pralaimime. Ir nesuklyskite, ši valdžia ketina jį išnaudoti“.¹⁰⁷

Strategijoje išipareigojama stiprinti pajėgumus Arkties regione skiriant 720 mln. dolerių finansavimą naujo ledlaužio įsigijimui, didinant patrulinių laivų skaičių, plečiant ir modernizuojant Kanados reindžerių darbo pajėgumus bei įkuriant karinių mokymų centrą ir laivų uostą šalia Šiaurės jūrų kelio Nanisivike.¹⁰⁸ Taip pat joje nuspręsta tęsti 2008 m. pradėtą „Operaciją Nanook“. Tai didžiausios kada nors vykdytos karinės pratybos regione, kurių metų mokomasi vykdyti gelbėjimo operacijas Kanados Arktyje.¹⁰⁹ Šalia išvardintų veiksmų, verta paminėti ir RADARSAT II Žemės stebėjimo satelitą, paleistą 2007 m., kurio dėka galima stebėti ledynų, o iš dalies ir laivų, judėjimą regione.

Kanados saugumo didinimo poreikį regione, šalia jau minėtų klimato kaitos ir nereguliuojamos laivybos grėsmių, įtakoja ir kitų ginčo dėl Arkties teritorijų dalyvių veikla. Pagrindinė grėsmė juntama iš Rusijos pusės, kuri nuolat griaua tarpusavio pasitikėjimą organizuodama karinių bombonešių skrydžius ties Kanados oro siena ar karinių laivų patruliavimą Arkties regione. Reaguodamas į tokius išpuolius, Kanados užsienio reikalų ministras Lawrence Cannon, 2009 m. kovo mėnesį prieš susitikimą su savo kolega Rusijos vyriausybėje Sergėjumi Lavrovu, pareiškė, kad Otava Arktyje nesileis Kremliaus „įbauginama.“¹¹⁰

¹⁰⁶ Kanados Šiaurės strategija. Canada's Northern Strategy, 2009 08 18. <<http://www.northernstrategy.ca/index-eng.asp>> [Žiūrėta 2009 11 15].

¹⁰⁷ Scott G. Borgerson, „An Ice-Cold War.“ *New York times*, 2007 08 08. <http://www.cfr.org/publication/14007/icecold_war.html> [Žiūrėta 2008 10 15].

¹⁰⁸ „Recent Northern Strategy Commitments.“ <<http://www.northernstrategy.ca/nsc-eng.asp>> [Žiūrėta 2009 10 16].

¹⁰⁹ Scott G. Borgerson, „No time for chest thumping.“ *International Herald Tribune*, 2007 09 09. <http://www.cfr.org/publication/14169/no_time_for_chest_thumping.html> [2008 10 17].

¹¹⁰ Mike Blanchfield, „Russia denies Arctic confrontation with Kanada.“ *Ottawa Citizen*, 2009 03 30. <<http://www.ottawacitizen.com/Travel/Russia+denies+Arctic+confrontation+with+Canada/1445097/story.html>> [Žiūrėta 2009 04 15].

Visgi kritikuojant Rusiją, negalima išskirti ir Kanados, kuri taip pat imasi kontraversiškų veiksmų. Ji nelaukdama, kol bus nutarta dėl teisinio jūrų kelio statuso, ėmėsi savavališkų veiksmų ir savo parlamente patvirtino siūlymą Šiaurės vakarų jūrų kelią pervadinti Kanados šiaurės vakarų jūrų keliu. Šį aktą galima prilyginti Rusijos vėliavos išmeigimui Šiaurės poliuje, kai imamasi parodomųjų veiksmų ir skubama įtvirtinti savo jurisdikciją. Tai aiškiai parodo, kad bet kokia kaina bus laikomasi savo pozicijos ir ginami valstybiniai interesai.

Šiuo metu Arkties regione galima stebėti labiau parodomojo pobūdžio šalių tarpusavio konfrontaciją. Tikimybė, kad ji peraugs į tiesioginę konfrontaciją labai maža, tuo labiau, kad arktinės šalys pirmenybę teikia teisiniam ginčo sprendimo būdai. Tačiau neseniai atlikta Kanados gyventojų apklausa rodo, kad tik 22% kanadiečių tiki, jog nesutarimai gali būti išspręsti teisinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis. Pusė Kanados gyventojų pritartų karinių priemonių panaudojimui savo suverenitetui Arktuje įtvirtinti. Kiti 10 % mano, kad karinė galia gali būti demonstruojama tik kaip priešininko atgrasymo priemonė.¹¹¹ Viešoji nuomonė tik patvirtina ginčo sudėtingumą ir parodo, kad negalima visiškai atmesti lokalių ginkluotų susirėmimų galimybes.

3. 4. Danijos ir Norvegijos interesai

Mažosioms valstybėms gali būti sunku lygiomis galimybėmis dalyvauti nesutarimų sprendime kartu su didžiosiomis šalimis. Tačiau daug lemia turimi mažųjų valstybių pajėgumai, sąjungininkai bei interesų ambicingumas.

Nors Danija ir Norvegija mažesnės už kitas tris dėl Arkties besivaržančias šalis, jos pasiekusios aukštą išsivystymo lygį, o jų visuomenės dažnai pristatomos kaip pavyzdžiai kitoms šalims. Abi šalys yra NATO narės, o tai jas automatiškai stato į priešstatą su Rusija. Danijos ir Norvegijos interesai su šia valstybe susikerta ir ginče dėl Arkties, kadangi jos abi pretenduoja į tas pačias teritorijas, kur savo interesus reiškia ir Rusija.

JAV Geologinės tarnybos duomenimis Danija (per Grenlandiją) gali pretenduoti į 14% Arktuje esančių naftos ir dujų resursų atsargų.¹¹² Ji, kaip ir Rusija, pretenduoja į Lomonosovo kalnagūbrio dalį, teigdama, kad jis tęsiasi iki pat žemyninės Grenlandijos teritorijos. Tam įrodyti Danija jau investavo 250 mln. dolerių. Tačiau ypatingas pretenzijas ji reiškia į teritorijas, besiribojančias su Kanada. Bendros sienos nustatymas skatina Danijos ir Kanados mokslinį bendradarbiavimą vykdant mokslinius tyrimus, o tai padeda greičiau ir efektyviau iširti vietas ir apdoroti gautus duomenis.

¹¹¹ „Half of Canadians say use military to assert Arctic sovereignty.“ 2010 03 26, <<http://barentsobserver.custompublish.com/half-of-canadians-say-use-military-to-assert-arctic-sovereignty.4763805.html>> [Žiūrėta 2010 04 10].

¹¹² Mia Bennett, „Denmark and Canada on the hunt for territory.“ 2009 03 18. <<http://arctic.foreignpolicyblogs.com/2009/03/18/denmark-and-canada-on-the-hunt-for-territory/>> [2009 04 29].

Norvegija vienu žingsniu lenkia kitas ginčo dalyves, kadangi JT Komisija jai jau priskyre 235 000 km² dydžio kontinentinį šelfą. Tačiau ji dar pretenduoja į žvejybos plotus aplink Svalbardo salas, kur savo pretenzijas taip pat reiškia ir Rusija. Dabar salas valdo Norvegija, tačiau be teisės eksploatuoti jos resursus. Salose randama dujų ir naftos telkinių, kurie padengti storu ledo sluoksniu. Kitu Norvegijos ir Rusijos nesutarimų objektu ilgą laiką t.y. net 40 metų buvo valstybinių sienų nustatymas Barenco jūroje. Tačiau 2010 m. balandžio 27 d., Rusijos prezidento D. Medvedevo vizito Osle metu, šalims pavyko susitarti dėl šių sienų nustatymo ir šiuo metu belieka laukti kol bus pasirašyta susitarimą įtvirtinanti sutartis.¹¹³

Rusijos ir Norvegijos susitarimas dėl sienų Barenco jūroje nustatymo vertinamas kaip naujas postūmis tolimesniam jų tarpusavio bendradarbiavimui vystyti. Pagrindine Rusijos ir Norvegijos bendradarbiavimo sritimi laikoma - energetinių resursų gavyba. Abi šalys pasižymi dideliu energetinių resursų eksportu: Rusija yra stambiausia pasaulio naftos ir dujų eksportuotoja,¹¹⁴ o Norvegija užima trečią vietą pasaulio dujų eksportuotojų sąrašė ir septintą tarp naftos eksportuotojų.¹¹⁵ Siekdamas išlaikyti iš resursų eksporto gaunamą ekonominę naudą, Rusija ir Norvegija plėtoja naudingųjų išteklių gavybą ir savo veiklą plečia į joms priklausančias arktinių vandenų teritorijas.

Tačiau naftos ir dujų gavyba Arkties regione yra labai sudėtingas, brangus ir aukštų technologijų reikalaujantis procesas. Šiuo metu vienintelė šalis turinti reikiamas technologijas ir vykdanči resursų eksploataciją Arkties regione yra Norvegija. Ji nuo 2007 m. eksploatuoja Snøhvit dujų telkinį Barenco jūroje.¹¹⁶ Aukštų technologijų, pritaikytų veiklai Arkties regione, turėjimas Norvegiją daro patrauklia partnere Rusijai, kuri taip pat siekia pradėti savo arktinių resursų eksploataciją. Šiuo metu Rusija suinteresuota jai priklausančio Štokmano dujų telkinio Barenco jūroje eksploatavimu, į kurio projekto įgyvendinimą įtraukta ir Norvegijos dujų bei naftos kompanija *StatoilHydro*.¹¹⁷ Taigi energetinių resursų gavyba Arkties vandenyse skatina glaudesnę Norvegijos ir Rusijos bendradarbiavimą, o valstybinių sienų nustatymas Barenco jūroje, sukuria palankias sąlygas jų plėtojimui.

Norvegija ir Danija, priklausomos nuo tarptautinės sistemos santvarkos. Tačiau, vadovaujantis tarptautine jūrų teise, užsitikrinus NATO šalių paramą, iškilus saugumo grėsmėms, o

¹¹³ „Russia, Norway reach sea border deal.“ *PRESS TV*, 2010 04 27.

<<http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=124661§ionid=351020602>> [Žiūrėta 2010 05 01].

¹¹⁴ „Russia Economy 2010,“ *Countries of the World*.

<http://www.theodora.com/wfbcurent/russia/russia_economy.html> [Žiūrėta 2010 05 07].

¹¹⁵ „Norway Economy 2010,“ *Countries of the World*.

<http://www.theodora.com/wfbcurent/norway/norway_economy.html> [Žiūrėta 2010 05 07].

¹¹⁶ „Facts about Snøhvit.“ *Statoil*.

<<http://www.statoil.com/en/OurOperations/ExplorationProd/ncs/snoehvit/Pages/default.aspx>> [Žiūrėta 2010 05 07].

¹¹⁷ „Main bilateral issues between Russia and Norway.“ 2009 05 19.

<<http://www.reuters.com/article/idUSLJ21415320090519>> [2009 05 22]. Šiuo metu Štokmano dujų telkinio eksploatavimo projektas dėl ekonominių priežasčių laikinai sustabdytas. Darbus planuojama atnaujinti 2011 m.

taip pat išnaudojant savo turimus pranašumus, jos gali lygiateisiškai dalyvauti ginčo sprendime ir ginti savo interesus.

4. VALSTYBIŲ BENDRADARBIAVIMAS SPRENDŽIANT NESUTARIMUS

Prasidėjus ginčui dėl Arkties teritorijų, informacinės žiniasklaidos priemonės netruko situacijos nušviesti tokiomis antraštėmis kaip „Artinasi Arkties karas“¹¹⁸ arba „Šaltasis karas Arktyje.“¹¹⁹ Tokiu būdu ginčui suteikiama niūri ateities perspektyva. Tačiau būtina įsigilinti ne tik į šalių keliamas teritorines pretenzijas ir dėl jų kylančius nesutarimus, o taip pat ir į esamas bendradarbiavimo formas, kurios palengvina ginčo sprendimą. Šioje darbo dalyje siekiama apžvelgti arktinių valstybių bendradarbiavimo formas, o tai padės geriau suprasti analizuojamą ginčą ir galimą jo raidą.

Mančesterio Metropolitan universiteto Anglijoje profesorius, Clive Archer savo straipsnyje „Arkties saugumas – nulinė suma ar bendras darbas?“ iškelia klausimą dėl tolimesnės ginčo raidos: ar, turint omenyje esamas problemas dėl Arkties, galima tikėtis situacijos, kur viena ar daugiau šalių įgys pranašumą, ar regione išsivyras bendradarbiavimas su tam tikra taikios konkurencijos priemaiša?¹²⁰ Klausimas susideda iš dviejų dalių, kurios pagal autorių gali būti laikomos preliminariomis ginčo baigtimis. Jos gali padėti surasti atsakymą į iškeltą klausimą ir kartu nustatyti labiausiai tikėtiną ginčo baigties variantą. Tai galima padaryti klausimą reformuluojant į štai tokį teiginį: bendradarbiavimas su tam tikrais konkurencijos elementais padės išvengti vienos ar daugiau šalių dominavimo. Tuo pačiu galima teigti, kad išvengus dominavimo, situacija Arkties regione taps stabilesnė ir užkirs kelią naujojo šaltojo karo propagavimui.

Bendradarbiavimo svarba šio ginčo tyrime pasirinkta neatsitiktinai. Ją patvirtina pačios ginčo dalyvės, savo strateginiuose dokumentuose akcentuodamos ginčo išsprendimą taikiomis, bendru sutarimu paremtomis priemonėmis. JAV savo 2009 m. Nacionalinio saugumo dėl Arkties regiono politikos direktyvoje pažymi bendradarbiavimo tarp arktinių šalių svarbą ir kartu ragina taikų ginčų išsprendimą regione.¹²¹ Kanada siekį bendradarbiauti išreiškia 2009 m. priimtoje Šiaurės strategijoje, kur pabrėžiama, kad bendradarbiavimą, diplomatiją ir tarptautinę teisę ji visada laikė priimtinaisiais būdais veiklai Arktyje.¹²²

¹¹⁸ „An Arctic War is Getting Closer.“ 2008 03 05, <http://www.arctic-council.org/article/2008/3/an_arctic_war_is_getting_closer> [Žiūrėta 2010 04 15].

¹¹⁹ Roger Howard, „Cold War in the Arctic.“ 2009 09 04, <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article6820907.ece> [Žiūrėta 2010 04 15].

¹²⁰ Clive Archer, „Arctic security – zero sum or working together?“ *Baltic Rim Economies*, 2009 10 30. <<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/bre2009/404%205-2009.pdf>> [Žiūrėta 2009 12 15].

¹²¹ Nacionalinio saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security/Homeland Presidential Directive on Arctic Region Policy, 2009 01 09. <<http://www.fas.org/irp/offdocs/nspd/nspd-66.htm>> [Žiūrėta 2009 05 29].

¹²² Kanados Šiaurės strategija. Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future, 2009. <<http://www.northernstrategy.ca/cns/cns-eng.asp#chp3>> [Žiūrėta 2010 02 19].

Danija 2008 m. preliminarioje Arkties strategijoje¹²³ pažymi tarptautinės krizės galimybę, jei nebus imtasi situacijos valdymo. Kaip galimas išeitis ji išskiria bendradarbiavimą ir ginklavimosi varžybą bei ginkluoto konflikto prevenciją Arkties regione.¹²⁴

Norvegija siekį bendradarbiauti išreiškia tiek 2006 m. priimtoje Vyriausybės strategijoje dėl tolimosios šiaurės¹²⁵, tiek jos 2009 m. tęsinyje „Nauji blokai Šiaurėje.“¹²⁶ Ji pripažįsta JT Konvencijos jurisdikciją ginčo sprendime, o tai rodo norą nesutarimus spręsti taikiomis priemonėmis. Vertėtų paminėti ir tai, kad suvokdama Rusijos interesų rimtumą bei šios ryžtą juos apginti, Norvegija itin didelį dėmesį teikia dvišaliam šalių bendradarbiavimui. Toks jos elgesys puikiai suprantamas, kadangi ji vienintelė iš visų ginčo dalyvių turi sausumos ir vandenių sienas su Rusija.

Rusija taip pat savo siekius dėl Arkties deklaruoja strateginiuose dokumentuose. Didelio tarptautinio susidomėjimo sulaukė jos 2008 m. patvirtina Arkties strategija laikotarpiui iki 2020 m.¹²⁷ Strategijoje pabrėžiama Arkties ekonominė svarba ir iškeliamas tikslas ją paversti strategine naudingųjų išteklių baze. Tikslui pasiekti šalis pasiryžusi panaudoti net ir karinę jėgą, žinoma, jei tik prireiks. Tačiau šalia plačių užmojų nepamirštas paminėti ir poreikis išlaikyti Arktį kaip taikos ir bendradarbiavimo zoną bei pabrėžti dvišalio ir daugiašalio regioninio bendradarbiavimo galimybių.¹²⁸

Iš apžvelgtų strateginių dokumentų puikiai matyti, kad šalys pasisako už bendradarbiavimą. Tačiau kartu kyla klausimas, kiek tas bendradarbiavimas įgyvendinamas realiai? Ar jis atlieka kokią nors svarbesnę funkciją, apart to, kad sukuria atsvarą kitiems, labiau radikaliems ir savininkiškiems, šalių interesams Arktyje? Norint iširti tikrąją jų vertę ir nustatyti galimybes ginčą spręsti taikiomis, bendradarbiavimu paremtomis priemonėmis, būtina apžvelgti esamas bendradarbiavimo formas Arkties regione. Šis tyrimas kartu leis atsakyti į C. Archer klausimą bei patikrinti ginamą teiginį, kad nesutarimai dėl Arkties teritorijų skatina didesnę bendradarbiavimą tarp ginče dalyvaujančių šalių

¹²³ Danijos preliminarini Arkties strategija. Arktis i en brydningstid Forslag til strategi for aktiviteter i det arktiske område, 2008 05. <http://www.um.dk/NR/rdonlyres/962AFDC2-30CE-412D-B7C7-070241C7D9D8/0/ARKTISK_STRATEGI.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].

¹²⁴Patrick Nopens, „The Impact of Global Warming on the Geopolitics of the Arctic. A Historical Opportunity for Russia?“ EGMONT Royal Institute for International Relations, 2010 03. <http://www.irri-kiib.be/papers/10/sec-gov/SPB-8_impact-global-warming.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].

¹²⁵ Norvegijos vyriausybės Tolimosios Šiaurės strategija. The Norwegian Government's High North Strategy, 2006, <<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/strategien.pdf>> [Žiūrėta 2009 05 29].

¹²⁶ „New building blocks in the North.“ 2009.

<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord090323_2.pdf> [Žiūrėta 2010 04 12].

¹²⁷ Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategija iki 2020 m. Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу, 2009 09 18. <<http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html>> [Žiūrėta 2009 12 09].

¹²⁸ Russian Arctic strategy, Comment by Katarzyna Zysk. <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84&Itemid=69&limitstart=1> [Žiūrėta 2009 12 09].

Kadangi šalių bendradarbiavimas yra sudėtingas ir painus procesas, kur kiekviena šalis maksimaliai siekia patenkinti savo interesus, siekiant geriau suprasti jo esmę, pasitelkiamos žaidimų teorijos, kurios padeda įvertinti bendradarbiavimo naudą ir kartu nurodo palankiausias galimus sprendimus.

4.1. Bendradarbiavimo galimybių paieška pagal žaidimų teorijas

Žaidimų teorijos kaip teorinis pagrindas problemų analizei ir sprendimui atsirado penktajame XX amžiaus dešimtmetyje ir siejamos su John von Neumann ir Oskar Morgenstern veikalų „Žaidimų teorija ir ekonominis elgesys.“¹²⁹ Nors pradinis jų taikymas buvo orientuotas į ekonomikos mokslus, jų novatoriškumas ir pritaikomumas išplėtė tyrimų sritis, o tai šiuo metu leidžia jas naudoti ir politikos moksluose.

Pagrindinė žaidimų teorijų esmė slypi jų paprastume, kai turimi tam tikri veikėjai ir modeliuojama jų tarpusavio sąveika ieškant visoms pusėms priimtinausio sprendimo. Tačiau nors žaidėjų skaičius ribotas, galimų sprendimų gali būti labai daug ir nustatymas, kuris iš jų pats geriausias, tampa pačia sudėtingiausia tyrimo dalimi. Reikia nepamiršti, kad egzistuoja ir šalutiniai veiksniai, kurie, nors tiesiogiai ir nesusiję su problema, tačiau įtakoja veikėjų sprendimus.

Žaidimų teorijų taikymą ginčo dėl Arkties teritorijų analizei pasiūlė Arno Reichenvater (Suomijos Joensuu universitetas) ir Kofi Vondolia (Švedijos Geteborgo universitetas) savo straipsnyje „Arkties lobio medžioklė: žaidimo – teorinis požiūris į varžybas dėl Šiaurės Poliaus turtų.“¹³⁰ Jie teigia, kad žaidimų teorijų metodologija gali padėti giliau pažvelgti į esamą problemą ir supaprastinti jos analizę. Teorija gali būti padalinta į dvi pagrindines kategorijas: bendradarbiavimą ir nebendradarbiavimą.¹³¹ Nors, pasak autorių, abi kategorijos gali būti taikomos Arkties problemai, darbe gilinamasi tik į bendradarbiavimą.

Kadangi bendradarbiavimas paremtas bendru sutarimu, tai pastarojo buvimas ar nebuvimas padeda nustatyti tikrąją padėtį tarp žaidimo, o tiriamu Arkties atveju, tarp ginčo dalyvių. Taigi galima teigti, kad esamų sutarimų suradimas ir apžvelgimas galėtų atskleisti bendradarbiavimo mastą tarp arktinių valstybių.

Iš žaidimų teorijų, tyrime pasitelkiami du veiksniai. Kadangi orientuojamasi į bendradarbiavimą ir ieškoma bendro sutarimo taškų, naudojami Nash pusiausvyra ir Pareto optimumas. Jie apibūdina palankiausias žaidimo sprendimus.

Nash pusiausvyra apibūdina situaciją, kai pasiektas susitarimas nebūtinai yra pats geriausias vienam ar abiem dalyviams, tačiau suteikia galimybę priimti abi puses tenkinantį sprendimą ir iš

¹²⁹ John von Neumann ir Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press, 1944.

¹³⁰ Arno Reichenvater, Kofi Vondolia, „The Arctic Treasure Hunt: A Game – Theoretic Approach to the Race for the North Pole Riches“, University of Joensuu, Finland, and Gothengurg University, Sweden, 2007.

¹³¹ Ten pat, 2.

žaidimo pasitraukti išvengus pralaimėjimo. Šią situaciją geriausiai atspindi XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios Kubos krizė, kai JAV ir Sovietų Sąjungos konfrontacija grėsė peraugti į branduolinį susidūrimą. Tačiau buvo pasiektas kompromisinis variantas, kuris nors ir nesibaigė absoliučia vienos pusės pergale, kadangi varžovas nebuvo nugalėtas, tačiau padėjo priimti abiem pusėm palankų susitarimą.¹³²

Taigi pagrindinė šio mokslininko atradimo esmė slypi ne vienos pusės absoliučioje pergalėje, kai ji pasiekia sau geriausią rezultatą, o situacijos sukūrimo, tam tikro sprendimo suradime ir priėmimo, kai abi pusės patenkina minimalius savo poreikius ir iš konfliktinės situacijos pasitraukia nesijausdamos pralaimėtojomis. Toks žaidėjų elgesys rodo jų norą pasiekti geriausią įmanomą susitarimą, vengiant galimybės iš vis nesusitarti.¹³³ Iš to galima daryti išvadą, kad valstybės yra sąmoningi veikėjai, kurie veikiau gaus tai, ką įmanoma gauti, o ne pasirinks veikėjo palikto už susitarimo ribos vaidmenį.

Nash pastebi, kad nesugebėjimas susitarti atneštų nulinę naudą visiems žaidėjams,¹³⁴ o tai savaime lemia žaidėjų apsisprendimą dalyvauti sprendimų priėmimo. Šiame procese labai svarbus žaidėjų tarpusavio supratimas, nes pusiausvyra galima tik tada, kai bus žinoma, jog oponentas žais pagrįstai ir protingai. Tik tada bus galima projektuoti savo sprendimus ir ieškoti visiems priimtino sprendimo. Kitu atveju pačiam žaidėjui, atsižvelgiant į galimą naudą, bus neparanku žaisti naudojant pusiausvyros strategiją.¹³⁵

Pareto optimumas, kaip ir Nash pusiausvyra, taip pat nusako visom pusėm palankų susitarimo tašką. Tačiau jis skiriasi naudos dydžiu, kurią gauna susitariančios pusės. Jei Nash pusiausvyra pasižymi žaidimo baigtimi, kai nei viena pusė nesijaučia pralaimėjusi, tačiau ir neįgyja pakankamos naudos, tai Pareto optimumas apibūdinamas kaip rezultatas, kuriam esant jokia kita galima baigtis neleis žaidėjams pasiekti didesnės naudos.¹³⁶ Kitaip tariant, tai aukščiausias taškas, kai visi žaidėjai gauna naudą, o bet koks bandymas ją padidinti ves link kitų žaidėjų gaunamos naudos sumažinimo. Vadinasi, nesilaikymas šio optimalaus sprendimo priėmimo taško didele dalimi gali lemti problemos neišsprendimą ir sugrąžinti visus žaidėjus į pirminę problemos sprendimo stadiją. Tai dar vienas modelis, parodantis, kad bendradarbiavimas neatsiejamas nuo savų tikslų pasiekimo. Žinoma tai galima ginčyti, kadangi viskas priklauso nuo tikslų ir kada bus pasiekta didesnė nauda. Tačiau aišku viena, kad problemos išsprendimas neįmanomas veikiant individualiai, nepaisant kitų žaidėjų interesų.

¹³² Steven J. Brams „Game theory and the Cuban Missile Crisis.“ January 2001.

<<http://plus.maths.org/issue13/features/brams/>> [Žiūrėta 2009 05 14].

¹³³ Morton D. Davis, *Game Theory: A Nontechnical Introduction*, New York: Dover Publications, 1997, 119.

¹³⁴ Ten pat, 120.

¹³⁵ Ten pat, 52.

¹³⁶ Ten pat, 184.

Šiame darbe apsiribojama aptartų, *Nasho pusiausvyros* ir *Pareto optimumo*, susitarimų taškų paieška. Tai leis labiau išsiginčyti į šalių tarpusavio sąveiką, jų požiūrį į esamą situaciją ir suteiks galimybę numatyti palankiausias ir labiausiai tikėtinas ginčo baigtis. Konkrečių žaidimų teorijų taikymo darbe atsisakoma. Tokį pasirinkimą nulemia per didelis ginčo dalyvių skaičius ir neapibrėžta jo trukmė.

Bendradarbiavimo tyrimas skirstomas į dvi pagrindines dalis: a) institucinį bendradarbiavimą, kur analizuojama arktinių šalių veikla Arkties Taryboje ir Barento Euro – Arkties Taryboje; b) konkrečiomis sutartimis neapibrėžtą bendradarbiavimą, kuris išsivystė ginčo dėl Arkties eigoje ir šiuo metu plačiausiai reiškiasi mokslinių tyrinėjimų srityje. Šalia šių bendradarbiavimo formų taip pat aptariami Europos Sąjungos ir NATO vaidmenys.

4.2. Institucinis bendradarbiavimas

Tarpvalstybinio bendradarbiavimo Arkties regione ištakos siekia XX a. pradžią, kai buvo sudarytos pirmosios sutartys reglamentuojančios valstybių veiklą regione.¹³⁷ Tačiau aktyvesnė veikla prasidėjo tik Šaltojo karo pabaigoje.

Šaltasis karas Arktį iki tol mokslininkų laikytą *terra nullius*, niekieno žeme, dėl JAV ir Sovietų Sąjungos branduolinių ginklų sistemų išdėstymo regione, pavertė kariniu flangu, kariniu frontu ar net „kariniu teatru.“¹³⁸ Ši situacija puikiai iliustruoja geografijos panaudojimą kariniams tikslams. Arktis tapo lemiamą sritimi, kadangi per jos teritorijas buvo trumpiausias atstumas JAV ir Sovietų Sąjungos bombonešiams ir raketoms tarp Eurazijos ir Šiaurės Amerikos. Dėl reto apgyvendinimo ji taip pat buvo patraukli naujų ginklų sistemų išbandymui ir karinėms pratyboms.¹³⁹

Tačiau pradėdant XX a. 8-uoju dešimtmečiu Arkties regione įvyko daugybė permainų. Arktis, iki tol buvusi viena labiausiai militarizuotų zonų pasaulyje, tapo regionu, prisidėjusiu prie Šaltojo karo įtampos sumažinimo. Pokyčiai prasidėjo nuo užsimezgsio bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje, nes didelė dalis grėsmių buvo intensyvios karinės veiklos regione padariniai. Šios grėsmių sąsajos leido pamažu pereiti ir prie karinių grėsmių aptarimo.¹⁴⁰

Santykių Arkties regione pagerėjimo atskaitos tašku laikoma 1987 m. M. Gorbačiovo, tuometinio Sovietų Sąjungos vadovo, kalba Murmanske. Nors joje ir neišvengta Sovietų Sąjungos retorikos, tačiau atsispindėjo ir perestroikos dvasia, skatinusi permainas. Savo kalboje M. Gorbačiovas pasiūlė: sukurti nebranduolinių ginklų zoną Šiaurės Europoje; apriboti karines jūrų

¹³⁷ 1911 m. pasirašyta Šiaurės Ramiojo vandenyno ruonių medžioklės konvencija; 1920 m. Svalbardo sutartis, įtvirtinanti Norvegijos suverenitetą Svalbardo salyne; 1973 m. Susitarimas dėl baltųjų lokių apsaugos.

¹³⁸ L. Heininen, „Circumpolar International Relations and Geopolitic.“ *Arctic Human Development Report*, 218.

¹³⁹ Ten pat, 219.

¹⁴⁰ T. Palosaari, F. Moller, „Security and Marginality. Arctic Europe after the Double Enlargement.“ *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39 (3), 256.

pajėgas Baltijos, Šiaurės, Norvegijos ir Grenlandijos jūrose; bendradarbiauti energetinių resursų gavybos, mokslinių tyrinėjimų bei aplinkos apsaugos srityse; o taip pat atverti Šiaurės jūrų kelią tarptautinei laivybai.¹⁴¹ Kalbą galima vertinti labai įvairiai, siūlomos iniciatyvos be jokios abejonės naudingesnės Sovietų Sąjungai, nei Vakarų bloką atstovaujančioms valstybėms, tačiau vien jų siūlymas rodo norą atversti naują tarpusavio santykių puslapį. Rusijos mokslininkai Rafael Vartanov ir Aleksej Roginko 1990 m. pastebėjo, kad „po Murmansko kalbos Sovietų Sąjunga Arkties bendradarbiavimo srityje padarė daugiau nei per ankstesnius septyniasdešimt metų.“¹⁴² O Kanados mokslininkas Ronal Puver pažymėjo, kad kalboje išreikštas daugiašališkumas sukėlė revoliuciją sovietų Arkties politikoje.¹⁴³

Pasikeitęs Sovietų Sąjungos požiūris Arkties politikoje suteikė galimybę inicijuoti naujas bendradarbiavimo formas, kurios ilgainiui išsivystė į Arkties Tarybą ir Barenco Euro – Arkties Tarybą.

4.2.1. Arkties Taryba

Arkties Taryba laikoma svarbiausia tarptautine organizacija, sukurta bendradarbiavimui Arkties regione. Ji vienija aštuonias arktines valstybes: JAV, Rusiją, Kanadą, Daniją, Norvegiją, Švediją, Suomiją ir Islandiją. Šios organizacijos kūrimo užuomazgos sietinos su jau aptarta M. Gorbačiovo kalba Murmanske, kuri tapo puikia proga imtis iniciatyvos ir paskatino Suomijos sprendimų priėmėjus suorganizuoti tarpvalstybinį susitikimą Arkties aplinkos apsaugos problemoms aptarti.

Susitikimas įvyko 1989 m. Rovaniemi, Suomijoje, po jo surengti dar trys, kurių išdavoje 1991 m. pasirašyta Arkties aplinkos apsaugos strategija.¹⁴⁴ Ši strategija žinoma kaip pirmoji realaus tarptautinio bendradarbiavimo forma tarp buvusių Šaltojo karo varžovių. Ilgainiui bendra veikla Arkyje plėtėsi ir nuo aplinkos apsaugos pereita į tokias sritis kaip darnusis vystimasis. Pokyčiai įvirtinami 1996 m. pasirašytoje Otavos deklaracijoje, kuria įkuriama Arkties Taryba (toliau - Taryba). Deklaracijoje pažymima, kad Taryba įkuriama kaip aukšto lygio forumas, skirtas bendradarbiavimo, koordinavimo ir tarpusavio sąveikos tarp arktinių valstybių užtikrinimui, į bendrą veiklą įtraukiant ir vietinių Arkties gyventojų bendruomenes.¹⁴⁵ Būtent tai, kad Taryba į

¹⁴¹ Kristian Åtland, „Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.“ *Cooperation and Conflict*, Vol. 43, No. 3, 2008, 295-296.

¹⁴² Ten pat, 290, cituota iš Raphael V. Vartanov ir Alexei Yu Roginio, „New Dimensions of Soviet Arctic Policy: Views from the Soviet Union.“ *Annals of the American Academy*, 1990, 512: 69 (69–78).

¹⁴³ Ten pat, cituota iš Ronald Purver, „Arctic Security: The Murmansk Initiative and Its Impact.“ *Current Research on Peace and Violence*, 1988, 11: 148. (147–58)

¹⁴⁴ Arkties aplinkos apsaugos strategija. Arctic Environmental Protection Strategy <http://arctic-council.org/filearchive/artic_environment.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].

¹⁴⁵ Arkties Tarybos įsteigimo deklaracija. Declaration on the Establishment of the Arctic Council. <<http://arctic-council.org/filearchive/Declaration%20on%20the%20Establishment%20of%20the%20Arctic%20Council-1..pdf>> [Žiūrėta 2010 04 21].

savo veiklą įtraukia ir vietinių gyventojų bendruomenes, o tiksliau jų susivienijimus, suteikia jai autoritetą sprendžiant svarbiausius su Arkties regionu susijusius klausimus. Šiuo metu Taryboje laikinųjų narių statusą, kuris suteikia teises aktyviai dalyvauti ir konsultuotis juos dominančiais klausimais, turi Eskimų poliarinė konferencija, Samių taryba, Rusijos Šiaurės, Sibiro ir Tolimųjų Rytų vietinių gyventojų asociacija, Aleutų tarptautinė asociacija, Arkties atabaskų taryba ir Gvičinių tarptautinė taryba.

Platus Tarybos veikloje dalyvaujančių veikėjų spektras nulemia jos svarbą ginče dėl Arkties teritorijų. Aktinis penketukas sutaria dėl Tarybos išnaudojimo kaip arenos bendram dialogui vystyti. Tačiau jos veikla ir galių spektras pakankamai apribotas. Otavos deklaracijoje Tarybai suteikti įgaliojimai pagrįdė apsiriboja aplinkos apsaugos ir darnaus vystimosi srityse. Taip pat deklaracijoje pažymėta, jog į Tarybos veiklą neįeina su kariniu saugumu susiję reikalai. Tokios silpnos organizacijos, turinčios tik patariamą tarptautinio organo statusą, sukūrimą lėmė valstybių, o tiksliau JAV nenoras pasirašyti labiau įpareigojančią tarptautinę sutartį dėl Arkties valdymo. Taigi nors ginče dėl Arkties teritorijų aplinkos apsauga užima svarbų vaidmenį ir skatina šalis bendradarbiauti kovoje su klimato kaita, tačiau to nepakanka. Būtina paliesti ir saugumo regione klausimus bei tartis dėl karinės ginkluotės, o tai įpareigoja ieškoti kitų bendradarbiavimo formų arba plėsti turimų bendradarbiavimo formų veiklos spektrą.

4.2.2. Barents Euro - Arkties Taryba

Barents Euro – Arkties Taryba (toliau - BEAT) įkurta pasirašius Kirkenes deklaraciją, kurią paskatinta glasnost ir perestroikos sukeltų permainų inicijavo Norvegija. Deklaracija pasirašyta 1993 m. tarp Rusijos, Europos Komisijos ir Šiaurės šalių (Danijos, Islandijos, Norvegijos, Suomijos ir Švedijos). JAV ir Kanada šioje Taryboje turi stebėtojo teises.

Deklaracijoje pažymima, kad BEAT tarnaus kaip forumas svarstant dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo galimybes tokiose srityse kaip ekonomika, prekyba, mokslas ir technologijos, turizmas, aplinkos apsauga, infrastruktūra, mokslo ir kultūriniai mainai, o taip pat projektų, ypatingai susijusių su vietinių gyventojų situacijos regione pagerinimu, vystyme.¹⁴⁶

Oficialus šio bendradarbiavimo tikslas buvo paskatinti regioninį bendradarbiavimą šiaurinėse Norvegijos, Švedijos, Suomijos ir Rusijos dalyse. Tačiau pagrindinė idėja buvo sukurti tokią bendradarbiavimo formą, kuri padėtų pagerinti santykius su Rusija. Kitaip tariant, pritraukti Sovietų Sąjungos žlugimą išgyvenančią Rusiją prie Europos, taip stabilizuojant padėtį regione.

Iniciatyva iš dalies pasiteisino, kadangi pavyko sumažinti tvyrojusią įtampą Barents Euro – Arkties regione. Buvusią įtampą pakeitė bendradarbiavimas, kuris aktyviausiai pasireiškia su

¹⁴⁶ Declaration Cooperation in the Barents Euroarctic Region Conference of Foreign Ministers in Kirkenes, 1993 01 11. <http://www.barentsinfo.fi/beac/docs/459_doc_KirkenesDeclaration.pdf> [Žiūrėta 2010 03 17].

aplinkos apsauga susijusiose programose, tačiau vis dar stringa ekonomikos srityje. Trukdžius efektyvesniam bendradarbiavimui sudaro ilgus metus trukę Norvegijos ir Rusijos nesutarimai dėl tarpusavio sienų Barenco jūroje nustatymo, kurie tik 2010 m. birželį buvo išspręsti, o taip pat saugumo politika, kuri neįtraukta į bendradarbiavimo sričių sąrašą. Šalių apsisprendimą neįtraukti saugumo politikos į BEAT veiklą lėmė Šaltojo karo metu tvyrojusios įtampos prisiminimai bei jautri strateginė Norvegų ir Barenco jūrų padėtis. Tačiau bendradarbiavimo saugumo srityje visiškai neišvengta. Rūpinantis aplinkos apsauga 2003 m. susitarta dėl Daugiašalės branduolinės aplinkos programos Rusijos Federacijoje, kuria siekiama pagerinti panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyvių atliekų valdymą Rusijoje.¹⁴⁷

Apibendrinant abiejų Tarybų veiklą, matoma, kad jų įtaka ribota. Jų veikla suvaržyta valstybių nenoru įsipareigoti ir kurti organizacijas su labiau išvystyta infrastruktūra. Šiuo metu jos tarnauja kaip pasitarimų arena, kur šalys turi progą susitikti ir aptarti regiono problemas. Tačiau ginčo dėl Arkties kontekste turimų bendradarbiavimo formų išnaudojimas pakankamai kontraversiškas.

Visos ginčo dalyvės yra Arkties Tarybos narės, o Barenco Euro – Arkties Taryboje JAV ir Kanada turi stebėtojo teises. Šalia šių šalių abejose organizacijose svarbus vaidmuo tenka Suomija, Švedijai ir Islandijai, kurios nepretenduoja į Arkties teritoriją. Taigi šiuo metu svarbiausia regiono ateičiai problema neįtraukia trijų iš aštuonių arktinių valstybių. Kyla klausimas ar efektyvu bendradarbiauti per turimas institucijas, jei trečdalis jų narių paliekami už sprendimų priėmimo ribos?

2008 m. gegužę Danijos suorganizuota Arkties konferencija Ilulissate, Grenlandijoje, į kurią pakviestas tik arktinis ginčo penketukas, parodo, kad vietoj turimų bendradarbiavimo formų išnaudojimo, imamas savarankiškos iniciatyvos. Tai pateisina Suomijos, Švedijos ir Islandijos išreikštus nepasitenkinimus bei nuogąstavimus, kad taip silpninami turimi bendradarbiavimo formatai.

Rob Huebert, Kalgario universiteto Karinių ir strateginių studijų centro bendradarbis, vertindamas Danijos pasirinkimą teigė, kad susitikimas turėjo būti organizuojamas per Arkties Tarybą, kuriai taip pat turėtų būti atiduotas mandatas iškilusiems nesutarimams spręsti.¹⁴⁸ Danijos atsakymas į kritiką rėmėsi tuo, kad organizuojamu susitikimu nesiekama konkuruoti su Arkties Tarybos veikla, paprasčiausiai renkamas aptarti tik penkias valstybes liečiantį klausimą. Taip pat

¹⁴⁷ Susitarimas dėl Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation, 2003 05 21. < <http://www.official-documents.gov.uk/document/cm66/6615/6615.pdf> > [Žiūrėta 2010 03 17].

¹⁴⁸ „Denmark defends list of nations for Arctic meeting“, CBC News, 2008 05 20, < <http://www.cbc.ca/canada/north/story/2008/05/20/arctic-meeting.html> > [Žiūrėta 2009 05 17].

pabrėžiama, kad Arkties Taryba bus informuota apie susitikimo eigą.¹⁴⁹ Regis pamiršamas tik vienas labai svarbus faktas, kad bet kokie susitarimai dėl Arkties neišvengiamai palies visas su ja besiribojančias valstybes.

Nors nepakviestos valstybės buvo užtikrintos, kad tai tik vieno karto susitikimas ir Taryba tebelaikoma pagrindine bendradarbiavimo forma, 2010 m. kovą situacija pasikartoja iš naujo. Šį kartą susitikimą inicijuoja Kanada ir į Otavą pakviečia tą patį penketuką. Tačiau sulaukiama didesnio neapsitenkinimo, kadangi nepakviestųjų pusę palaiko ir JAV valstybės sekretorė Hillary Clinton. Ji viešai išsakė priekaištus Kanados sprendimui nepakviesti tų, kurie turi „teisėtus interesus regione,“ omenyje turėdama ne tik likusias arktines šalis, bet ir vietinių Arkties gyventojų bendruomenes, ir palieka susitikimą anksčiau nei planuota.¹⁵⁰

Taigi, ginčo dalyvės iki galo nėra apsisprendusios kokią vaidmenį suteikti Arkties Tarybai. Tačiau neatmeta jos ir kitų bendradarbiavimo formų svarbos. Tą patvirtina 2008 m. susitikimo metu pasirašyta Ilulissat deklaracija. Joje pabrėžiamas Arkties ekosistemos unikalumas ir dalyvaujančių valstybių atsakomybė jos apsaugojime. Šalys pažymi, kad jau daug nuveikta šioje srityje ir toliau sutinka veikti per jau turimus bendradarbiavimo formatus: Arkties Tarybą, Barento Euro – Arkties Tarybą bei Tarptautinę laivybos organizaciją ir įsipareigoja toliau jas visokeriopai remti.¹⁵¹

Visgi dokumente išdėstyta pozicija neužtikrina, kad pagrindiniai veiksmai bus vykdomi per Tarybas. Veikia norima pabrėžti, kad jau yra sukurti reikalingi institutai ir nėra poreikio naujų atsiradimui. Tas pats daroma ir su tarptautine jūrų teise, pripažįstant, kad turima JT Konvencija įgalina teritorijų pasidalijimą ir pabrėžiant, kad nematoma jokio poreikio naujų tarptautinių teisinių režimų dėl Arkties valdymo įsteigimui.¹⁵²

Arktinis penketukas elgiasi labai kontraversiškai. Jis tarsi sudaro koaliciją ir siekia užsitikrinti absoliučią ginčo kontrolę, tačiau kartu deklaruoja norą veikti per regioninio bendradarbiavimo formatus, kur vėlgi neapsisprendžia dėl jo gilumo.

¹⁴⁹ Ten pat.

¹⁵⁰ Allan Woods, „Canada gets cold shoulder at Arctic meeting.“ 2010 03 29.

<<http://www.thestar.com/news/canada/article/787178--canada-gets-cold-shoulder-at-arctic-meeting>> [Žiūrėta 2010 04 23].

¹⁵¹ Ilulissat deklaracija. The Ilulissat Declaration, Arctic Ocean Conference Ilulissat, Greenland, 27 – 29 May 2008. <http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf> [Žiūrėta 2009 10 04].

¹⁵² Ilulissat deklaracija.

4. 3. Mokslinis bendradarbiavimas

Mokslinių tyrimų vykdymas ir duomenų rinkimas tampa puikia bendradarbiavimo galimybe, tuo labiau, kad tai sudėtingas ir labai daug išlaidų reikalaujantis procesas. Bendradarbiavimas šioje srityje ne tik įgalina efektyviau panaudoti lėšas, bet ir padeda suderinti pretenzijas ir išvengti teritorijų persidengimų, tai užvilktų JT Komisijos sprendimus.

Mokslinį bendradarbiavimą galima skirstyti į dvi dalis: a) šalių bendrus veiksmus vykdant mokslinius tyrimus; b) mokslinių tyrimų metu surinktos informacijos dalijimąsi.

Pačios draugiškiausios šioje srityje yra Kanada ir Danija. Jų bendradarbiavimą įtakoja geografinis artumas (per Grenlandiją Daniją su Kanada sieja bendros jūrinės ribos) ir bendri interesai, palengvinantys tarpusavio sąveiką. Danija, kaip ir Kanada, siekia įrodyti, kad Lomonosovo kalnagūbris tęsiasi iki Grenlandijos. Jei pasisektų surinkti tai paliudijančius duomenis, Danijai atitektų ir pats šiauriausias planetos taškas - Šiaurės polius, kurį savinasi Rusija.

2005 m. Danija ir Kanada paskelbė savo ketinimus pradėti bendrus tyrimus dar neištirtuose platuose šalia savo pakrančių. Danija skyrė 25 mln. dolerių (2004 m.) įtarimams, kad Lomonosovo kalnagūbris tęsiasi iki pat Grenlandijos įrodyti.¹⁵³ Atitinkamai Kanados federalinis biudžetas vykdomiems projektams 2004 m. skyrė 70 mln. dolerių dešimties metų laikotarpiui, o 2008 m. dar papildomai 20 mln. ateinantiems dvejiems metams.¹⁵⁴ Svarbu pastebėti, kad Kanada su Danija ne tik bendrai renka duomenis, bet ir kartu juos apdoroja. Šalys turi bendrą duomenų bazę, kuri esant abipusiam sutarimui tampa daug patikimesnė.¹⁵⁵

Esamą bendradarbiavimo modelį Kanada norėtų pritaikyti ir santykiams su JAV, tuo labiau, kad ši jau kuris laikas vykdo mokslinius tyrimus regione ir turi sukaupusį didelę duomenų bazę. 2008 m. rudenį toks bendradarbiavimas įgijo pagreitį. Tai įtakojo prieš metus įvykęs turimos informacijos pasidalijimas. Ją analizuodami mokslininkai suprato, kad jų tyrimai skiriasi dėl nevienodos įrangos bei technikos naudojimo. Šie skirtumai maloniai nustebino abiejų šalių mokslininkus ir buvo nutarta, kad vykdant bendrus tyrimus būtų galima surinkti platesnį tyrimų spektrą apimančius duomenis.¹⁵⁶

JAV ir Kanados bendradarbiavimas orientuotas tyrinėti Boforto jūrą. Siekiama sukurti bendrą duomenų bazę, o po to veikti kartu analizuojant gautus rezultatus. 2008 m. surengta pirma mokslinio bendradarbiavimo misija. Jai panaudoti net du ledlaužiai: JAV priklausantis *Healy* ir Kanados *Louis S. St. Laurent*. Abejų ledlaužių naudojimas supaprastino judėjimą storu ledo

¹⁵³ Mark A. Smith, Keir Giles, „Russia and the Arctic: The „Last Dash North.“ Defence academy of the United Kingdom, September 2007, 5.

¹⁵⁴ Elizabeth Riddell – Dixon, „Canada and Arctic Politics: The Continental Shelf Extension.“ *Ocean Development & International Law*, Vol. 39, 2008, 349. (343-359)

¹⁵⁵ Ten pat, 350.

¹⁵⁶ „U.S., Canada to collaborate on Arctic undersea survey.“ 2008 04 11, <<http://www.canada.com/topics/news/story.html?id=82bc990f-04d7-4c08-b608-dda16ac6d6e6>> [Žiūrėta 2010 04 12].

sluoksniu aptrauktose teritorijose, kadangi jie galėjo sekti vienas kito praskintais takais. Taip pat jie aprūpinti skirtinga technika, kuri leido surinkti platesnį tyrimų spektrą apimančius duomenis. *Healy* atlieka jūros dugno tyrinėjimo ir žemėlapių sudarymo darbus, o *Louis S. St. Laurent* vykdo nuosėdų sluoksnių matavimus. Šis bendradarbiavimas sėkmingai pratęstas ir 2009 m. vasarą, planuojama jį tęsti ir šiais metais. Bendri tyrimai padidina surinktų mokslinių duomenų patikimumą, sukuria naują nišą diplomatinių santykių vystymui, o taip pat sutaupo milijonus dolerių, kuriuos tektų išleisti veikiant savarankiškai.¹⁵⁷

Bendradarbiavimas su Rusija kiek sudėtingesnis, tačiau nėra neįmanomas. Turėdama didžiausią ledlaužių flotilę, ji yra pajėgi atlikti nepriklausomus tyrimus. Visgi susikertantys Rusijos, Danijos ir Kanados interesai dėl Lomonosovo kalnagūbrio yra pagrindas bendradarbiauti tarpusavyje. 2007 m. Sankt Peterburge įvyko Rusijos, Danijos ir Kanados atstovų susitikimas, skirtas aptarti mokslines ir technines detales dėl Arkties kontinentinio šelfo. Jo metu Rusija pasidalijo mokslinių tyrimų duomenimis, kurie 2001 m. buvo pateikti JT Komisijai kaip pagrindžiantys jos teritorines pretenzijas. Pasidalinimas šiais duomenimis labai svarbus, kadangi Komisijai pateikiami duomenys išlaptinami ir tik jų santrauka yra prieinama viešam naudojimui.¹⁵⁸ Susipažindamos su viena kitos pretenzijomis, šalys gali tarpusavyje susitarti dėl teritorijų, kuriose persidengia jų interesai, apibrėžimo. Tai padėtų išvengti pretenzijų į tas pačias teritorijas pateikimo JT Komisijai, palengvintų šios darbą ir įgalintų ją greičiau pateikti savo rekomendacijas.

Mokslinis bendradarbiavimo svarbą nesutarimų išsprendimui supranta ir Arkties šalių politikai. 2010 m. kovo pabaigoje Kanadoje įvykusio arktinio penketuko užsienio reikalų ministrų susitikimo metu vis dažniau buvo užsimenama apie mokslinio bendradarbiavimo galimybes bei pabrėžiama bendro turimų mokslinių duomenų interpretavimo nauda. Šalys išties vadovaujasi šia nuomone. Kanados užsienio reikalų ministras L. Cannon, planuodamas vizitą į Maskvą šių metų balandžio mėnesį, pabrėžė, kad „egzistuoja bendradarbiavimo galimybė su Rusija“ ir jis tikisi iškelti šį klausimą susitikime su Rusijos užsienio reikalų ministru S. Lavrovu.¹⁵⁹ Toks optimistinis Kanados tonas ir noras tartis rodo galimą Rusijos ir Kanados santykių atšilimą, kurie ilgą laiką rėmėsi abipuse kritika vienas kito atžvilgiu.

Mokslinis bendradarbiavimas apima ir sukauptos informacijos, skirtos teritorinėms pretenzijoms JT Komisijai pagrįsti, dalijimąsi. Jau anksčiau minėta, kad šalys kuria bendras duomenų bazes bei organizuoja susitikimus skirtus turimos informacijos aptarimui. Tačiau svarbu

¹⁵⁷ „U.S.-Canada Joint Expedition to Survey the Extended Continental Shelf in the Arctic.“ Bureau of Public Affairs, Office of the Spokesman, 2009 07 28, <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/july/126588.htm>> [Žiūrėta 2010 04 12].

¹⁵⁸ Elizabeth Riddell – Dixon, „Kanada and Arctic Politics: The Continental Shelf Extension,“ 351.

¹⁵⁹ „Cannon wants Russian role in Arctic mapping.“ 2010 04 06.

<<http://www.cbc.ca/canada/north/story/2010/04/06/north-arctic-cannon-sovereignty.html>> [Žiūrėta 2010 04 12].

apžvelgti ne tik tarpvalstybinę mokslinės informacijos sklaidą, o ir tai, kaip informacija pateikiama ir ar ji prieinama arktinių valstybių visuomenei.

Šalys ženkliai išsiskiria informacijos pateikimo būdais. Rusija linkusi savo tyrimus ir jų metu gautą informaciją susieti su šalies galios demonstravimu, taip atkreipdama viso pasaulio dėmesį. JAV pasižymi aukštųjų technologijų taikymu ir tyrimų rezultatus skelbia specialiuose interneto puslapiuose, kuriuose informacija viešai prieinama. Kanada su Danija linkusios pasverti kiekvieną viešai ištartą žodį ir vengia viešinti gautus mokslinių tyrimų rezultatus.¹⁶⁰ Norvegija, jau sulaukė JT Komisijos išvadų, todėl visą dėmesį telkia į Komisijos nuostatų įgyvendinimą savo vidaus teisėje. Tačiau ankstesnė jos veikla, susijusi su pretenzijų JT Komisijai pateikimu, pasižymėjo informacijos atvirumu. Rengdama paraišką Norvegija aktyviai konsultavosi su arktinėmis bei kitomis valstybėmis, o paraiškoje pateikti duomenys nebuvo paskelbti konfidencialiais, kai tuo tarpu Rusija pasinaudojo konfidencialumo galimybe teikiant pretenzijas JT Komisijai.¹⁶¹

4.4. Europos Sąjungos vaidmuo ginče dėl Arkties teritorijų

Analizuojant valstybių, pretenduojančių į Arkties teritorijas tarpusavio bendradarbiavimo formatus, būtina aptarti ir Europos Sąjungos (toliau - ES) vaidmenį. ES vykstančiame ginče laikoma šalutine veikėja, kadangi būdama valstybių bendrija pagal tarptautinę jūrų teisę negali reikšti jokių pretenzijų dėl Arkties teritorijų. Tačiau savo interesus Arkties regione ji argumentuoja geografiniu artumu su ginčijamomis teritorijomis, o taip pat tuo, kad net trys Europos arktinės valstybės - Danija, Suomija ir Švedija - yra jos narės.¹⁶² Primenama, kad tik Danija iš šių valstybių pretenduoja į Arkties teritorijas. Su kitomis į Arktį pretenduojančiomis valstybėmis ES sieja tarpusavio susitarimai: Norvegija yra Europos Ekonominės Erdvės narė, o su JAV, Kanada ir Rusija sudarytos strateginės partnerystės sutartys.

ES vaidmenį ginče dėl Arkties teritorijų geriausiai atskleidžia: a) Šiaurės dimensijos iniciatyva skatinanti glaudesnę bendradarbiavimą tarp Šiaurės Europos šalių; b) Europos Komisijos komunikatas „Europos Sąjunga ir Arkties regionas“¹⁶³ pristatantis Sąjungos interesus ir politikos tikslus regione.

¹⁶⁰ „Battle for the Arctic“, dokumentinis filmas, 2009.

<<http://www.cbc.ca/documentaries/docplayer2.html?playlistId=f21067aaabfdece3076458e7e035e69febe7cfe7&id=1014774710>> [Žiūrėta 2009 04 16].

¹⁶¹ Saulius Katuoka, „Naujos Arkties tarptautinio teisinio sureguliojimo tendencijos.“ *Jurisprudencija*, 3(117), 2009, 247.

¹⁶² Šis skaičius gali išsiplėsti iki keturių valstybių, jei Islandija, 2009 m. liepą pateikusi prašymą dėl narystės, taptų ES nare.

¹⁶³ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. „Europos Sąjunga ir Arkties regionas.“ 2008 11 20. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:LT:PDF>> [Žiūrėta 2010 04 29].

ES Šiaurės dimensijos iniciatyva - tai ES pasiūlytas bendradarbiavimo formatas, įtraukiantis ES valstybes nares, Islandiją, Norvegiją ir Rusiją, kuriuo siekiama skatinti glaudesnę tarpusavio bendradarbiavimą sprendžiant Šiaurės Europos regionui aktualias problemas. Pagrindinis veiksnys, paskatinęs Šiaurės Dimensijos (toliau - ŠD) atsiradimą buvo Suomijos narystė ES (1995 m.), kadangi šiai prisijungus prie ES, Sąjungos sienos išsiplėtė iki Rusijos teritorijos. Būtent ši aplinkybė ir privertė ES nares susimąstyti dėl ŠD naudingumo Europos Sąjungai ir galiausiai iniciatyva buvo patvirtinta.¹⁶⁴

Šiaurės dimensiją (toliau - ŠD) 1997 m. pasiūlė tuometinis Suomijos ministras pirmininkas Paavo Lipponen, kuris akcentavo bendradarbiavimo poreikį Šiaurės ir Baltijos regionuose jų probleminiams klausimams spręsti. Tuo tarpu tuometinis Suomijos Prezidentas Martti Ahtisaari teigė, jog nauja siena tarp ES ir Rusijos yra svarbiausias iššūkis Europos saugumui.¹⁶⁵ Taigi Suomija pasinaudojo savo kaimynyste su Rusija, kad atkreiptų didesnę centro ir pietų ES šalių dėmesį į tolimąją Šiaurę. Tačiau jai nepavyko šio dėmesio paversti nuolatiniu, todėl dabartinė ŠD versija ženkliai skiriasi nuo originaliosios, projektuotosios. Visų pirma pradiniam variante buvo siūloma įtraukti ir Kanadą su JAV, tačiau joms suteiktos tik stebėtojo teisės. Taip pat laikui bėgant teko iniciatyvą koreguoti ir pritaikyti prie besikeičiančios ES sandaros. 2004 m. į ES priėmus Baltijos valstybes ir ES dėmesiui susikoncentravus ties Baltijos jūros regionu bei ES - Rusijos santykiais, ŠD įgavo „pietinio“ atspalvio. Norint išlaikyti veiksnį ŠD teko jos ribas praplėsti nuo šiaurinių Baltijos jūros krantų link pietinių.¹⁶⁶ Šiuo metu ŠD apima Europos arktines ir sub-arktines zonas iki pietinių Baltijos jūros krantų bei driekiasi nuo šiaurės-vakarų Rusijos rytuose iki Islandijos ir Grenlandijos vakaruose.¹⁶⁷

Pristatyta ŠD ribų kaita rodo, kad iniciatyva išnaudojama atsižvelgiant į esamas aplinkybes. Tačiau pagrindiniai tikslai: sukurti aplinką, palankią dialogo plėtojimui ir bendradarbiavimui, stiprinti stabilumą ir gerovę, vystyti ekonominį bendradarbiavimą, skatinti ekonominę integraciją, konkurencingumą ir darnų vystymąsi Šiaurės Europoje, išlieka. Pačiais ženkliausiais ŠD pasiekimais laikomos Šiaurės Dimensijos aplinkos apsaugos partnerystė¹⁶⁸ ir Šiaurės Dimensijos partnerystė,

¹⁶⁴ Sima Rauklienė, „Šiaurės ir Rytų dimensijos Europos Sąjungos ir Lietuvos politikoje.“ *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 1 (17). 2008, 35.

¹⁶⁵ Ten pat, 36, cituota iš Ojanen H., Herolf G., Lindahl R., „Non-alignment and European security policy.“ *Finnish Institute of International relations*, Kauhava, 2000.

¹⁶⁶ Teemu Palosaari, Frank Moller, „Security and Marginality. Arctic Europe after the Double Enlargement.“ *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39 (3), 262.

¹⁶⁷ Politinė deklaracija dėl Šiaurės Dimensijos politikos. Political Declaration on the Northern Dimension Policy, 2006 11. <http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/docs/pol_dec_1106_en.pdf> [Žiūrėta 2010 04 29].

¹⁶⁸ Koncentruojasi ties aplinkos apsaugos problemų sprendimu Baltijos ir Barento jūrų regionuose. Northern Dimension Environmental Partnership. <<http://www.ndep.org/>> [Žiūrėta 2010 04 29].

apimanti visuomenės sveikatą ir socialinę gerovę¹⁶⁹, taip pat priimtas sprendimas įsteigti partnerystę transporto ir logistikos srityje.¹⁷⁰

Šalių bendradarbiavimas ŠD ribose su ginču dėl Arkties teritorijų siejasi tuo, jog jis tampa dar vienu formatu, kur arktinis penketukas gali ieškoti bendrų sutarimų. Tačiau didžiausią naudą iš dalyvavimo ŠD veikloje gauna ES, kadangi bendradarbiavimas su arktinėmis valstybėmis didina jos įtaką Arkties regione. ŠD taip pat teigiamai atsiliepia ES - Rusijos santykiams ir sudaro palankias sąlygas iki šiol „nulinės sumos“ nauda paremtus santykius pakeisti integracija, bendradarbiavimu ir tarpusavio priklausomybe.¹⁷¹ Teisingai išnaudojusi susidariusią situaciją, ES gali sustiprinti savo pozicijas ir užsitikrinant savo interesus Arkties regione.

ES interesus Arktuje atskleidžia Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Europos Sąjunga ir Arkties regionas.“ Jame ES savo veiksmus grindžia trimis pagrindiniais politikos tikslais:

- išvien su regiono gyventojais saugoti ir išsaugoti Arktį;
- skatinti tausiai naudoti išteklius;
- prisidėti prie sustiprinto daugiašalio Arkties valdymo.¹⁷²

Pirmasis tikslas koncentruojasi ties grėsmėmis, su kuriomis susiduria Arkties regionas. Minima klimato kaita ir būtinybė prisitaikyti prie šių pokyčių. Tai turėtų būti daroma švelninant neigiamus padarinius sukeliančią žmonijos veiklą ir didesnę dėmesį skiriant aplinkos apsaugai. Komunikate užsimenama apie mokslinių tyrimų svarbą, kurie leistų stebėti ir atitinkamai reaguoti į pokyčius regione. Taip pat akcentuojama Arkties gyventojų apsauga ir būtinybė vystyti tarpusavio dialogą, kuris prisidėtų prie jų savarankiškumo užtikrinimo ir padėtų išlaikyti tradicinį gyvenimo būdą. Tačiau ginčo dėl Arkties teritorijų analizei svarbiausi du paskutiniai ES tikslai.

ES suinteresuota Arkties išteklių teikiama nauda. Komunikate pažymima, kad Arkties išteklių panaudojimas galėtų padėti užtikrinti ES energijos ir apskritai žaliavų tiekimą, todėl reiškia parama jų gavybai, jei ši vykdoma laikantis griežtų aplinkos standartų. Turint omenyje, kad pagrindinės šių išteklių eksploatuotojos europiniame Arkties regione yra Norvegija ir Rusija, ypatingas dėmesys teikiamas tolimesniam tarpusavio bendradarbiavimo santykių su jomis stiprinimui. Komunikate taip pat didelis dėmesys skiriamas žuvininkystei ir pabrėžiami ES interesai

¹⁶⁹ Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Wellbeing. <<http://www.ndphs.org/>> [Žiūrėta 2010 04 29].

¹⁷⁰ The Northern Dimension Policy. European Commission External Relations. <http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/index_en.htm> [Žiūrėta 2010 04 29].

¹⁷¹ Teemu Palosaari, Frank Moller, 263, cituota iš Archer, C. „Aspects of Soft Security.“ Kn. Gunnar Lassinatti ir Lars Truedson (sud.) *International Perspectives on the Future of the Barents Euro-Arctic Region and the Northern Dimension*, 22-ė0. Luleå: The Swedish Initiative of the Barents Euro-Arctic Co-operation and the Northern Dimension, Report no.4.

¹⁷² Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. „Europos Sąjunga ir Arkties regionas.“ 2008 11 20. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:LT:PDF>> [Žiūrėta 2010 04 29].

dėl sąžiningo ir skaidraus žuvininkystės valdymo užtikrinimo. Tačiau patys svarbiausi ES interesai Arktyje sietini su laivybos galimybėmis regione.¹⁷³

Komunikate pabrėžiama, kad ES valstybės narės disponuodamos didžiausiu pasaulyje prekybos laivynu, kurio dauguma laivų plaukioja transokeaniniais maršrutais, yra suinteresuota naujomis laivybos galimybėmis Arktyje. ES yra pasiryžusi prisidėti prie sąlygų būtinų šios laivybos plėtojimui sudarymo ir pažymi, jog „drauge valstybės narės ir Bendrija turėtų užtikrinti, kad būtų laikomasi laivybos laisvės principo ir būtų nepažeidžiama taikaus plaukimo atsivėrusiais naujais maršrutais ir naujose teritorijose teisė.“¹⁷⁴

Galiausiai aptariant ES poziciją dėl Arkties regiono valdymo, svarbu apminėti, kad Komisija komunikate rekomenduoja remti JT jūrų teisės konvencija grindžiamą bendradarbiaujamąją Arkties valdymo sistemą. Taip pat išsako nuomonę, kad turėtų būti skatinama iki galo vykdyti jau esamus įsipareigojimus, o ne kurti naujas teisinės priemones. Tačiau, anot jos, tai neturėtų kliudyti tolesniam tam tikrų sistemų plėtojimui, pritaikymui prie naujų sąlygų ar Arkties ypatybių.¹⁷⁵

Apibendrinant ES interesus ir pozicijas dėl vykstančio ginčo, galima teigti, kad ES tikisi naudoti eksploatuojant Arkties resursus ir reiškia pretenzijas į laisvą atsiveriančių jūrų kelių naudojimą. Ji neprieštarauja arktinio penketuko pasirinktam teisiniui teritorijų pasidalijimo būdui, tačiau stengiasi didinti savo svarbą kuriant naują režimą dėl Arkties valdymo. Savo įtaką regione ji didina gilindama tarpusavio santykius su ginčo dalyvėmis, tam išnaudodama ŠD ir stengdamasi išlaikyti savo lyderiaujančią vaidmenį kovoje su klimato kaita.

4. 5. NATO vaidmuo

Ginčas dėl Arkties teritorijų dažnai interpretuojamas kaip galintis peraugti į karinę konfrontaciją. Tokiems nuogastavimams pagrindą suteikia tai, kad net keturios iš penkių ginčo dalyvių (Danija, JAV, Kanada ir Norvegija) yra NATO narės, kai likusioji, Rusija, Aljansą laiko priešiška nusiteikusių jos atžvilgiu. Ši įtampa tarp ginčo šalių yra suprantamas ir pagrįstas reiškinys. NATO šalys, nepaisant savarankiško bandymo stiprinti turimus pajėgumus savo

¹⁷³ Ten pat.

¹⁷⁴ Ten pat.

¹⁷⁵ Ten pat.

šiaurinėse teritorijose, iškilusios grėsmės akivaizdoje pagalbos tikėtusi iš Aljanso. Tai verčia Rusiją realiai įvertinti savo ir Aljanso turimus pajėgumus ir padeda suprasti, kad ginkluoto susidūrimo metu, ji veikiausiai liktų labiau nukentėjusia konflikto puse. Tačiau šiuo metu nesutarimai dėl Arkties sprendžiami teisinėmis, politinėmis ir mokslinio bendradarbiavimo priemonėmis, o tai esamą situaciją įpareigoja laikyti ginču, o ne konfliktu. Siekiant ir toliau išlaikyti esamą saugumo būseną, būtina vystyti tarpusavio dialogą.

NATO ir Rusijos tarpusavio dialogą apsunkina Rusijos elgsenos dvilypiškumas. Tuo pačiu metu Rusija sugeba pasisakyti už taikų nesutarimų išsprendimą vadovaujantis tarptautinės teisės normomis ir kartu deklaruoti galimą karinės jėgos panaudojimą, kad apginti savo gyvybiškai svarbius interesus Arkties regione. Pirmoji pozicija džiugina tarptautinę bendruomenę ir suteikia vilčių, kad „nulinės sumos“ nauda paremta Rusijos užsienio politika pamažu linksta link bendradarbiavimo, tačiau antroji pozicija priverčia sunerimti ir sustiprinti savo saugumo pajėgas ruošiantis blogiausiam. Aptardamas šią situaciją, Norvegijos gynybos studijų instituto direktoriaus pavaduotojas, Sven G. Holtmark pabrėžia, kad Vakarų valstybės turi tobulinti savo sugebėjimus interpretuojant ir atsakant į Rusijos retoriką bei elgesį.¹⁷⁶ Kalbėdamas apie NATO vaidmenį jis teigia, kad Vakarai santykiuose su Rusija turi ieškoti tokių bendradarbiavimo galimybių, kur bendri interesai nusvertų nesutarimus kitose probleminėse situacijose.¹⁷⁷ Taigi ar Arktis gali tapti tokia veiksmų arena, kur bendradarbiavimo būtinybė nusvertų šalių nesutarimus?

Kintantis Arkties klimatas tampa naujų saugumo grėsmių regione priežastimi. Šiomis grėsmėmis laikomos:

- *žala aplinkai*, kuri kyla dėl resursų eksploatavimo ir padidėjusio aktyvumo regione. Aktyvi veikla Arktuje gali negrįžtamai pažeisti trapią regiono ekosistemą bei sąlygoti vandens ir oro taršą. Taip pat keliamas susirūpinimas dėl atsakomybės ir reagavimo kritinių situacijų metu. Kadangi trūksta kontrolės ir stebėjimo mechanizmų regione, būtų labai sunku pastebėti avariją patyrusį ir

¹⁷⁶ Sven G. Holtmark, „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009 09, 10.

¹⁷⁷ Ten pat, cituota iš Global Trends 2025: A Transformed World, p. 53.

skęstantį laivą, o taip pat skubiai sureaguoti į galimą naftos nuotėkį iš ją gabenančio tanklaivio. Taip pat neaišku kieno atsakomybė būtų panaikinti padarytą žalą aplinkai;

- *karinis aktyvumas*. Arktinės valstybės pamažu stiprina savo pajėgumus Arktyje, tai mažina jų tarpusavio pasitikėjimą ir sukuria sąlygas kilti kariniam konfliktui. Tokių pajėgumų panaudojimą gali sąlygoti nesusipratimas, kai dėl per mažo bendradarbiavimo ar informacijos nepasidalinimo valstybės vykdomi veiksmai gali būti palaikyti priešiškais;

- *nusikalstama veikla*, galinti kilti dėl nekontroliuojamo judėjimo regione. Atsiveriantys naujieji jūrų keliai tampa palankia terpe nelegaliam judėjimui regione. Manoma, kad jie gali būti išnaudojami narkotikų, ginklų ar kitų neteisėtų prekių kontrabandai ar prekybai žmonėmis.¹⁷⁸

Poreikis kovoti su šiomis grėsmėmis liečia visas arktines valstybes be išimties ir sudaro palankias sąlygas bendradarbiauti. Šią situaciją NATO šalys ir Rusija gali išnaudoti kaip galimybę sumažinti tarpusavio įtampą ir esamą saugumo bei ginkluotės didinimo konfrontaciją nukreipdamos bendrai kovai su aptartomis grėsmėmis. Tokia bendradarbiavimo galimybė pakankamai reali, kadangi NATO ir Rusiją jau nuo 2002 m. sieja bendradarbiavimas NATO - Rusijos Taryboje. Pasak buvusio NATO generalinio sekretoriaus de Hoop Schefferio, NATO ir Rusija jau turi bendros patirties vykdant paieškos ir gelbėjimo operacijas bei krizinių situacijų valdyme. Todėl sėkmingai gali būti remiamasi šia patirtimi kovojant su iššūkiais tolimojoje Šiaurėje.¹⁷⁹

NATO supranta, kad bendradarbiavimo su Rusija skatinimas būtinas stabilumui Arkties regione pasiekti. Tačiau tai nereiškia, kad Aljansas pasiryžęs mažinti savo pajėgumus Šiaurėje. Priešingai, kadangi NATO paremtas kolektyvine gynyba, jo sugebėjimas užtikrinti savo narių saugumą yra esminis jo egzistencijos bruožas. Aljanso pajėgumų stiprinimas ir pritaikymas veikti atšiauriomis arktinėmis sąlygomis būtinas. Šiuo metu tolimojoje Šiaurėje Aljansa operuoja per NATO integruotą oro gynybos sistemą (NATINADS), įskaitant greitojo reagavimo naikintuvus ir AWACS aviacijos išankstinio perspėjimo sistemą. Taip pat rengiamos pratybos Norvegijos ir Islandijos teritorijose.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Daniel P. Fata, „Arctic Security: The New Great Game?“ Halifax International Security Forum, November 2009.

¹⁷⁹ Jaap de Hoop Scheffer, kalba apie saugumo galimybes tolimojoje Šiaurėje. Seminaras apie saugumo galimybes tolimojoje šiaurėje. Reikjavikas, 2009 01 29.

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm?selectedLocale=en> [Žiūrėta 2010 03 12].

¹⁸⁰ Sven G. Holtsmark, „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009 09, 10.

Aljanso vaidmuo ginče dėl Arkties neišvengiamas, jis ne tik užtikrina keturių ginčo šalių saugumą, bet kartu yra pajėgiausia saugumo sistema, galinti kovoti su Arktyje kylančiomis grėsmėmis. Šios grėsmės sudaro palankias sąlygas plėtoti Aljanso ir Rusijos bendradarbiavimą, kuris būtinas stabilumui regione išlaikyti. Ar bus pasinaudota šia galimybe priklausys nuo šalių sugebėjimo didinti tarpusavio dialogą, kuris padėtų išvengti nesusipratimų galinčių peraugti į karinę konfrontaciją. Pasak Norvegijos užsienio reikalų ministro Jonas Ghar Støre, „Arktis bando mūsų sugebėjimus taikyti modernios politikos priemones.“¹⁸¹ J. G. Støre omenyje turima politika pasižymi ne karinėmis problemų sprendimo priemonėmis, o taikiu sutarimu ir tarpusavio bendradarbiavimu. Tiek NATO, tiek Rusija turi atsikratyti Šaltojo karo retorikos, kuri vis dar pasireiškia tarpusavio santykiuose, ir susivienyti sprendama abiem pusėm aktualias problemas.

5. PROGNOZĖS BEI GALIMI ATEITIES SCENARIJAI

Arkties teritorijų dalybos XXI a. dar tik pradedantis išibėgėti tarptautinių santykių reiškiny. Tai patvirtinta atliktas ginčo dėl Arkties teritorijų tyrimas, kurio metu išsiaiškinti šalių tarpusavio nesutarimai, jų priežastys, o taip pat aptartos esamos bendradarbiavimo formos. Tačiau lieka neatsakytų klausimų, kurie susiję su ginčo ateitimi. Kas laukia Arkties? Kokie galimi ginčo sprendimo būdai? Ar pavyks ginčo dalyvėms rasti bendrą sprendimą ir ar jo bus laikomasi? Galiausiai kokio atsako galima tikėtis iš kitų tarptautinės bendruomenės narių? Šioje darbo dalyje ieškoma atsakymų į šiuos klausimus ir kartu siekiama pateikti prognozes bei galimus ginčo dėl Arkties teritorijų ateities scenarijus.

5.1. Ginčo dėl Arkties teritorijų ateities projekcijos

Vertinant ginčo dėl Arkties teritorijų ateities perspektyvas sunku pateikti konkrečias prognozes bei galimus ateities scenarijus. Tarptautiniuose santykiuose analizuojant iškilusias problemas įprasta remtis panašaus atvejo analize, tačiau Arkties teritorijų dalybos – precedento

¹⁸¹ Interviu su Norvegijos užsienio reikalų ministru Jonas Ghar Støre. NATO Review 2009. <http://www.nato.int/docu/review/2009/0901/0901_VID3/EN/index.htm> [Žiūrėta 2010 03 12].

neturintis tarptautinis reiškiny. Nors dažnai pasigirsta siūlymų dėl Arkties kylančias problemas spręsti remiantis Antarkties pavyzdžiu,¹⁸² tačiau šie siūlymai atmetami argumentuojant jų neatitikimu esamai problematikai.

Arktis, priešingai nei Antarktis, yra ledu aptraukta pasaulinio vandenyno dalis, o ne ledu padengtas žemynas, kurį supa vandenynas. Vadinasi, teisiniu požiūriu teritorinius nesutarimus reikia spręsti vadovaujantis tarptautine jūrų teise,¹⁸³ ką būtent ir daro arktinis penketukas, taikydamas 1982 m. JT Konvenciją kaip pagrindinį teisinį sutarimą savo teritorijų Arkties regione nustatymui. Antarkties režimo taikymas Arkčiai taip pat neįmanomas dėl strateginės Arkties reikšmės arktinių šalių saugumui. Arktis yra militarizuotas regionas, kurio demilitarizacija mažai tikėtina, ypač, kai šiuo metu į Arktį pretenduojančios valstybės stiprina savo pajėgumus regione. Galiausiai arktinis penketukas, pasirašydamas Ilulissat deklaraciją ir sutardamas dėl JT Konvencijos taikymo sienų nustatymui, apriboja į Arkties teritorijas galinčių pretenduoti valstybių skaičių ir užkerta kelią bet kokiems siekiams Arktį paskelbti bendru žmonijos palikimu.¹⁸⁴

Prognozių dėl galimos ginčo ateities sudarymą taip pat apsunkina nežinoma preliminari ginčo trukmė. Remiantis teisiniu ginčo sprendimo būdu, jo baigtimi galima laikyti paskutinių JT Komisijos rekomendacijų pateikimo datą. Tačiau ji paaiškėtų tik JAV ratifikavus JT Konvenciją ir pateikus savo pretenzijas JT Komisijai. Visgi, net jei JAV artimiausiu metu pavyktų ratifikuoti JT Konvenciją, galima paskutinių JT Komisijos rekomendacijų dėl Arkties teritorijų data nusikeltų mažiausiai apie du dešimtmečius į ateitį. Kadangi JAV įgytų dešimties metų laikotarpį savo pretenzijoms JT Komisijai pateikti, o Komisija pasižymi itin lėtu rekomendacijų pateikimo tempu. Vadinasi, teisinė Arkties teritorijų padėtis nebus apspręsta mažiausiai iki 2030 m., tačiau tai tik vienas iš galimų variantų, nes JAV gali ilgiau užtrukti ratifikuodama Konvenciją, o taip pat arktinės šalys sulaukusios Komisijos rekomendacijų, gali jas užginčyti ir taip prailginti teisinį teritorijų apibrėžimo procesą. Galiausiai sulaukus galutinių JT Komisijos rekomendacijų, naivu tikėtis, kad valstybės visiškai sutiks su joms priskirtomis Arkties teritorijomis. Būtent šis ginčo laikotarpis gali būti pats komplikuočiausias, kai ginče dalyvaujančios šalys turės apsispręsti dėl tolimesnių savo veiksmų.

JT Komisijai pateikus galutines rekomendacijas, kurios netenkintų arktinio penketuko, numatomos dvi galimos tolimesnės ginčo raidos eigos: a) šalys nesutarimus toliau spręstis teisinėmis priemonėmis ir kreipsis į Tarptautinį Jūrų Teisės Tribunolą, Tarptautinį Teisingumo Teismą arba

¹⁸² 1959 m. pasirašyta Vašingtono sutartis, kuria, užtikrinant visos žmonijos interesus, įtvirtinamas Antarkties naudojimas taikiems tikslams. Antarktyje draudžiama karinė veikla ir pagrindinis dėmesys skiriamas mokslinės veiklos plėtojimui. Šiuo metu prie sutarties yra prisijungusios 46 valstybės.

¹⁸³ Saulius Katuoka, „Naujos Arkties tarptautinio teisinio sureguliuojimo tendencijos.“ *Jurisprudencija*, 3(117), 2009, 240.

¹⁸⁴ Bendro žmonijos palikimo koncepcija yra realizuota tik tarptautinio jūros dugno, esančio už kontinentinio šelfo ribų, atžvilgiu. Kadangi arktinių šalių kontinentinis šelfas apima beveik visas Arkties teritorijas, vadinasi, nebelineka teritorijų, kurias būtų galima laikyti bendru žmonijos palikimu.

pasinaudos arbitražo įkūrimo galimybe; b) nesutarimų aiškinimasis peraus į karinę konfrontaciją. Mažiausiai tikėtina laikoma karinės konfrontacijos galimybė. Beveik nėra tikimybės, kad NATO šalys, nepaisant tarp jų egzistuojančių nesutarimų Arkties regione (Žiūrėti 8 priedą, p. 65), kariautų tarpusavyje. Rusijos įsivėlimas į karinę konfrontaciją su Aljansu Arkties regione taip pat mažai tikėtinas, kadangi savo turima galia Rusija nebėra pajėgi varžytis su Vakarais. Kita karinės konfrontacijos Arkties regione tikimybę mažinanti priežastis yra arktinio penketuko siekiama nauda iš regiono naudingųjų išteklių eksploatavimo. Arkties resursų eksploatavimui būtinas stabilumas ir taika regione, o tai sąlygoja taikių nesutarimų sprendimų būdų pasirinkimą.¹⁸⁵

Arktiniam penketukui, pasirinkus taikius nesutarimų sprendimo būdus ir siekiant juos įgyvendinti, būtina plėtoti tarpusavio bendradarbiavimą ir kartu šalinti tarpusavio nesutarimus. Bendradarbiavimo plėtojimas turėtų būti nukreiptas į aktyvesnį dalyvavimą turimuose, Arkties regiono problematiką apimančiuose, bendradarbiavimo formatuose. Pagrindiniu bendradarbiavimo formatu rekomenduojama išlaikyti Arkties Tarybą, kadangi joje nario mandatą turi visos arktinės šalys, įskaitant Islandiją, Suomiją ir Švediją. Tačiau bendradarbiavimas turėtų būti plėtojamas ir kituose turimuose formatuose t.y. Barenco Euro – Arkties Taryboje bei ES Šiaurės Dimensijoje. Bendradarbiavimas šiuose formatuose turėtų apimti visas su Arkties regionu susijusias problemas, įskaitant ir regiono saugumo klausimus. Visgi labiausiai tinkamu bendradarbiavimo formatu saugumo klausimais Arkties regione laikoma NATO – Rusijos Taryba. Aljanso narės ir Rusija, atsižvelgdamos į naujas išskylančias grėsmes regione - per didelis laivininkystės aktyvumas ir resursų eksploatavimo sukelta žala aplinkai; karinis aktyvumas, kuris nesusipratimo būdu galėtų peraugti į karinę konfrontaciją; nusikalstama veikla, atsiradusi dėl nekontroliuojamo judėjimo regione¹⁸⁶ – susidariusią situaciją turėtų išnaudoti tarpusavio dialogui didinti ir drauge kovoti su naujosiomis grėsmėmis Arkties regione. NATO ir Rusijos veiksmų nukreipimas bendra linkme suvienytų jų turimus pajėgumus: Aljanso disponuojamas aukštosios technologijas ir karinius resursus bei Rusijos veiklos Arkties regione istorinę patirtį.¹⁸⁷

Arktinių šalių bendradarbiavimas, siekiant sėkmingai išspręsti ginčą dėl Arkties teritorijų, taip pat turėtų apimti senų tarpusavio nesutarimų išsprendimą. Pagrindiniai arktinių šalių nesutarimai Arkties regione susiję su teritorinių ribų nustatymu, kadangi dar ne visos arktinės valstybės sutarė dėl tarpusavio sienų nustatymo tolumojoje Šiaurėje. 2010 m. balandį įvykęs Rusijos ir Norvegijos tarpusavio sienos Barenco jūroje nustatymas parodo, kad valstybės rimtai žiūri į ginčo dėl Arkties teritorijų išsprendimą ir didina stabilumą regione, kuris turėtų atsiliepti efektyviai energetinių resursų eksploatacijai regione. Norvegijos ir Rusijos pavyzdžiu seka ir Kanada su

¹⁸⁵ Sven G. Holtmark, „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009 09, 7-9.

¹⁸⁶ Daniel P. Fata, „Arctic Security: The New Great Game?“ Halifax International Security Forum, November 2009.

¹⁸⁷ Interviu su Norvegijos užsienio reikalų ministru Jonas Ghar Støre. NATO Review 2009.

<http://www.nato.int/docu/review/2009/0901/0901_VID3/EN/index.htm> [Žiūrėta 2010 03 12].

Danija, kurios pradėjo diskusiją dėl tarpusavio ribų nustatymo Linkolno jūroje, esančioje ties Kanadai priklausančia Elsmyro sala ir Grenlandijos.¹⁸⁸ Tačiau vis dar išlieka neišspręsti teritoriniai Kanados ir JAV nesutarimai Boforto jūroje, Rusijos ir JAV nesutarimai Beringo jūroje, Kanados ir Danijos nesutarimai dėl Hanso salos bei nesutarimai tarp Rusijos ir Norvegijos dėl pastarosios teisės eksploatuoti Svalbardo salyno naudinguosius išteklius (Žiūrėti 8 priedą, p. 65).

Šalia nesutarimų dėl Arkties teritorijų dalybų, lieka neišspręstas Šiaurės jūrų kelių klausimas. Šiltuoju metų laiku sezoniškai atitirpstantys keliai sukuria ne tik naujas galimybes transportavimo kaštus sutaupančiai laivininkystei, tačiau ir sukelia naujas saugumo problemas arktinėms valstybėms. Taip pat Šiaurės jūrų kelių teisinio statuso nustatymas įtraukia daugiau tarptautinės sistemos veikėjų, kadangi jų naudojimu suinteresuota visa tarptautinė bendruomenė. Plačiau nesutarimų Šiaurės jūrų kelių problematika bei galimos ateities perspektyvos analizuojamos tolimesniame darbo poskyryje.

5. 2. Šiaurės jūrų kelių ateities projekcijos

Šiaurės jūrų keliai skirstomi į Šiaurės vakarų jūrų kelią, kuris driekiasi ties Kanados šiauriniais krantais, ir Šiaurės rytų jūrų kelią¹⁸⁹ esantį ties Rusijos šiaurine pakrante (Žiūrėti 7 priedą, p. 64). Vykstanti klimato kaita pamažu atveria Šiaurės jūrų kelius laivininkystei. Jei klimato kaitos procesai ir toliau vyks tokiu pačiu mastu, manoma, kad Šiaurės vakarų jūrų kelias vasaros metu visiškai prieinamas laivininkystei gali būti laikotarpyje tarp 2020 m. ir 2040 m., tačiau neatmetama ankstesnė šio kelio naudojamumo galimybė, minimi 2013 m.¹⁹⁰

Naujų Šiaurės jūrų kelių naudojimas išplės laivybos galimybes, kadangi kelionės tikslą leis pasiekti greičiau ir pigiau. Tačiau šių kelių naudojimas taip pat padidins žmogaus veiklos aktyvumą Arkties vandenyne, kuri pasireikš suintensyvėjusia žvejyba bei vandenyno dugne slypinčių resursų

¹⁸⁸ Randy Boswell, „Canada, Denmark seek end to boundary battle.“ *Cantwest News Service*, 2010 03 26.

<<http://www.canada.com/Canada+Denmark+seek+boundary+battle/2732083/story.html>> [Žiūrėta 2010 05 12].

¹⁸⁹ Jūrų kelias ties Rusijos šiauriniais krantais taip pat dar vadinamas Šiauriniu jūrų keliu, tačiau darbe pasirenkama naudoti Šiaurės rytų jūrų kelio versija.

¹⁹⁰ Louise Gray, „Arctic will be ice-free within a decade.“ *Telegraph*, 2009 04 07.

<<http://www.telegraph.co.uk/earth/earthnews/5116352/Arctic-will-be-ice-free-within-a-decade.html>> [Žiūrėta 2009 10 28]

eksploatavimu.¹⁹¹ Vykstantys pokyčiai tiesiogiai veikia arktines valstybės, kurios ne tik įgyja galimybes eksploatuoti Arkties resursus, bet ir susiduria su naujomis saugumo grėsmėmis, skatinančiomis didinti savo karinius pajėgumus tolimojoje Šiaurėje.

Pagrindiniai nesutarimai, susiję su Šiaurės jūrų keliais, kyla dėl jų teisinio statuso, kuris apibrėžtų naujų jūros kelių naudojimo galimybes, nustatymo. Pagrindinės valstybės suinteresuotos teisinio statuso nustatymu yra Kanada ir Rusija, kadangi didžioji Arkties jūrų kelių dalis driekiasi palei jų pakrantes. Tačiau Kanados ir Rusijos galimybės susidoroti su naujais iššūkiais ir užtikrinti savo šiaurinių pakrančių apsaugą žymiai skiriasi. Rusija ties Šiaurės rytų jūrų keliu, Kolos pusiasalyje, yra sutelkusi didžiausius savo jūrinių pajėgumus, o Kanada, dar tik pradeda kurti sienų apsaugos postus ties Šiaurės vakarų jūrų keliu.

Kanada, siekdama užtikrinti savo šiaurinių teritorijų saugumą, siekia įrodyti, kad Šiaurės vakarų jūrų kelias yra jos teritoriniai vandenys. Pavykus Kanadai įrodyti savo pretenzijas, ji galėtų reguliuoti judėjimą regione ir spręsti kas ir kokiomis sąlygomis gali juo naudotis. Tačiau JAV ir ES teigia, kad tai tarptautiniai vandenys ir Kanada neturi teisės į jų kontrolę.¹⁹² Šalia arktinių valstybių ir ES, pretenzijas į Šiaurės jūrų kelių naudojimą reiškia ir kitos valstybės, iš kurių išskiriamos Kinija, Japonija, Pietų Korėja bei Taivanas. Pietų Korėja yra viena pagrindinių laivų, pritaikytų arktinėms sąlygoms, statytojų.¹⁹³ Kinija vykdo mokslinius tyrimus Arktyje, 1999 m. ir 2003 m. ji atliko mokslinius stebėjimus Arkties regione, o 2004 m. įrengė palydovinę stebėjimo stotį Svalbardo salyne.¹⁹⁴ Augantis tarptautinės bendruomenės susidomėjimas Šiaurės Jūrų keliais ir ribotos arktinėms šalims priklausančios teritorinių vandenų ribos¹⁹⁵ rodo, kad naujų jūrų kelių naudojimui nepavyks pritaikyti to paties teisinio režimo, kuris pritaikytas Arkties jūrų dugne slypintiems energetiniams ištekliams. Taigi galima teigti, kad ateityje Arkties jūrų keliai bus laisvai prieinami visiems tarptautinės sistemos veikėjams. Arktinėms valstybėms teks pačioms savarankiškai pasirūpinti savo šiaurinių teritorijų saugumu. Kaip jau minėta anksčiau, saugumo grėsmės Arkties regione gali paskatinti glaudesnę arktinių šalių bendradarbiavimą, o tam tinkamiausiu bendradarbiavimo formatu laikytina NATO – Rusijos Taryba.

¹⁹¹ Kazumine Akimoto, „Power games on the Arctic.“ 2009 10 20.

<http://www.institutenorth.org/servlet/content/security_and_defense_program.html> [Žiūrėta 2009 12 16].

¹⁹² Rob Huebert, „Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World.“ *Foreign Policy For Canada's Tomorrow*, No. 4, 2009 07, 15.

¹⁹³ Ten pat, 14.

¹⁹⁴ „China Joins Arctic Studies Committee.“ 2009 04 20. <<http://china.org.cn/english/scitech/126310.htm>> [Žiūrėta 2010 04 06].

¹⁹⁵ Pagal JT Konvencijos II dalies, 1 skyriaus, 3 straipsnį, Teritorinės jūros plotis negali viršyti 12 jūrmylių, matuojamų nuo bazinių linijų. .

Išvados

Arkties regionas XXI a. pradžioje išgyvena renesanso laikotarpį. Atgijusį susidomėjimą Arktimi sąlygoja klimato kaita, dėl kurios tirpsta planetos Šiaurėje esantys ledynai ir atveria naujus Arkties regiono plotus galimai žmonijos veiklai. Geografinių sąlygų kaita tolimojoje Šiaurėje labiausiai paliečia arktines valstybes, kurios siekdamos užsitikrinti savo politinius, geopolitinius ir teisinius interesus, suskubo pareikšti savas pretenzijas į Arkties teritorijas. Šiuo metu vykstančio ginčo dėl Arkties teritorijų dalyvėmis laikomos: Danija, JAV, Kanada, Norvegija ir Rusija.

Atlikta Arkties regiono geopolitinės kaitos analizė parodė, kad dabartinis susidomėjimas Arktimi skiriasi nuo vyravusio Šaltojo karo metu. Arktis, būdama trumpiausia tiesioginio susisiekimo zona tarp Šiaurės ir Eurazijos kontinentų, išlaiko savo strateginę karinę svarbą. Tačiau dabartiniame ginče dėl jos teritorijų pagrindinį vaidmenį užima galima ekonominė nauda, kurios tikimasi iš Arkties gamtinių išteklių eksploatacijos ir atsiveriančių Šiaurės jūrų kelių naudojimo.

Mažiau eskaluojama šalių ištraukimo į ginčą priežastis yra valstybių siekis padidinti savo struktūrinę ir santykinę galią.

Arktinių valstybių geopolitinių interesų analizė, pasitelkus tradicinės geopolitikos teorijas, atskleidė, kad Rusija ir JAV yra labiausiai suinteresuotos Arkties teritorijų panaudojimu savo galios didinimui. JAV, būdama pasaulio hegemonė, siekia išlaikyti savo turimą galią, o taip pat sutrukdyti Rusijos ketinimams pasitelkus Arkties turtus mesti iššūkį JAV dominavimui. Vadovaujantis H. Mackinderio *heartlando* ir N. Spykmano *rimlando* geopolitinėmis schemomis, kurios apibrėžia didžiųjų galių dominavimui pasaulyje svarbiausias teritorijas, pastebėta, kad pasikeitusi Arkties geopolitika, jos teritorijas paverčia naujuoju *rimlandu* arba naujuoju *heartlandu*. Taigi Arktis gali būti traktuojama didžiųjų valstybių kovos dėl galios regionu.

Didžiųjų galių - JAV ir Rusijos - geopolitiniai interesai neaplenkia ir likusių ginčo dalyvių: Danijos, Kanados ir Norvegijos. Danija ir Norvegija, pagal santykinę ir struktūrinę galią būdamos vidutinės galios valstybėmis, visada dominuojamos didžiųjų galių, todėl formuodamos savo geopolitinius interesus turi atsižvelgti į tarptautinės sistemos sandarą. Pagrindiniai Danijos ir Norvegijos interesai Arkties regione apsiriboja siekiu užsitikrinti savo teritorinį integralumą ir apibrėžti joms priklausančias vandenių teritorijas. Kanadai taip pat nepavyksta išvengti didžiųjų galių dominavimo. Tačiau pagal savo santykinę ir struktūrinę galią, ji užima tarpinę vietą tarp Danijos su Norvegija ir JAV su Rusija, o tai leidžia daryti išvadą, kad gindama savo interesus, ji yra pajėgi konkuruoti su didžiosiomis galiomis. Tai, kad Kanada išnaudoja savo turimą galią, paliudija jos griežtas tonas santykiuose su Rusija. Kanada iš visų ginče dalyvaujančių valstybių, labiausiai konfrontuoja su Rusija ir nevensia kritikuoti pastarosios savavališkų veiksmų Arkties regione. Kanados tvirtą poziciją ginče dėl Arkties teritorijų pateisina tai, kad ji susiduria su didžiausiomis grėsmėmis regione. Kanada dėl šiltuoju metų laiku sezoniškai atsiveriančio naujojo Šiaurės vakarų jūrų kelio nėra pajėgi užtikrinti savo šiaurinių teritorijų apsaugos. Tačiau Kanada ne vienintelė susiduria su naujomis išskylančiomis grėsmėmis, Arkties geopolitinė kaita veikia visas Arkties regiono valstybes.

Tyrimo metu, nagrinėjant arktinio penketuko teritorines pretenzijas ir dėl jų kylančius nesutarimus nustatyta, kad nepaisant egzistuojančių geopolitinių bei politinių interesų skirtumų ir neigiamas ginčo dalyvių reakcijas iššaukiančių veiksmų, ginčas pasižymi stipriu bendradarbiavimo lygmeniu. Pačiu svarbiausiu ginčo dėl Arkties teritorijų atskaitos tašku laikomas bendras visų į Arktį pretenduojančių valstybių sutarimas egzistuojančius nesutarimus spręsti taikiomis priemonėmis. Tokį jų sprendimą nulėmė supratimas, kad Arkties turtų eksploatacija bus neįmanoma, jei regione vyks karinė konfrontacija. Arktinis penketukas 2008 m. pasirašytoje Ilulissat deklaracijoje susitarė savo teritorines pretenzijas reikšti laikantis JT Jūrų teisės

konvencijoje apibrėžtų teisės normų, o taip pat nutarė tolimesnį tarpusavio dialogą vystyti per tokis bendradarbiavimo formatus kaip Arkties Taryba bei Barenco Euro – Arkties Taryba.

Šalių bendradarbiavimo tyrimas, paremtas žaidimų teorijose naudojamų - *Nasho pusiausvyros* ir *Pareto optimumo* - bendrų sutarimų taškų paieška, atskleidė, jog viena palankiausių terpių arktinio penketuko bendradarbiavimui vystyti yra mokslinių tyrimų sritis. Arktinės valstybės, siekdamos pateikti kuo tikslesnes ir patikimesnes pretenzijas JT Kontinentinio šelfo ribų komisijai, yra priverstos bendradarbiauti vykdant mokslinius tyrimus ir taip pat organizuoti bendrus susitikimus surinktiems duomenims aptarti. Taip pat, išanalizavus institucinio bendradarbiavimo formatus (Arkties Tarybą, Barenco Euro – Arkties Tarybą, Europos Sąjungos Šiaurės dimensiją), paaiškėjo, jog ginčo dėl Arkties teritorijų sprendimui pakanka turimų bendradarbiavimo formatų ir nėra jokie poreikio naujo, skirto ginčiui dėl Arkties teritorijų spręsti, sukūrimui. Tačiau kartu pastebėta, kad turimų bendradarbiavimo formatų veikla neatitinka ginčo dėl Arkties teritorijų poreikių. Bendradarbiavimo formatai pagrįdžiai užsiima aktyvia veikla aplinkos apsaugos srityje ir vengia savo veiklą plėsti į rimtesnius bendradarbiavimo formatus, tokius kaip saugumo politika. Vadinasi, arktinis penketukas, sutardamas, kad turimi bendradarbiavimo formatai yra pakankami ginčo nesutarimams spręsti, tikslingai pasinaudojo turimų formatų „neveiksnumu“ ir taip sau pasiliko didesnę veiksmų laisvę sprendžiant Arkties regiono ateitį.

Vertinant ginčo dėl Arkties teritorijų ateities perspektyvas sunku pateikti konkrečias prognozes bei galimus ateities scenarijus. Arkties teritorijų dalybos - dar tik pradantis įsibėgėti tarptautinių santykių reiškinys. Remiantis teisiniu ginčo sprendimo būdu, jo baigtimi būtų galima laikyti paskutinių JT Komisijos rekomendacijų pateikimo datą. Tačiau paskutinių JT Komisijos rekomendacijų pateikimas neįmanomas tol, kol JAV neratifikuos JT Konvencijos ir nepateiks savo teritorinių pretenzijų JT Komisijai. Numatoma, kad net JAV ratifikavus JT Konvenciją artimiausiu metu, ką siekia padaryti JAV prezidento B. Obamos administracija, galutinių rekomendacijų pateikimo procesas mažiausiai užsitęs iki 2030 m. Tačiau net ir sulaukus JT Komisijos paskutinių rekomendacijų, nėra garantijų, kad arktinės šalys visiškai sutiks su gautomis rekomendacijomis ir jomis besivadovaudamos pasidalins Arkties regioną. Būtent šis ginčo laikotarpis gali būti pats komplikuočiausias. Komisijai baigus savo darbą, nebeliks jokių taikių ginčo išsprendimo priemonių ir geriausiu atveju šalys nesutarimus toliau spręs Tarptautiniame Teisingumo Tisme arba arbitražo būdu. Blogiausias tikėtinas variantas – nesutarimų aiškinimasis karinėmis priemonėmis. Tačiau karinė konfrontacija Arkties regione laikoma mažai tikėtina. Beveik nėra tikimybės, kad NATO šalys kariautų tarpusavyje, o Rusija pernelyg rizikuotų įsiveldama į konfliktą su Aljansu. Vadinasi, didelių permainų ginčo eigoje nenusimato. Visgi norint užsitikrinti taikią ginčo eigą ateityje būtina mažinti kylančias grėsmes.

Kovai su Arkties regione kylančiomis naujomis grėsmėmis rekomenduojama toliau plėtoti turimus bendradarbiavimo formatus. Pagrindiniu bendradarbiavimo formatu turėtų išlikti Arkties Taryba, kuri vienija visas Arkties regiono šalis, įskaitant ir ginče dėl Arkties nedalyvaujančias Islandiją, Suomiją ir Švediją. Šalia Arkties Tarybos didelis dėmesys turėtų būti suteikiamas ir NATO – Rusijos Tarybai, kuri galėtų užsiimti saugumo grėsmių mažinimu regione. Taipogi svarbu plėtoti draugiškus dvišalius bei daugiašalius santykius tarp ginčo šalių, kurie galėtų būti orientuoti į tebeegzistuojančių nesutarimų dėl tarpusavio sienų Arkties vandenyse išsprendimą, o taip pat į bendradarbiavimą eksploatuojant Arkties naudinguosius išteklius.

Atlikta Arkties teritorijų ginčo analizė supažindina su pagrindine ginčo dėl Arkties teritorijų problematika. Tačiau remiantis tuo, kad ginčas dėl Arkties teritorijų yra tebevykstantis precedento pasaulio istorijoje neturintis reiškinys, į kurį įsitraukia vis daugiau galima Arkties nauda suinteresuotų veikėjų, turėtų būti skatinamas tolimesnis Arkties regiono tyrinėjimas politikos moksluose. Lieka dar daug neatsakytų klausimų dėl Arkties ateities. Tačiau remiantis tyrimo rezultatais, gautais įgyvendinus darbo pradžioje išsikeltus uždavinius, patvirtinama darbo hipotezė/ginamasis teiginys ir teigiama, kad nesutarimai dėl Arkties teritorijų skatina didesnę bendradarbiavimą tarp ginče dalyvaujančių šalių, o tai paneigia galimybę kilti kariniam konfliktui ar naujam šaltajam karui Arkties regione. Vadinasi, dažnai pasigirstantys teiginiai apie galimą karinę konfrontaciją Arktijoje neatitinka tikrosios ginčo dėl Arkties teritorijų situacijos. Nors Arkties regionas išlieka vienas labiausiai militarizuotų pasaulyje, tačiau jame susikertantys arktinių valstybių interesai gali būti įgyvendinami tik taikiomis priemonėmis, kadangi situacijos Arktijoje destabilizavimas visoms ginčo dalyvėms pasižymėtų didesne žala, nei galima nauda.

Priedai

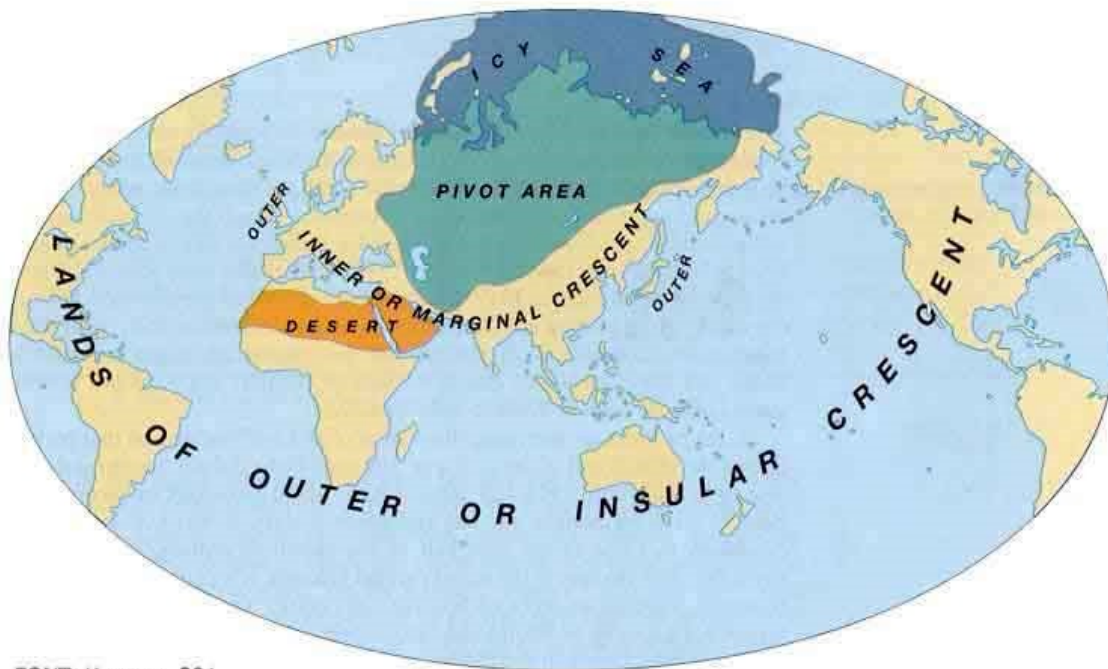
1 priedas. Arkties regiono žemėlapis.

Šaltinis: „Arctic Region.“ Perry-Castañeda Library Map Collection.

<http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/arctic_region_pol_2007.jpg> [Žiūrėta 2008 10 06].

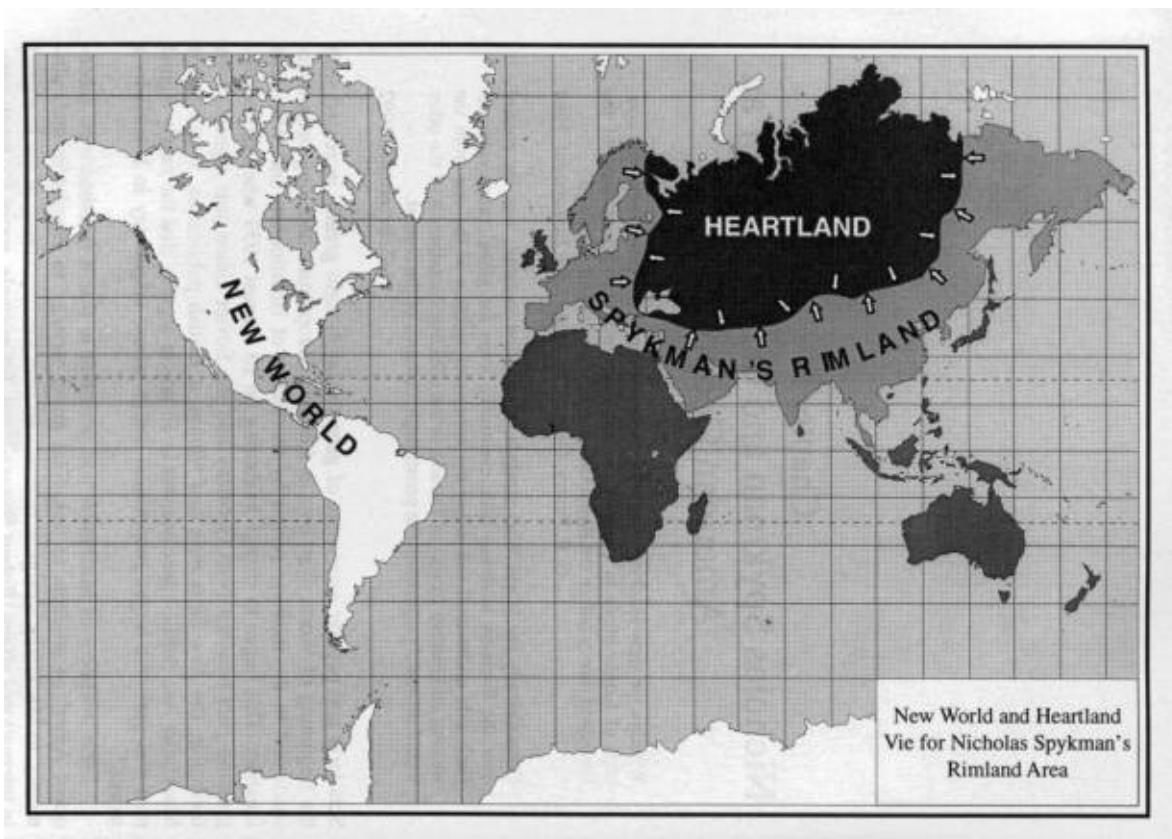
2 priedas. Geopolitinis pasaulio vaizdas pagal H. Mackinderį.

FONT: Knox, p. 391

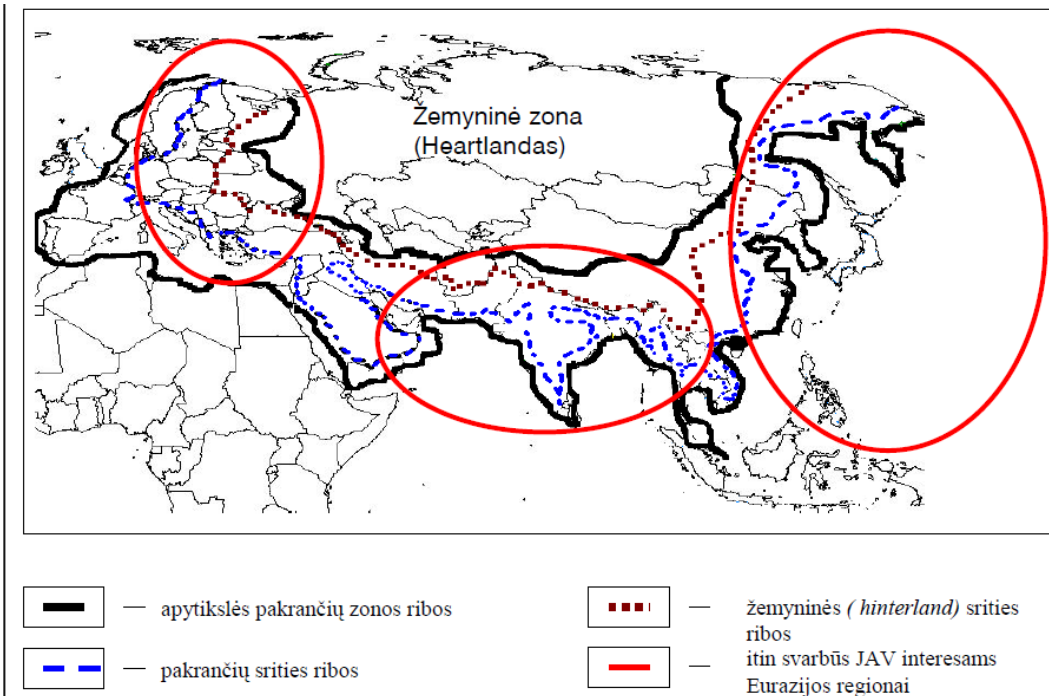
Šaltinis: Mahdi Darius Nazemroaya, „Europe and America: Sharing the Spoils of War.“ Global Research, 2007 08 19.
 <<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=6423>> [Žiūrėta 2010 05 06].

3 priedas. Geopolitinis pasaulio vaizdas pagal N. Spykmaną.

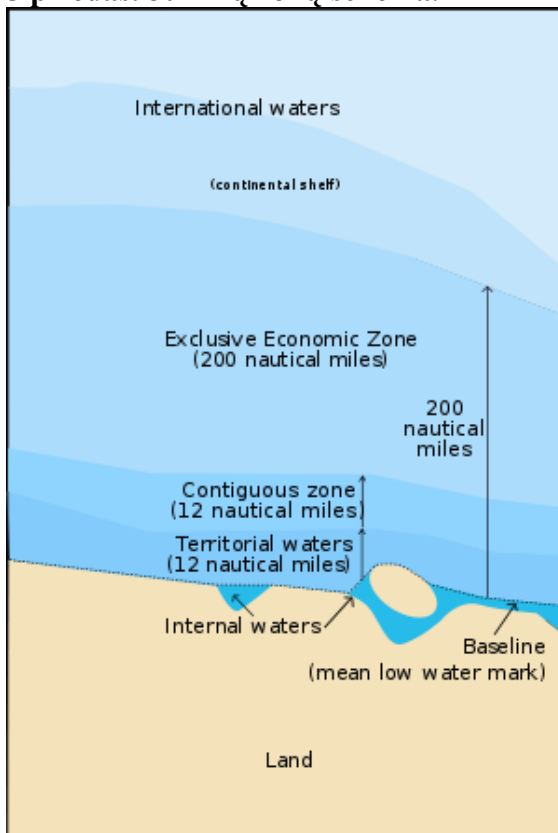
Šaltinis: „New World and Heartland Vie for Nicholas Spykman's Rimland Area.“
 <http://www.oldenburger.us/gary/docs/TheColdWar_files/image010.jpg> [Žiūrėta 2010 05 06].

4 priedas. JAV svarbios pakrančių geostrateginės zonos (rimland) sritys.

Šaltinis: Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, Jonas Daniliauskas, „Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005, 51.

5 priedas. Jūrinių zonų schema.

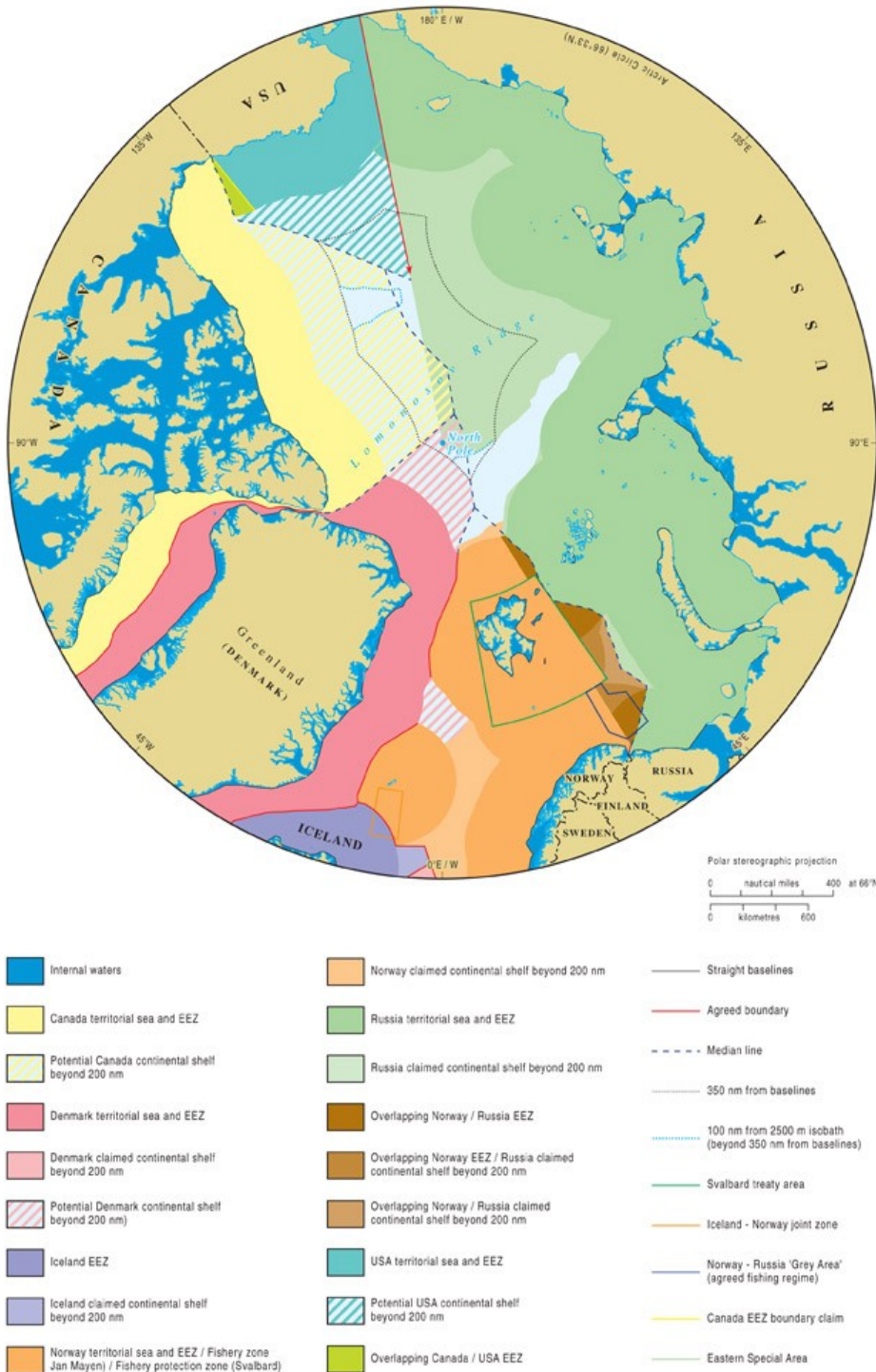

Šaltinis: „Schematic map of maritime zones.“

<<http://wpcontent.answers.com/wikipedia/commons/thumb/7/7d/Zonmar-en.svg/300px-Zonmar-en.svg.png>> [Žiūrėta: 2010 05 21].

6 priedas. Valstybių teritorijos Arkties regione.

Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region

© International Boundaries Research Unit

www.durham.ac.uk/ibru

Šaltinis: „Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region.“ Durham University, International Boundaries Research Unit, 2010 02 22. <<http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/arctic.pdf>> [Žiūrėta: 2010 04 05].

7 priedas. Šiaurės jūrų keliai Arkties regione.

Šaltinis: Jean-Paul Rodrigue, Claude Comtois ir Brian Slack, *The Geography of Transport Systems*. 2 leid. New York: Routledge, 2009. <<http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch1en/conc1en/polarroutes.html>> [Žiūrėta 2010 05 19].

8 priedas. Arktinių valstybių teritoriniai nesutarimai.

Ginčo šalys	Ginčytinas klausimas	Klausimo sprendimo eiga
Kanada ir JAV	Teritorinės ribos Boforto Jūroje	Kanada savo pozicijas grindžia teiginiu, kad siena turėtų eiti lygiagrečiai sausumos sienai, tuo tarpu JAV nori, kad jūros siena būtų nutolusi vienodai nuo abiejų krantų. Tikėtina, kad ginčytinoje teritorijoje gali būti gausios angliavandenilių (naftos ir gamtinių dujų) atsargos.
Norvegija ir Rusija	Nesutarimai dėl Svalbardo salyno	Norvegija teigia, kad Svalbardo sutartis, suteikusi jai teises valdyti Svalbardo salas, kartu suteikia teises eksploatuoti salyno naudinguosius išteklius.
Kanada ir Danija (Grenlandija)	Hanso salos priklausomybė	Abi šalys ginčijasi dėl mažos negyvenamos Hanso salos, esančios Kenedy kanalo (skiriančio Kanados Ellesmero salą nuo Grenlandijos) viduryje, priklausomybės. Į šią salą pretenduoja abi valstybės, nes ji gali tapti svarbiu argumentu, nagrinėjant tolesnes pretenzijas dėl Arkties gamtos išteklių ar priėjimo prie Šiaurės vakarų jūrų kelio.
Rusija ir JAV	Sienos klausimai Beringo jūroje	Tikėtini dabartinės Rusijos ir JAV jūros sienos, einančios Beringo jūra į šiaurę Arkties kryptimi, pokyčiai. Siena buvo patvirtinta 1990 m. JAV ir Sovietų Sąjungos sutartimi, tačiau Rusijos Dūma jos taip ir neratifikavo. Nors Rusija paveldėjo visas Sovietų Sąjungos vardu pasirašytas tarptautines sutartis, kai kurie rusų politikai reikalauja atnaujinti derybas ir peržiūrėti jūros sienos su JAV sutartį.
Kanada ir JAV	Šiaurės vakarų jūrų kelias	Kanada pretenduoja į Šiaurės vakarų jūrų kelią – laivybos maršrutą, jungiantį arktines Kanados salas. Tai trumpiausias šiaurinis kelias iš Europos į Aziją. Kanada šį kelią laiko savo vidaus vandenimis, o JAV ir kitų šalių nuomone, Šiaurės vakarų jūrų kelias – tarptautinis sąsiauris, nes siauriausioje savo dalyje jis viršija 12 jūrmylių (Kanados teritorinių vandenų ribą).

Šaltinis: Vytautas Sirijos Gira, „Arkties reikšmė Rusijos užsienio politikoje: kodėl Arkties klausimai aktualūs ir Baltijos šalims.“ Analitinis – informacinis biuletenis „Rytų pulsas“, Nr. 1(29), 2010. **Pastaba:** dalis apie Norvegijos ir Rusijos nesutarimus, reaguojant į naujausius tarpusavio santykių raidos įvykius, pakeista darbo autorės.

1. „An Arctic War is Getting Closer.“ 2008 03 05, <http://www.arctic-council.org/article/2008/3/an_arctic_war_is_getting_closer> [Žiūrėta 2010 04 15].
2. Akimoto, Kazumine, „Power games on the Arctic.“ 2009 10 20.
<http://www.institutenorth.org/servlet/content/security_and_defense_program.html> [Žiūrėta 2009 12 16].
3. Anderson, Ewan W., „Geopolitics: International Boundaries as Fighting Places.“ *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, June 1999.
4. Archer, Clive, „Arctic security – zero sum or working together?“ *Baltic Rim Economies*, 2009 10 30. <<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/bre2009/404%205-2009.pdf>> [Žiūrėta 2009 12 15].
5. Archer, Clive, „Aspects of Soft Security.“ Kn. Gunnar Lassinatti ir Lars Truedson (sud.) *International Perspectives on the Future of the Barents Euro-Arctic Region and the Northern Dimension*, 22-ė0. Luleå: The Swedish Initiative of the Barents Euro-Arctic Cooperation and the Northern Dimension, Report no.4.
6. Arkties aplinkos apsaugos strategija. Arctic Environmental Protection Strategy <http://arctic-council.org/filearchive/artic_environment.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].
7. Arkties Tarybos įsteigimo deklaracija. Declaration on the Establishment of the Arctic Council. <<http://arctic-council.org/filearchive/Declaration%20on%20the%20Establishment%20of%20the%20Arctic%20Council-1..pdf>> [Žiūrėta 2010 04 21].
8. „Battle for the Arctic,“ dokumentinis filmas, 2009.
<<http://www.cbc.ca/documentaries/docplayer2.html?playlistId=f21067aaabfdece3076458e7e035e69febe7cfe7&id=1014774710>> [Žiūrėta 2009 04 16].
9. Bennett, Mia, „Denmark and Canada on the hunt for territory.“ 2009 03 18.
<<http://arctic.foreignpolicyblogs.com/2009/03/18/denmark-and-canada-on-the-hunt-for-territory/>> [2009 04 29].
10. Blanchfield, Mike, „Russia denies Arctic confrontation with Kanada.“ *Ottawa Citizen*, 2009 03 30.
<<http://www.ottawacitizen.com/Travel/Russia+denies+Arctic+confrontation+with+Canada/1445097/story.html>> [Žiūrėta 2009 04 15].
11. Borgerson, Scott G., „An Ice-Cold War.“ *New York times*, 2007 08 08.
<http://www.cfr.org/publication/14007/icecold_war.html> [Žiūrėta 2008 10 15].

12. Borgerson, Scott G., „No time for chest thumping“, *International Herald Tribune*, 2007 09 09. <http://www.cfr.org/publication/14169/no_time_for_chest_thumping.html> [2008 10 17].
13. Borgerson, Scott G., „[Russia's Other Front](#).“ *The Huffington Post*, 2008 08 19. <http://www.huffingtonpost.com/scott-g-borgerson/russias-other-front_b_119946.html> [Žiūrėta 2008 11 17].
14. Borgerson, Scott G., „The Great Game Moves North.“ *Foreign affairs*, 2009 03 25. <<http://www.foreignaffairs.com/articles/64905/scott-g-borgerson/the-great-game-moves-north>> [Žiūrėta 2009 04 15].
15. Borgerson, Scott G., „The National Interest and the Law of the sea.“ *Council on Foreign Relations*, Council Special Report No. 46, 2009 05.
16. Borgerson, Scott G., „The Transformation of the Arctic,“ 2008 11. <<http://www.theatlantic.com/doc/200811/map-arctic>> [Žiūrėta 2009 01 12].
17. Boswell, Randy, „Kanada, Denmark seek end to boundary battle.“ *Canwest News Service*, 2010 03 26. <<http://www.canada.com/Canada+Denmark+seek+boundary+battle/2732083/story.html>> [Žiūrėta 2010 05 12].
18. Boswell, Randy, „Russian report suggests conflict over Arctic possible.“ 2009 05 13. <<http://www.canada.com/news/Russian+report+suggests+conflict+over+Arctic+possible/1593393/story.html>> [Žiūrėta 2009 05 20].
19. Brams, Steven J., „Game theory and the Cuban Missile Crisis.“ January 2001. <<http://plus.maths.org/issue13/features/brams/>> [Žiūrėta 2009 05 14].
20. „Cannon wants Russian role in Arctic mapping.“ 2010 04 06. <<http://www.cbc.ca/canada/north/story/2010/04/06/north-arctic-cannon-sovereignty.html>> [Žiūrėta 2010 04 12].
21. „China Joins Arctic Studies Committee.“ 2009 04 20. <<http://china.org.cn/english/scitech/126310.htm>> [Žiūrėta 2010 04 06].
22. Chaturvedi, Sanjay, „Arctic Geopolitics Then and Now.“ Kn. Mark Nuttall ir Terry V. Callaghan (sud.), *The Arctic: Environment, People, Policy*. Harwood Academic, 2000.
23. Cohen, Ariel, „Russia's Race for the Arctic.“ *The Heritage foundation*, 2007 08 06. <<http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/wm1582.cfm>> [Žiūrėta 2008 10 13].
24. „Denmark defends list of nations for Arctic meeting“, CBC News, 2008 05 20, <<http://www.cbc.ca/canada/north/story/2008/05/20/arctic-meeting.html>> [Žiūrėta 2009 05 17].

25. Danijos preliminari Arkties strategija. Arktis i en brydningstid Forslag til strategi for aktiviteter i det arktiske område, 2008 05. <http://www.um.dk/NR/rdonlyres/962AFDC2-30CE-412D-B7C7-070241C7D9D8/0/ARKTISK_STRATEGI.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].
26. Davis, Morton D., „Game Theory: A Nontechnical Introduction“, New York: Dover Publications, 1997.
27. Declaration Cooperation in the Barents Euroarctic Region Conference of Foreign Ministers in Kirkenes, 1993 01 11.
<http://www.barentsinfo.fi/beac/docs/459_doc_KirkenesDeclaration.pdf> [Žiūrėta 2010 03 17].
28. „Facts about Snøhvit.“ *Statoil*.
<<http://www.statoil.com/en/OurOperations/ExplorationProd/ncs/snoehvit/Pages/default.aspx>> [Žiūrėta 2010 05 07].
29. Fata, Daniel P., „Arctic Security: The New Great Game?“ Halifax International Security Forum, November 2009.
30. Fergusson, Ian F., „United States-Canada Trade and Economic Relationship: Prospects and Challenges.“ CRS Report for Congress, 2008 01 29.
<<http://www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RL33087.pdf>> [Žiūrėta 2010 05 06].
31. Goodenough, Patrick, „As UN Deadline Passes for Seabed Claims, Russia Gives Arctic Warning.“ CNSnews, 2009 05 14.
<<http://www.cnsnews.com/public/content/article.aspx?RsrcID=48130>> [Žiūrėta 2009 05 16].
32. Gray, Louise, „Arctic will be ice-free within a decade.“ *Telegraph*, 2009 04 07.
<<http://www.telegraph.co.uk/earth/earthnews/5116352/Arctic-will-be-ice-free-within-a-decade.html>> [Žiūrėta 2009 10 28]
33. Griekienis, Andrius, „Kritinės geopolitikos ir tarptautinės politikos praktikos santykis.“ *Geopolitikos akiračiai*. Vilnius: Eugrimas, 2004.
34. Half of Canadians say use military to assert Arctic sovereignty. 2010 03 26,
<<http://barentsobserver.custompublish.com/half-of-canadians-say-use-military-to-assert-arctic-sovereignty.4763805.html>> [Žiūrėta 2010 04 10].
35. Halpin, Tony, „Russia raises prospect of war over Arctic energy reserves.“ *The Australian*, 2009 05 19. <<http://www.theaustralian.news.com.au/story/0,25197,25482047-26397,00.html>> [Žiūrėta 2009 05 22].
36. Heininen, L., „Circumpolar International Relations and Geopolitic.“ *Arctic Human Development Report*, 218.

37. Holtsmark, Sven G., „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009 09.
38. Holtsmark, Sven G., „Towards cooperation and confrontation? Security in the High North.“ Research paper, NATO Defence College, Rome, No. 45, 2009.
39. Howard, Roger, „Cold War in the Arctic.“ 2009 09 04,
<http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article6820907.ece> [Žiūrėta 2010 04 15].
40. Hudson, Richard, „The international struggle for a law of the sea.“ *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1977.
41. Huebert, Rob, „Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World.“ *Foreign Policy For Canada's Tomorrow*, No. 4, 2009 07, 15.
42. Ilulissat deklaracija. The Ilulissat Declaration, Arctic Ocean Conference Ilulissat, Greenland, 27 – 29 May 2008.
<http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf> [Žiūrėta 2009 10 04].
43. Interviu su Norvegijos užsienio reikalų ministru Jonas Ghar Støre. NATO Review 2009.
<http://www.nato.int/docu/review/2009/0901/0901_VID3/EN/index.htm> [Žiūrėta 2010 03 12].
44. Iškauskas, Česlovas, „[Rusija militarizuoja Arktį](#).“ 2009-03-27.
<<http://www.iskauskas.lt/2009/03/27/rusija-militarizuoja-arkti/>> [Žiūrėta 2009 04 26].
45. „Limits of Norway's Arctic seabed agreed“, 2009 04 16.
<<http://www.barentsobserver.com/limits-of-norways-arctic-seabed-agreed.4580729-99350.html>> [Žiūrėta 2009 05 12].
46. Kanados Šiaurės strategija. Canada's Northern Strategy, 2009 08 18.
<<http://www.northernstrategy.ca/index-eng.asp>> [Žiūrėta 2009 11 15].
47. Kanados Šiaurės strategija: mūsų Šiaurė, mūsų paveldas, mūsų ateitis. Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future, 2009.
<<http://www.northernstrategy.ca/cns/cns-eng.asp#chp3>> [Žiūrėta 2010 02 19].
48. Katuoka, Saulius, „Naujos Arkties tarptautinio teisinio sureguliuavimo tendencijos.“ *Jurisprudencija*, 3(117), 2009.
49. Katuoka, Saulius, *Tarptautinė jūrų teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
50. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. „*Europos Sąjunga ir Arkties regionas*.“ 2008 11 20. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:LT:PDF>> [Žiūrėta 2010 04 29].

51. Kviklys, Giedrius, „Arkties ir Antarktios vaidmuo tarptautinių santykių kontekste.“ Politikos mokslų bakalauro darbas, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008.
52. Laurinavičius, Česlovas, Egidijus Motieka ir Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005.
53. Linhardt, Hans, „Arctic Energy Confrontation: Russia vs. NATO for Arctic Hydrospace and Hidden Oil & Gas Reserves on the Ocean Floor.“ 2007 08 16.
<<https://www.glgroup.com/News/Arctic-Energy-Confrontation--Russia-vs.-NATO-for-Arctic-Hydrospace-and-Hidden-Oil--Gas-Reserves-on-the-Ocean-Floor-15183.html>>
[Žiūrėta 2009 03 08].
54. Lugar, Richard G., „Should the United States Ratify the Law of the Sea Treaty?“ Renginio Brookings institute santrauka, 2004 05 04.
<<http://www.brookings.edu/opinions/2004/0504energy.aspx>> [Žiūrėta 2009 02 17].
55. „Main bilateral issues between Russia and Norway.“ 2009 05 19.
<<http://www.reuters.com/article/idUSLJ21415320090519>> [2009 05 22].
56. „Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region.“ International Boundaries Research Unit, Durham university. <<http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>> [Žiūrėta 2010 04 12].
57. Mackinder Halford. J., „The Geographic Pivot of History.“ *The Geographical Journal*, No. 4, Vol. XXIII, 1904.
58. Mackinder, Halford J., *Democratic Ideals and Reality*, Middlesex, 1943.
59. McElroy, Damine, „Russia sets up military force in Arctic claim.“ *Foreign Affairs*, 2009 03 27. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/5063727/Russia-sets-up-military-force-in-Arctic-claim.html>> [Žiūrėta 2009 04 26].
60. Molle, Kris, „Little Risk of Arctic Confrontation.“ 2009 01 30.
<<http://www.polarconservation.org/news/pco-news-articles/little-risk-of-arctic-confrontation/>> [Žiūrėta 2009 04 11].
61. Motieka, Egidijus, Nortautas Statkus ir Jonas Daniliauskas, „Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005.
62. „New building blocks in the North.“ 2009.
<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord090323_2.pdf> [Žiūrėta 2010 04 12].
63. „New Russian security strategy released“, 2009 05 15.
<<http://arcticfocus.com/2009/05/15/new-russian-security-strategy-released/>> [Žiūrėta 2009 05 20].

64. „Norway Economy 2010,“ *Countries of the World*.
<http://www.theodora.com/wfbcurrent/norway/norway_economy.html> [Žiūrėta 2010 05 07].
65. Nacionalinio saugumo/tėvynės saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security/Homeland Presidential Directive on Arctic Region Policy, 2009 01 09. <<http://www.fas.org/irp/offdocs/nspd/nspd-66.htm>> [Žiūrėta 2009 05 29].
66. Nacionalinio saugumo/tėvynės saugumo prezidentinė direktyva dėl Arkties regiono politikos. National Security/Homeland Security Presidential Directive on Arctic Region Policy, 2009 01 09. <<http://www.fas.org/irp/offdocs/nspd/nspd-66.htm>> [Žiūrėta 2009 05 29].
67. NATO Review 2009, Interviu su Norvegijos užsienio reikalų ministru Jonas Ghar Støre.. <http://www.nato.int/docu/review/2009/0901/0901_VID3/EN/index.htm> [Žiūrėta 2010 03 12].
68. Neuger, James G., „NATO Sees Little Risk of Arctic Confrontation as Ice Caps Melt.“ *Bloomberg*, 2009 01 29.
<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601082&sid=agWnAbB2Xc_c&refer=canda> [Žiūrėta 2009 04 11].
69. Neumann, John von ir Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press, 1944.
70. Nopens, Patrick, „The Impact of Global Warming on the Geopolitics of the Arctic. A Historical Opportunity for Russia?“ EGMONT Royal Institute for International Relations, 2010 03. <http://www.irri-kiib.be/papers/10/sec-gov/SPB-8_impact-global-warming.pdf> [Žiūrėta 2010 04 21].
71. Northern Dimension Environmental Partnership. <<http://www.ndep.org/>> [Žiūrėta 2010 04 29].
72. Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Wellbeing. <<http://www.ndphs.org/>> [Žiūrėta 2010 04 29].
73. Norvegijos vyriausybės Tolimosios Šiaurės strategija. The Norwegian Government's High North Strategy, 2006, <<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/strategien.pdf>> [Žiūrėta 2009 05 29].
74. Pakshi Rajan, Hariharan, „Press conference by Secretary of Commission on Limits of Continental Shelf,“ 2009 05 13, [Žiūrėta 2010 04 11].
75. Palosaari, Teemu ir Frank Moller, „Security and Marginality. Arctic Europe after the Double Enlargement.“ *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39 (3).

76. Politinė deklaracija dėl Šiaurės Dimensijos politikos. Political Declaration on the Northern Dimension Policy, 2006 11.
<http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/docs/pol_dec_1106_en.pdf> [Žiūrėta 2010 04 29].
77. PRESS TV, „Russia, Norway reach sea border deal“, 2010 04 27.
<<http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=124661§ionid=351020602>> [Žiūrėta 2010 05 01].
78. „Recent Northern Strategy Commitments.“ <<http://www.northernstrategy.ca/nsc-eng.asp>> [Žiūrėta 2009 10 16].
79. „Rusija į Arktį išplukdys atomines elektrines.“ 2009 05 06. <<http://www.balsas.lt/naujiena/251071/rusija-i-arkti-isplukdys-atomines-elektrines/rubrika:naujienos-mokslasirit-technologijos>> [Žiūrėta 2009 05 10].
80. „Rusija yra pasirengusi kariauti dėl Arktyje slypinčių išteklių.“ 2009 05 16.
<http://www.technologijos.lt/n/technologijos/energija_ir_energetika/straipsnis-7550/straipsnis?name=straipsnis-7550&l=2&p=1> [Žiūrėta 2009 05 17].
81. „Russia and the Arctic: Parachuting In,“ 2010 03 24. <<http://realpolitiktv.com/ocean-arctique/russia-and-the-arctic-parachuting-in-avril-2010>> [Žiūrėta 2010 04 12].
82. „Russia Economy 2010,“ *Countries of the World*.
<http://www.theodora.com/wfbcurrent/russia/russia_economy.html> [Žiūrėta 2010 05 07].
83. Reichenvater, Arno ir Kofi Vondolia, „The Arctic Treasure Hunt: A Game – Theoretic Approach to the Race for the North Pole Riches“, University of Joensuu, Finland, and Gothengurg University, Sweden, 2007.
84. Rauklienė, Sima, „Šiaurės ir Rytų dimensijos Europos Sąjungos ir Lietuvos politikoje.“ *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 1 (17). 2008.
85. Riddell – Dixon, Elizabeth, „Canada and Arctic Politics: The Continental Shelf Extension.“ *Ocean Development & International Law*, Vol. 39, 2008, 343-359.
86. Roucek, Josep S., „The Geopolitics of the Arctic“, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 42, No. 4, 1983, 463-471.
87. Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategija iki 2020 m. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, 2009 05 12,
<<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> [Žiūrėta 2009 05 16].
88. Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategija iki 2020 m. Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу, 2009 09 18. <<http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html>> [Žiūrėta 2009 12 09].

89. Rusijos Arkties strategija. Russian Arctic strategy, Comment by Katarzyna Zysk.
<http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84&Itemid=69&limitstart=1> [Žiūrėta 2009 12 09].
90. Slavin, Barbara, „Coast Guard's tasks grow with Arctic traffic.“ *USA Today*, 2007 07 30.
http://www.usatoday.com/news/world/2007-07-30-arcticinside_N.htm?csp=34 [2009 04 18].
91. Smith, Mark A. ir Keir Giles, „Russia and the Arctic: The „Last Dash North.“ Defence academy of the United Kingdom, September 2007, 5.
92. Statkus, Nortautas, Egidijus Motieka ir Česlovas Laurinavičius, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003.
93. Struck, Doug, „Russia's Deep-Sea Flag-Planting at North Pole Strikes a Chill in Canada.“ Washington Post Foreign Service, 2007 08 07. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/06/AR2007080601369.html>> [Žiūrėta 2008 10 12].
94. Statkus, Nortautas, Motieka, Egidijus, Laurinavičius, Česlovas, *Geopolitiniai kodai*. Vilnius, 2003, 13, cituota iš Nijman J., *The Geopolitics of Power and Conflict. Superpowers in the International system, 1945-1992*, London: Belhaven Press, 1993; Taylor P.J., *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*, 3rd ed., London: Longman, 1993, 91-92.
95. Susitarimas dėl daugiašalės branduolinės aplinkos apsaugos programos Rusijos Federacijoje. Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation, 2003 05 21. <<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm66/6615/6615.pdf>> [Žiūrėta 2010 03 17].
96. Scheffer J. de H., kalba apie saugumo galimybes tolimojoje Šiaurėje. Seminaras apie saugumo galimybes tolimojoje šiaurėje. Reikjavikas, 2009 01 29.
<http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm?selectedLocale=en> [Žiūrėta 2010 03 12].
97. Te ara: the encyclopedia of New Zeland, Control of the oceans.
<<http://www.teara.govt.nz/EarthSeaAndSky/OceanStudyAndConservation/LawOfTheSea/1/en>> [Žiūrėta 2008 12 04].
98. „The Northern Dimension.“ *European Commission*.
<http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/index_en.htm> [Žiūrėta 2010 04 29].
99. Tunander, O. „Geopolitics of the North: Geopolitik of the Week. A Post-Cold War Return to Rudolf Kjellen.“ *Cooperation and Conflict*, Vol. 43(2). 172-173.

100. „U.S., Canada to collaborate on Arctic undersea survey.“ 2008 04 11,
<<http://www.canada.com/topics/news/story.html?id=82bc990f-04d7-4c08-b608-dda16ac6d6e6>> [Žiūrėta 2010 04 12].
101. „U.S.-Canada Joint Expedition to Survey the Extended Continental Shelf in the Arctic.“
Bureau of Public Affairs, Office of the Spokesman, 2009 07 28,
<<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/july/126588.htm>> [Žiūrėta 2010 04 12].
102. „Using Science to Delineate the Limits of Canada’s Continental Shelf.“ Natural Resources
Canada. <http://gsc.nrcan.gc.ca/org/atlantic/pdf/unclos_e.pdf> [Žiūrėta 2010 04 12].
103. U.S. Geological Survey, „90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of
Natural Gas Assessed in the Arctic,“ 2008 07 23.
<<http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980>> [Žiūrėta 2009 03 19].
104. Visuotinė lietuvių enciklopedija. II tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos
institutas, 2002.
105. „Norway Economy 2010,“ *Countries of the World*.
106. Åtland, Kristian, „Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization
of Interstate Relations in the Arctic.“ *Cooperation and Conflict*, Vol. 43, No. 3, 2008, 295-
296.
107. Østein, Jensen ir Svein Vigeland Rottem, „The Politics of security and international law in
Norway’s Arctic waters.“ *Polar Record*, 46(263), 2009.
108. Woods, Allan, „Canada gets cold shoulder at Arctic meeting.“ 2010 03 29.
<<http://www.thestar.com/news/canada/article/787178--canada-gets-cold-shoulder-at-arctic-meeting>> [Žiūrėta 2010 04 23].

Summary

Battle for the Arctic: Juridical, Political and Geopolitical Interests of States

The Arctic it is enjoying its renaissance in the beginning of 21st century. The global climate change due to ice melting is opening Arctic region for human activities.

According U. S. Geological Survey, Arctic accounts for about 13% of the undiscovered oil and 30% of the undiscovered natural gas recourses.¹⁹⁶ Furthermore, due to ice melting new Arctic sea routes – Northern Sea Route and Northwest Passage - may be widely open during summers in about next ten years. Arctic possible riches and new security implications, related with uncontrolled shipping in the Arctic region, motivate Arctic states to strengthen their sovereignty in their northern national territories and stimulate introducing claims for the Arctic territories. Arctic states territorial claims are often overlapping and creates tensions in the Arctic Region. None of Arctic states are willing to withdraw their claims as it relates to their national interests.

Current situation in the Arctic is called battle for the Arctic, as it reflects the presence of disagreements, but it does not create an image of military confrontation. Participants of the battle for Arctic territories are five nations bordering the Arctic: Russia, Norway, Denmark, Canada and the US. This Arctic five is setting their claims under 1982 United Nations Convention on the Law which are the main law regulating uses of world waters. But it is common understanding that sea law is not enough for settlement of disagreements occurring in a High North. New threats are emerging and it requires of effective solutions which would be based on common consensus of Arctic five.

The main idea of this research is to examine current situation in the Arctic Region, to discover the main interests of Arctic five in the High North and to foresee possible solutions of current disagreements. The research is implemented through fulfillment of five goals which are the basis of each chapter of this research.

First chapter is committed to the analysis of the geopolitical changes in the Arctic Region. By using Traditional geopolitical theories is discovered that Arctic territories plays a huge role in great power politics. Arctic territories are like a playground for US and Russia, where they are struggling for increasing their power. In the mean time, the rest participants of the battle for the Arctic are dominated by Russia's and US interests. But it is noticed that Canada has a potential to compete wit the great powers, Russia and US.

¹⁹⁶ U.S. Geological Survey, „90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic,“ 2008 07 23. <<http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980>> [Žiūrėta 2009 03 19].

The second chapter is an analysis of legal norms which regulates battle for the Arctic. Analysis of The United Nations Convention on the Law showed that possible solution mainly depends from the Arctic five, because The Commission on the Limits of the Continental Shelf is only able to give its recommendations about possible sea borders delimitation.

The third chapter gives broader view about Arctic countries interests in the Arctic region and current disagreements between Arctic five.

The fourth chapter is about cooperation between countries participating in the battle for Arctic. In this chapter is discovered that all participants of the battle for the Arctic are willing to solve their disagreements on legal terms and the possible military confrontation they imagine as the last resort.

The last, fifth, chapter is the correlation of possible Arctic future. As battle for the Arctic is a new phenomenon in international relations, it is difficult to foresee its future. But the main conclusion of this research says that disagreements between Arctic countries stimulate the need for cooperation and that denies the possibility of battle turning to military confrontation or even the new cold war.